परिच्छेद–एक

ज्ञ. अध्ययनको परिचय :

विश्वको मानचित्रमा नेपाल द्दट̊ द्दड्ड” उत्तरी अक्षांशदेखि घण̊ द्दठ” उत्तरी अक्षांशसम्म र डण̊ र द्ध” पूर्वी देशान्तरदेखि डड̊ ज्ञद्द” पूर्वी देशान्तरसम्म फैलिएर रहेको एशिया महादेशमा अवस्थित सानो एक भूपरिवेष्ठि७त मुलुक हो ।[1] यो सानो मुलुक भएर पनि भौगोलिक, सामाजिक, धार्मिक एव्म सूस्कृतिक विविधताले भरिपू0f रहेको ५ । यिनै विविधताहरू मध्ये जातिगत विविधता पनि एक हो । करिब दुई करो८ पैतीस लाख जनसंख्या भएको यो सानो मुलुकमा अनेक थरीका भाषाहरू बोलिन्५न्, अनेक थरीका धर्महरू प्रति आस्था राखिन्५न्, अनेक थरीका चा८ पर्व र जात्राहरू मनाइन्५न् । अति विक६ हिमाली भेगदेखि लिएर अति सुगम तराईका फा६ पनि यही रहेका ५न् । नेपाल विभिन्न धर्माबलम्वीहरूको बासस्थान भएर पनि साम्प्रदायिकताको गन्ध नआउने मुलुक हो । करिव सा ऐ दुई करो८ नेपालीले तेत्तीस को˜६ देवता पुज्ने राष्ट्र हो । यहा चौरी गाईको रगत पिउने पर्व, लासलाई ६ुका६ुका पारेर चिल गि४लाई खुवाउने परम्परादेखि लिएर देवतालाई वलि दिइएको पशुको कलेजो हेरेर राम्रो नराम्रो ५ुट्याउने सम्म परम्परा बोकेका अनेक जातजातिहरू

---

[1] जोशी, गोविन्दराज, **शब्दचित्रमा नेपाल,** काठमाण्डौं: नारायणी प्रिन्टिङ्ग एण्ड ट्रेड्र्स सहकारी संस्था लि., वि.सं. २०५८, पृ.१ ।

रहेका ५न् । सात किलो सम्मका गहना लगाउने र खोज्ने सम्मका जात्रा यही नै मनाइन्५ जो अन्यत्र मनाइदैन ।[२]

नेपाल अधिराज्यको पश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्र अन्तर्गत ग0८की अञ्चल स्थित कास्की जिल्ला भौगोलिक हिसावले मध्य भागमा अवस्थित एक पहा८ी जिल्ला हो । नेपाल एकीकर0ाको सिलसिलामा कास्की राज्यलाई नेपाल अधिराज्यमा मिलाएप९ि यो राज्य पश्चिम घ नं. जिल्लाको रुपमा रहेको पाइन्५ । नेपालको ठछ जिल्ला मध्ये एक प्रमुख जिल्लाको रुपमा कास्की जिल्ला रहेको ५ । कास्की जिल्लाको सदरमुकाम पोखरा हो । यो कास्की जिल्लामा बसोबास गर्ने प्रमुख जातिहरूमा व्राहम0ा, क्षेत्री, गुरुङ, नेवार, दमाई, कामी, सार्की, मुसलमान आदि ५न् । धार्मिक दृष्टिले हिन्दू, बौ४, धर्मको बाहुल्यता भए तापनि मुस्लिम तथा क्रिश्चियन धर्म मान्ने मानिसहरू पनि प्रशस्त मात्रामा बसोबास गर्५न् । यहा यिनीहरूको पनि राम्रो प्रभाव रहेको ५ ।

पोखरा उपमहानगरपालिकाको ज्ञड वधा व८ाहरू मध्ये व८ा नं. ज्ञघ कुा८हरमा बसोबास गर्ने नेवार जाति यहा बसोबास गर्ने जाति मध्ये एउ४ा प्रमुख जाति हो । यस व८ाको उत्तरमा कााहुखोला, दक्षि0ामा औद्योगिक क्षेत्र, पूर्वमा विजयपुरखोला र पश्चिममा व८ा नं. ज्ञड्ड ले सिमाना ५ुध्याएको ५ ।

कयौं विश्वास, अन्धविश्वास, परम्परा, संस्कृतिले ओतप्रोत भएका नेपालका अनेकौ जातिहरूमध्ये नेवार जाति पनि एक प्रमुख

---

[२] मधुसुदन पाण्डे, **नेपालका जनजातिहरू**, काठमाण्डौं: पैरवी प्रकाशन, २०६३, भूमिकाबाट ।

जाति हो । नेवार जातिको मुख्य थलो भने का७मा८ौं उपत्यका नै हो । यी जातिहरू लिच्िछ्वी र किरातीहरूको लामो सामाजिक अर्न्तर्क्रिया पश्चि नेवार जातिको उत्पति भएको कुरा इतिहासविद्हरूले उल्लेख गरेका ५न् ।[3] यी जातिहरू भो६ बर्मेली भाषिक समुदाय अन्तर्गत पर्द५न् । बास्तवमा नेवार जातिभन्दा पनि बृहत विभाजन हो ।[4] जस अर्न्तगत विभिन्न जातिहरूमा विभाजित ५न् । सांस्कृतिक दृष्िटकोOाले अत्यन्त सम्पन्न नेवार जातिले नेपाल निर्माOाको अभियानमा देखाएको महानता र महत्वलाई अत्यन्त गहिराइपूर्वक कदर र सम्मान गर्दै देशका विभिन्न क्षेत्रहरूमा रहेका नेवारहरू मध्ये यस पोखरा उपमहानगर पालिका व८ा नं. ञ्घ को कु|८हरमा बसोबास गरेका नेवार जातिको सामाजिक, सास्कृतिक आर्थिक, धार्मिक, शैक्षिक तथा राजनीतिक अवस्थाको अध्ययन अनुसन्धान गर्ने उद्देश्यले यस शोधपत्रको शीर्षक "**कास्की जिल्ला अन्तर्गत कु|८हर क्षेत्रका नेवार समुदायको संक्षिप्त अध्ययन**" राखिएको ५ ।

ञ.ञ. समस्याको कथन :

नेपाल चार जात ५त्तीस वOाको साझा फूलवारी हो । यस्ता विविध जाति जनजातिले भरिपूOf भएकाले नेपाल एउ।ा सुन्दर फूलवारीझैं मनमोहक र आकर्षक देखिन्५ । कास्की जिल्ला अर्न्तगत कु|८हर क्षेत्रमा बसोबास गर्ने विभिन्न जात-जनजाति मध्ये नेवार समुदाय पनि एउ।ा प्रमुख जाति हो । यहा बसोबास गर्ने

[3] डोर बहादुर विष्ट, **सबै जातको फूलबारी**, काठमाण्डौं: साझा प्रकाशन, २०५५, पृ.६४ ।

[4] ऐजेन, पृ.१ ।

नेवार समुदायको आफ्नै प्रकारको सामाजिक, सांस्कृतिक, आर्थिक, धार्मिक, शैक्षिक तथा राजनीतिक अवस्था रही आएको ५ । हालसम्म यहाा बसोबास गर्ने नेवार समुदायका बारेमा कुनै अध्ययन अनुसंन्धान हुन सकेको ९ैन ।

ज्ञ.द्ध. अध्ययनको उ३ेश्य :

यस अध्ययनका उ३ेश्यहरू निम्न बमोजिम रहेका ५न् :

क) कास्की जिल्ला अन्तर्गत कुा८हर क्षेत्रमा बसोवास गर्दै आएका नेवार जातिहरूको ऐतिहासिक पृष्७भूमि केलाउनु र समष्६िगत तवरबा६ नेवारको परिचय दिनु ।

ख) कुा८हर क्षेत्रका नेवार जातिहरूका सामाजिक, सास्कृतिक, आर्थिक, धार्मिक, शैक्षिक तथा राजनीतिक अवस्थाको बारेमा चिनारी दिनु ।

ग) कुा८हर क्षेत्रका नेवार समुदाय र अन्य नेवार समुदायमा पाईने भिन्नता केलाउनु ।

ज्ञ.घ. अध्ययनको महत्व :

तत्कालिन व८ा महाराजाधिराज पृथ्वीनाराय0ा शाहले भनेझै नेपाल चार जात ५त्तीस व0ाको साझा फूलवारी हो । परापूर्वकालदेखि नै नेपाल राष्६् ऋषि, महिर्षिहरूको तपोभूमि तथा एक पवित्र भूमिको नामले परिचित ५ । यस पवित्र भूमिमा विविध जाति, जनजाति, भाषा-भाषीले नेपाली समाजलाई साा्च्चै नै सुन्दर र शोभायमान बनाएको पाइन्५ । यसरी सुन्दर भूमि बनाउनमा नेवार

जातिले पनि महत्वपूर्0 योगदान पुऱ्याएका ९न् । चाहे त्यो परापुर्वकालमा होस् चाहे मल्लकाल, वा एकीकर0को समयदेखि वर्तमानसम्म नेवार जातिले देश विकास र निर्मा0मा अतुलनीय योगदान दिएको ५ । हालसम्म नेवार जातिका बारेमा सिमीत अध्ययन भएका ९न् । धेरै अध्ययनहरू गहिराईसम्म पुग्न सकेको देखिन्न । त्यसैले कु0८हर क्षेत्रमा बसोबास गर्ने नेवार समुदायका विविध पक्षहरूका बारेमा गहन अध्ययन र अनुसन्धान गरी नेवार समुदायका बारेमा उजागर गर्नु यस अध्ययनको महत्व रहेको ५ ।

ज्ञ.द्ब. पूर्व कार्यको समीक्षा :

विभिन्न विद्वानहरूले नेवार जातिका सम्वन्धमा विभिन्न पुस्तक तथा पत्रपत्रिका आदिमा विभिन्न लेख रचनाहरू प्रकाशित गरेका ९न् । जसमा वुलु मुकारुङ द्वारा **लिखित "हाम्रो जाति हाम्रो थर"** मा नेवार जातिको विभिन्न थर र रहनसहनका बारेमा संक्षिप्तरुपमा परीचय दिएको पाइन्५ । त्यस्तै ८ोरवहादुर विस६४ारा लिखित **"पिपुल अफ नेपाल"** मा नेवार जातिका सामाजिक, आर्थिक, तथा सूास्कृतिक अवस्थाको बारेमा संक्षिप्तरुपमा व0न गरिएको ५ । उनकै अर्को पुस्तक **"सवै जातको फूलबारी"** मा नेवार जातिको उत्पति, ऐतिहासिकता र परम्पराका बारेमा उल्लेख गरिएको ५ ।

८ा. ऋषिप्रसाद शर्मा४ारा लिखित **"हाम्रो चा८पर्व"** नामक पुस्तकमा लेखकले नेवार जातिको जन्म देखि मृत्यु पर्यन्त गरिने चा८पर्वहरूका बारेमा सक्षिप्तरुपमा उल्लेख गरिएको पाइन्५ । कास्की जिल्ला **नेवाः खल**४ारा प्रकाशित मासिक पत्रिकाले नेवार जातीको बारेमा सक्षिप्त परीचय दिएको पाईन्५ । मधुसूदन पा0८े४ारा लिखित **"नेपालका जनजातिहरू"** नामक पुस्तकमा नेवार जातिको बारेमा अति संक्षिप्त रुपमा लेखिएको ५ । पदम श्रेष्७४ारा लिखित पुस्तक **"नेवार"** मा नेवारहरूको आगमनको सम्वन्धमा ९े६करीमा लेखिएको ५ । यसै गरी गोपाल सिंह नेपाली४ारा लिखित पुस्तक **"द नेवार्स"** मा नेवारहरूको सामाजिक, आर्थिक तथा राजनैतिक अवस्थाको बारेमा उल्लेख गरिएको ५ ।

उक्त पुस्तक, तथा पत्रपत्रिकाहरूमा प्रकाशित लेख-रचनाहरूमा नेपालका विभिन्न भागमा बसोबास गर्ने नेवार जातिको बारेमा आ-आफ्नै ९ंगबा६ व्याख्या र विश्लेष0ा गरिएको पाइन्५ । केही वि४ानहरूले नेवार जातिको सास्कृतिक पक्षलाई मात्र व0ान गरेका ५न भने कसैले सामाजिक पक्षलाई मात्र, कसैले आर्थिक पक्षलाई, कसैले ऐतिहासिक पक्षलाई मात्र समे६ेका ५न् । प्रस्तुत कृतिहरू कु0ाा८हर क्षेत्रका नेवार समुदायहरूको बारेमा अध्ययनका लागि मार्गदर्शक भएर पनि पश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्र अन्तर्गत कास्की जिल्ला कु0ाा८हर क्षेत्रमा लामो समयदेखि बसोबास गर्दै आएका नेवारहरूको बारेमा कतै पनि विस्तृत व0ान नपाइएकाले यस शोध

पत्रमा उनीहरूका विविध पक्षका बारेमा अध्ययन र अनुसन्धान गरिएको ५ ।

ज्ञ.छ. अध्ययनको सीमा :

कुनै पनि विषय वा शीर्षकमा अध्ययन अनुसन्धान गर्दा निश्चित सीमा निर्धार0f गर्नु अति आवश्यक हुन्५ । किनकि समय, स्रोत, साधनको अभाव र तथ्यपूर्0f स्रोतको संकलन अप्राप्य भएमा अध्ययनको विश्वसनीयतामा शंका उ७ाउन सकिने हुन्५ । त्यसैले यो सानो शोधपत्रमा नेपालका अन्यत्र ७ाउँमा बसोबास गरेका सम्पूर्0f नेवारहरूको सामाजिक, सास्कृतिक, आर्थिक, धार्मिक, शैक्षिक तथा राजनीतिक अवस्थाका बारेमा अध्ययन अुनसन्धान गर्न असम्भव भएकोले कास्की जिल्ला अन्तर्गत कु्ा८हर क्षेत्रमा बसोबास गर्ने नेवार समुदायको सामाजिक, सास्कृतिक, आर्थिक, धार्मिक, शैक्षिक तथा राजनीतिक अवस्थाको संक्षिप्त अध्ययन अनुसन्धानमा मात्र यो शोधपत्रलाई सीमित गरिएको ५ ।

ज्ञ.ट. शोध विधि :

यस शोध कार्यमा मुरुव्य निम्न विधिहरू अपनाइने ५न् :

क) **प्राथमिक स्रोतहरूः (एचष्बचथ क्यगचअभक)**

यस स्रोत अन्तर्गत नेवार समुदायको बसोबास क्षेत्र कु्ा८हरको स्थलगत भ्रम0f, अवलोकन गरी यस समुदायसाग विशेष परिचित बु९पाकाहरू, शिक्षित व्यक्तिहरू, समाजसेवीहरूको विशेष ५नौ६ गरी

द्वढ जनासाग अन्तरवार्ता लिइएको ५ । स्थलगत भ्रम0ाका कममा प्राप्त पुराना कागजपत्र र विविध जनश्रुतिहरूलाई पनि यस स्रोत अन्तर्गत प्रयोग गरिएको ५ ।

ख) सहायक स्रोत (क्भअयलमबचथ क्यगचअभक)

यस स्रोत अन्तर्गत नेवार समुदायका सम्वन्धमा विभिन्न मितिमा विभिन्न वि8ानहरू8ारा प्रकाशित पुस्तकहरू, पत्र-पत्रिकाहरू, इन्ध्रनेध्मा राखिएको लेख, अप्रकाशित शोधग्रन्थहरू आदि सामागीहरूको प्रयोग गरिएको ५ । यो शोधपत्र अन्वेष0ाात्मक तथा व0ानात्मक शैलीमा प्रस्तुत गरिएको ५ ।

ज्ञ.ठ. शोध पत्रको संग७न :

यस शोधपत्रलाई व्यवस्थित गरेर प्रस्तुत गर्नका लागि दश परिच्५ेदमा विभाजन गरिएको ५ । जस अनुसार परिच्५ेद-एकमा शोधपत्रको संक्षिप्त चिनारी, परिच्५ेद-दुई, नेपालको सामान्य परीचय, परिच्५ेद-तीनमा नेवार शञ्दको उत्पति र विकास, परिच्५ेद-चारमा सामाजिक अवस्था, परिच्५ेद-पाचमा, सास्कृतिक अवस्था, परिच्५ेद-५मा धार्मिक अवस्था, परिच्५ेद-सातमा आर्थिक अवस्था, परिच्५ेद-आ७मा, राजनैतिक अवस्था, परिच्५ेद-नौंमा कु्८हर क्षेत्रका नेवार समुदाय र पोखराका अन्य नेवार समुदायमा पाइने भिन्नता र परिच्५ेद-दशमा निष्कर्ष र सुझावहरू दिइएको ५ । अन्त्यमा सर्न्दभ ग्रन्थसुची र परीशिष्ध समावेश गरिएको ५ । सन्दर्भ सामागी, परीशिष्ध एकमा प्रश्नावली, परिशिष्ध दुईमा फोध्ोहरू र परिशिष्ध

तीन, चार र पाचमा कुा८हर क्षेत्रका जिन्द्रे, चौधरी र अन्य नेवार समुदायहरूको नामावली राखिएको ५ ।

परिच्छेद-दुई

२. नेपालको परिचय :

सङ्घीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्र नेपाल एक दक्षिण एशियाली भूपरिबेष्ठित हिमाली राष्ट्र हो । यसको कूल क्षेत्रफल १,४७,१८१ वर्ग कि.मि छ । यो क्षेत्रफल पृथ्वीको कूल क्षेत्रफलको ०.०३ प्रतिशत र एशिया महादेशको ०.३ प्रतिशत पर्दछ । लण्डन स्थित ग्रीनवीच मिनटाइम भन्दा पूर्वतर्फ रहेकोले गौरीशंकर हिमालको नजिक भएर जाने ८६ डिग्री र १५ मिनेट पूर्वी देशान्तरलाई आधार मानी नेपालको प्रामाणिक समय ५ घण्टा ४५ मिनेटअगाडि मानिएको छ । नेपालको पूर्वी सीमाना मेची नदीदेखि पश्चिमी सीमाना महाकाली नदीसम्मको कूल लम्वाइ ८८५ कि.मि छ । उत्तर देखि दक्षिणको चौडाइ भने एकनासको छैन । पूर्वी भागभन्दा पश्चिमी भाग केही चौडा छ । त्यस्तै मध्य भाग भने केही खुम्चिएको छ । यसमा अधिकतम चौडाइ २४१ कि.मि र न्यूनतम चौडाई १४५ कि.मि रहेको छ । यसर्थ नेपालको सरदर चौडाइ ९३ कि.मि. रहेको छ । नेपालको उत्तरमा चीनको स्वशासित क्षेत्र तिब्वत पर्दछ भने दक्षिण, पूर्व र पश्चिममा भारत पर्दछ । नेपालमा ८० प्रतिशतभन्दा बढी नागरिक हिन्दू धर्म मान्दछन् जुन विश्वकै सबैभन्दा बढी प्रतिशत हिन्दू धर्मावलम्वी हुने राष्ट्र पनि हो । यस बाहेक बौद्ध, मुस्लिम्, क्रिश्चियन, किराात धर्म मान्ने मानिसहरू पनि यहाा बसोबास गर्दछन् । एउटा सानो क्षेत्रका लागि नेपालको भौगोलिक विविधता निकै उल्लेखनीय छ । वि.सं. २०४६ सालको जनआन्दोलन पश्चात् संबैधानिक राजतन्त्रको नीति अवलम्बन गरियो । तर यस पश्चात् पनि राजसंस्था एक महत्वपूर्ण, अस्पष्ट परिधि तथा शक्ति भएको संस्थाको रुपमा रहिरह्यो । यो व्यवस्थामा पहिले संसदीय अनिश्चितता तथा वि.सं. २०५२ सालदेखि नेकपा माओवादी को जनयुद्धको कारणले राष्ट्रमा अनिश्चितता देखियो । माओवादीहरूले राजनीतिको मूलधारबाट अलग्गिएर भूमिगत रुपमा राजतन्त्र तथा मूलधारका राजनैतिक दलहरूको विरुद्धमा युद्ध संचालन गरे । जसको कारणबाट १३,००० भन्दा बढी मानिसहरूको ज्यान जान पुग्यो । यही विद्रोहलाई दमन गर्ने पृष्ठभूमिमा राजाले वि.सं. २०५९ मा संसदको विघटन गरी निर्वाचित

प्रधानमन्त्रीलाई अपदस्त गरे । प्रधानमन्त्री मनोनित गरि शासन चलाउन थाले । वि.सं. २०५९ सालमा उनले अचानक संकटकालको घोषण गरेर सबै कार्यकारी शक्ति आफ्नो हातमा लिए । वि.सं. २०६२/०६३ सालको लोकतान्त्रिक आन्दोलन (जन-आन्दोलन भाग-२) पश्चात् राजाले देशको सार्वभौमसत्ता जनतालाई हस्तान्तरण गरे । वि.सं. २०५९ सालमा भंग गरिएको संसद पुर्नस्थापित गरियो । वि.सं.२०६३ साल जेष्ठ १४ गते आफूले पाएको सार्वभौमसत्ताको उपयोग गर्दै नयाा प्रतिनिधिसभाले राजाको अधिकार कटौती गऱ्यो । नेपाललाई एक धर्म निरपेक्ष राष्ट्रको घोषणा गऱ्यो । अन्तरिम व्यवस्थापिका संसदले पहिले नै घोषणा गरिसकेको संघीय लोकतान्त्रिक गणराज्य संविधान सभाको पहिलो बैठकबाट आधिकारिक रुपमा कार्यान्वयन भयो ।[छ]

हिमालय क्षेत्रमा मानिसहरू बस्न थालेको कम्तिमा पनि ९,००० वर्ष भएको कुरा काठमाडौं उपत्यकामा पाइएका प्राचीन औजारहरूबाट पुष्टि हुन्छ । सम्भवतः भोट-बर्मेली मूलका मानिसहरू नेपालमा २,५०० वर्ष अगाडि बसोबास गर्दथे । ईशापूर्व १५०० तिर इन्डो-आर्यन जातिहरू उपत्यका प्रवेश गरे । ईशापूर्व १००० तिर स-साना राज्यहरू बने । सिद्धार्थ गौतम त्यस्तै एक वंश, शाक्य वंशका राजकुमार थिए । जसले आफ्नो राजकाज त्यागी तपस्वीको जीवन आगाले । उनी बुद्ध भनेर विश्व प्रसिद्ध भए । ईशापूर्वको २५० सम्ममा, उत्तर भारतको मौर्य साम्राज्यको प्रभाव पऱ्यो । चौथौं शताव्दीमा गुप्त साम्राज्यको अधीनस्थ राज्य हुनपुग्यो । आठौं शताब्दीको उत्तरार्धमा लिच्छिबी वंशको अन्त हुन थाल्यो । सन् ८७९ देखि नेवार युग उदय भयो । तथापि उनीहरूको नियन्त्रणमा देशको कति विस्तार भएको थियो यकिन छैन । एघारौं शताव्दीको उत्तरार्द्धमा दक्षिण भारतबाट आएका चालुक्य साम्राज्यको प्रभावमा नेपालको दक्षिण भू-भाग पऱ्यो । चालुक्यहरूको प्रभावमा त्यति बेला चलिआएको बुद्धधर्मको साटो राजाहरूले हिन्दु धर्मको समर्थन गर्न थाले । नेपालमा हिन्दु धर्म तर्फको धार्मिक परिवर्तन हुन थाल्यो । तेह्रौं शताब्दिको पूर्वार्द्धमा मल्ल थर भएका नाइकेहरूको उदय हुन थाल्यो । उनीहरू सत्तामा उदयमान भयो । तर त्यसपछिका २०० वर्षहरूमा उनीहरूको शक्ति एकमुष्ठ पार्ने काम गरे । चौधौं शताब्दीको उत्तरार्धमा देशका धेरै जसो भागहरू एकीकृत राज्यको अधीनमा आए

[५] डव्लु. डव्लु. डव्लु., नेपाली वीकिपिडिया.डट.कम. बाट ।

। तर यो एकीकरण छोटो समयसम्म मात्र टिक्यो । वि.सं. १४८२ मा यक्ष मल्लले आफ्ना छोराहरूलाई अंशबन्डामा काठमाडौं उपत्यकाकालाई तीन राज्य बााडेर दिने निर्णय पछि यो राज्य तीन भागमा टुक्रियो । काठमाडौं, पाटन र भादगााउ जसको बीचमा शताब्दीयौं सम्म खिचातानी र दुश्मनी रहेको थियो । वि.सं. १७६७ मा गोरखाका राजा पृथ्वी नारायण शाहले थोरैमात्र हतियार र सहयोग जुटाइ छिमेकी राज्यहरू खासगरी लम्जुङ, कास्की र तनहु को तटस्थता आफ्नो पक्षमा उपयोग गर्न सफल भएपछि एकीकरणका निम्ति अघि बढयो । धेरै रक्तरंजित लडााइहरू पश्चात, उनले तीन वर्ष पछि काठमाडौं उपत्यकालाई विशाल नेपाल भित्र एकीकरण गर्ने अभियानमा सफलता प्राप्त गरे । तथापि उनले राजा जयप्रकाश मल्लले राज्य गरीरहेका काठमाडौं राज्यलाई जित्दाखेरी कुनै युद्ध गर्नुपरेन । त्यतिबेला इन्द्रजात्रा पर्वमा काठमाडौं उपत्यकाका सबै जनताहरू जात्रा मनाईरहेका थिए । पृथ्वीनारायण शाहले आफ्ना सेनाहरू लिएर खासै कुनै मेहनत बिना उपत्यकालाई कब्जा गरे । आफै बसेर जात्रा चलाए । साास्कृतिक सम्मानको अवधारणा प्रस्तुत गरे । त्यसै गरी नेपालको एकीकरणको सिलसिलामा सम्पूर्ण साना राज्यहरू जितेपछि पूर्वमा पल्लो किराात लिम्बुवान राज्यसम्म पुगे । लिम्बुवान राज्यमा १७ पटक सम्म हमला गर्दा पनि नजितेपछि लिम्बुवान राज्यसंग संन्धि गऱ्यो । यसले नयाा नेपालको जन्मको आधारशिला तय गऱ्यो ।[६]

तिब्बतसाग हिमाली मार्गको नियन्त्रणको लागि भएको विवाद पश्चात्को नेपाल तिब्बत युद्धमा चीन तिब्बतको सहायताको लागि आएपछि नेपाल पछि हट्नुपऱ्यो । नेपालको सीमा नजिकका स-साना राज्यहरूलाई हड्पेका कारण सुरू भएको ब्रिटिस इस्ट इण्डिया कम्पनी संगको दुश्मनीका कारण रक्त रंजित एङ्गोलो-नेपाल युद्ध भयो । जसमा नेपालले हालको सीमा रक्षा गर्न सफल भएपनि महाकाली नदी पश्चिमका आफ्ना क्षेत्रहरू गुमाउनु पऱ्यो । आफ्नो स्वाधिनताका लागि नेपालले इस्ट इण्डिया कम्पनीसाग सुगौली सन्धि गरी तराईका एक तिहाई भन्दा बढी भूभाग गुमाउनु पऱ्यो । तर पछी जंगवहादुर राणाले भारतमा अंग्रेज विरूद्ध भएको सिपाही विद्रोहमा अंग्रेजलाई सहयोग गरेवापत अंग्रेज सरकार खुसी भई सुगौली सन्धीमा गुमेको बााके, बर्दिया,

[६] ऐजन ।

कैलाली र कञ्चनपुर क्षेत्र नेपाललाई नै फर्काइ दियो । राजपरिवार बीचको गुटबन्दीका कारण राजनीतिक अस्थीरता कायम भयो । कोतपर्व, भण्डारखाल पर्व र अलौं पर्वको सफल प्रयोग पछि नेपालको राजनीतिमा जंगबहादुर राणाको एकलौटी शासन प्रारम्भ भयो । राजालाई नाममात्रमा सिमीत गरियो । प्रधानमन्त्री पदलाई शक्तिशाली र वंशानुगत गरियो । राणाहरूले पूर्ण निष्ठाका साथ अंग्रेजका पक्षमा भारतीय सिपाही विद्रोह र प्रथम तथा द्धितीय विश्वयुद्धहरूमा सहयोग गरेका थिए । जसले गर्दा अग्रेज सरकारले नेपालको स्वतन्त्रतालाई स्वीकार गऱ्यो ।[७]

२.१. कास्की जिल्लाको परिचय तथा जिल्लाको नामाकरण:

प्रागऐतिहासिक कालदेखि नेपाल, तीर्थस्थल, पुण्यक्षेत्र, हिमवत क्षेत्र, स्वस्थ भूमि, तपोभूमिको रुपमा प्रख्यात छ । नेपाल हिमवत्खण्ड भएकाले स्कन्दपुराणमा यसको लामो वयान छ । यसै सर्न्दभमा कास्की भौगोलिक क्षेत्रका हिसावले हेर्दा वर्तमान नेपालको केन्द्रमा पर्दछ । नेपालको मुटुमा पर्ने कास्की जिल्ला अतीतमा अत्यन्तै आलोकमय थियो । ज्ञान र विद्याको खानी हुनाले कास्की क्षेत्रलाई अत्यन्तै महत्वपूर्ण ठानिन्थ्यो । आजसम्म “विद्या हराए कास्की जानु” भन्ने उखान प्रख्यात नै छ । बैद्धिककालका कश्यप ऋषिले तपस्या गरेका कुटीको अवशेष आज पनि कास्की कोटमा छ । कास्की जिल्लाको नामाकरण कसरी रह्यो भन्ने सम्वन्धमा कश्यप ऋषिको तपोभूमि रहेको यस ठााउलाई “काश्यककुट” शब्द दिइएको हो । तहाा “कास्यप संहिता” नामक अमूल्य आर्युर्बैदिक ग्रन्थ रचना गरेकामा त्यही शब्द खिइादै अपभ्रंश कास्यपबाट कास्की बनेको किंवदन्ति एकातर्फ छ भने अर्कोतर्फ प्राकृतिक खनिज स्रोतको भण्डारलाई “काष” र त्यसबाट “काषकी” हुादै कास्की रहन गएको किंवदन्ति पनि छ । अर्कोतर्फ सोह्रौं शताब्दीमा राज कुलमण्डन शाहबाट शासित यो राज्य वि.सं. १८४२ जेष्ठमा राजा सिद्धं नारायण शाहको राज्यकालमा नेपाल एकीकरणमा गाभीएको पाईन्छ । जिल्लाको मध्यभागमा रहेको कास्कीडााडा र कास्कीकोटबाट नै कास्की जिल्लाको नाम रहन गएको कुरा नेपाल एकीकरणको सर्न्दभमा निकै प्रचलित शब्द "त्रिशक्ति" मध्येको एउटा राज्य कास्की भएबाट यो भाग ऐतिहासिक भएको पुष्ट्याईं मिल्दछ । भाषाविद्हरूका आधारमा गुरुङ (तमु) भाषामा “कास” भन्नाले

---

[७] ऐजन ।

कछाड र खिव भन्नाले लगाउने अर्थात "कास खिव" कछाड लगाउनेहरू वस्ने ठाउ शव्द खिइादै कास्कीको नामाकरण हुन गएको कुरामा गुरुङ भाषाविद्हरूको भनाई रहेको पाईन्छ ।[८]

नेपालका चौध अञ्चल पचहत्तर जिल्लामध्ये गण्डकी अञ्चलको यो कास्की जिल्ला तालै तालले प्रख्यात छ । पोखरा उपत्यका र फेवातालले यो जिल्लालाई अझ महत्वपूर्ण बनाएको छ । यो जिल्लाको भू-भाग समुद्रको सतहबाट ४५० देखि ८०११ मिटर उचाइमा रहेको छ । यो जिल्ला २८° २७ उत्तर अक्षासदेखि २८° ३६" उत्तर अक्षांस र ३ङ्ख ४" पूर्व देशान्तरदेखि ४ङ्ख १२" पूर्व देशान्तरसम्म फैलिएको छ । यो जिल्लाको क्षेत्रफल १३२२ वर्ग कि.मि छ । कास्कीको वर्तमान बनोट त्रिभुज आकृतिको छ । यो जिल्लाको पूर्वमा लम्जुङ, पश्चिममा पर्वत, उत्तरमा मनाङ, मुस्ताङ र दक्षिणमा तनहु र स्याङ्गजा जिल्ला पर्दछन् ।[९]

यस जिल्लालाई ४३ गा.वि.स. १ उप महानगर पालिका १ नगरपीलका १३ वटा इलाका तथा ४ वटा निर्वाचन क्षेत्रमा विभाजन गरीएको छ । यस जिल्लाको सदरमुकाम पोखरा हो । कास्की जिल्लाको मात्र नभईकन नेपालको महत्वपूर्ण क्षेत्रका रुपमा पोखरा उपत्यकालाई चिनिन्छ । यसलाई सेती उपत्यका भनेर पनि भनिन्छ । पोखरा उपत्यकाबाट विजयपुर, कोत्रे, लगायतका खोलाहरू सेती नदीको जलधारामा मिसिएर उपत्यका बाहिर निस्कन्छन् । पोखरा उपत्यका तालहरूका लागि पनि धनी उपत्यका हो । फेवा, बेगनास, रुपा, खास्टे लगायतका ठूला तथा मैदी, दीपाङ, कमलपोखरी लगायतका साना तालहरू यस उपत्यका भित्र रहेका छन् । वर्तमान नेपाल एकीकरण हुनु भन्दा अगाडि पोखरा कास्की राज्य अन्तर्गत थियो । ऐतिहासिक कास्कीकोट उपत्यकाको उत्तरी छेउमा रहेको छ । पृथ्वीनारायण शाहका माहिला छोरा नायव बहादुर शाहको समयमा पोखरा उपत्यकालाई वर्तमान नेपालमा मिलाइएको हो ।[१०]

२.२. पोखराको जनसंख्या:

भौगौलिक र साास्कृतिक दृष्टिकोणबाट यो शहर अत्यन्त महत्वपूर्ण क्षेत्रको रुपमा रहेको छ । पोखरा प्राकृतिक सौन्दर्यतामा मात्र धनी सहर होईन् ।

---

[८] प्रा. डा. राजाराम सुवेदी, **कास्की राज्यको इतिहास**, काठमाडौं, विद्यार्थी पुस्तक भण्डार, वि.सं. २०६०, पृ.२३ ।

[९] पूर्ववत् पादटिप्पणी नं.१ ।

[१०] ऐजन ।

यो शहर बहुजातीय, बहुभाषिक र बहुसाास्कृतिक रुपले पनि सम्पन्न सहरको रुपमा चिनिन्छ । यो सहरमा परापूर्वकाल देखि विभिन्न जात जाति र जनजातिहरू बसोबास गर्दै आईरहेको पाइन्छ । यहाा बसोबास गर्ने जनसंख्याको आधारमा हेर्नेहो भने अत्यन्तै विविधता रहेको छ ।

तालिका नं १ पोखरामा बसोबास गर्ने समुदायहरूको विवरण

क्र.सं.	समुदायहरू	जनसंख्या प्रतिशत
१	ब्राह्मण	२२.८३ प्रतिशत
२	गुरुङ	२१.६२ प्रतिशत
३	मगर	८.२० प्रतिशत
४	क्षेत्री	१५.३५ प्रतिशत
५	नेवार	१.०५ प्रतिशत
७	तामाङ	२.६५ प्रतिशत
८	मुस्लीम	१.२१ प्रतिशत
९	थकाली	१.०८ प्रतिशत
१०	राई	०.८४ प्रतिशत
११	ठकुरी	१.५५ प्रतिशत
१२	दलित	८.७१ प्रतिशत
१३	सन्यासी	०.९६ प्रतिशत
१३	नाम उल्लेख नभएका	१.५२ प्रतिशत
१४	अन्य	११.३२ प्रतिशत

(स्रोतः डव्लु. डव्लु. डव्लु. पोखरासिटी.अर्ग.एन.पि. बाट)

प्रस्तुत तालिका अनुसार यहाा बाहुन २२ दशमलव ८३ प्रतिशत, २१ दशमलव ६२ प्रतिशत गुरुङ, ८ दशमलव २० प्रतिशत मगर, १५ दशमलव ३५ प्रतिशत क्षेत्री, ८ दशमलव ७१ प्रतिशत दलित जातिहरू (कामी, सार्की दमाई) नेवार, १ दशमलव ०५ प्रतिशत रहेका छन् भने थकाली, तामाङ, ठकुरी, राई आदि जनजाति बस्छन् ।[११] पोखरामा बसोबास गर्ने जातिहरू मध्ये ब्राह्मणहरू छन जसको जनसंख्या २२ दशमलव ८३ प्रतिशत छ भने सबैभन्दा थोरै राईहरू

[११] डव्लु. डव्लु. डव्लु. पोखरासिटी.अर्ग.एन.पि. बाट ।

छन् जसको ० दशमलव ८४ प्रतिशत छ । अल्पसंख्यक जातिकोरुपमा सूचिकृत मुसलमान जाति पनि यस क्षेत्रमा बसोबास गर्छन ।

करीब ५,५६५ कि.मी क्षेत्रफलमा रहेको यस पोखरा उपमहानगरपालिका क्षेत्रमा ३७,३०५ घरमा ३,२४९ (८.७१ प्रतिशत) नेवार समुदायहरू बसोबास गर्दै आएको पाइन्छ । कुल १५,७१० नेवार जनसंख्या मध्ये महिलाहरूको जनसंख्या ७,७,२४ पुरुषको ७,९८६ जना रहेको पाइन्छ । नेवारहरूको जनसंख्या बृद्धिदरलाई हेर्ने हो भने ३.०८ प्रतिशत रहेको पाईन्छ ।[ज्ञद्द]

[१२] ऐजन ।

तालिका नं.२, वडागत नेवार समुदायको विवरण:

वडा	पुरुष	महिला	जम्मा	घरसंख्या
०१	८२२	८०१	१६२३	३१८
०२	५४९	५६०	११०९	१८३
०३	८५४	९२४	१७७८	३२९
०४	५९५	५७०	११६५	२१७
०५	१८२	१८६	३६८	८५
०६	३५९	३१७	६७६	१५८
०७	२०९	१९६	४०५	१०४
०८	९९४	९९७	१९९१	४२२
०९	१०१२	९७६	१९८८	४०५
१०	३९८	३४७	७४५	१७०
११	५१५	४८४	९९१	२०८
१२	१९५	१७२	३६७	९५
१३	३१३	३३८	६५१	१३३
१४	४३	३५	७८	१७
१५	२२१	१७३	३९४	८३
१६	२१९	१७७	३९६	१०९
१७	४६७	४२८	८९५	१९५
१८	३९	४३	८२	१८
जम्मा	७९८६	७७२४	१५७१०	३२४९

प्रस्तुत तालिका अनुसार पोखरा उप महानगरपालिका भित्रका १८ वडाहरू मध्ये नेवारहरूको घनाबस्ती वडा नं. ८ मा छ जहाा १९९१ जना बसोबास गर्दछन् भने सबै भन्दा कम बसोबास भएको क्षेत्र वडा नं. १४ हो जहाा जम्मा ७८ जनामात्र बसोबास गर्दछन् । कुल घरसंख्या ३,२४९ मध्ये सबै भन्दा धेरै घरसंख्या वडा नं ८ मा ४२२ छ भने कम घरसंख्या वडा नं. १४ मा १७ रहेको छ ।

२.३. पोखराका प्रमुख नेवार ब**स्तीहरू**:

यी विभिन्न जाति तथा जनजातिहरूको सम्मिश्रणको रुपमा पोखरा उपत्यका रहेको छ । पोखरा उपत्यका भित्र बसोबास गर्ने अनेक जातिहरू मध्ये नेवार पनि एक प्रमुख जाति हो । पोखरा उपत्यका भित्रका मोहरीयाटोल, भैरवटोल, भीमसेनटोल, नालाकोमुख, गणेशटोल, रामकृष्णटोल, तेर्सापट्टी, पोडेटोल, रानीपौवा, सिमलचौर, बगालेटोल, नयाा बजार, बागबजार, ठाडोपसल, गौडाकोमुख र काुडहर क्षेत्रमा लामो समयदेखि नेवारहरू बसोबास गर्दै आएका छन् ।[13]

---

[13] रविन्द्र डंगोल, **इभ्याल्यूशन अफ नेवार सेटेलमेन्ट इन पोखरा उपमहानगरपालिका**, स्नातकोत्तर शोधपत्र, त्रि.वि.वि, वि.सं.२०६४, पृ.४९

परिच्छेद-तीन

३. नेवार शब्दको उत्पति र विकासः

नेपाल नामको सृजना एवं विकासका सन्दर्भमा नेवार शब्दका उत्पति र विकासको बारेमा विभिन्न विचारहरू र सिद्धान्तहरू विकास भएको पाइन्छ, जुन यस प्रकारका छन् :

८ नेवारहरू दक्षिण भारतको मालवा समुद्री किनारमा अवस्थित नायर भन्ने स्थानबाट नेपाल उपत्यकामा आएको र नायर भन्ने स्थानबाचक शब्दको अप्रभ्रंश भई नेवार भन्ने शब्दको सृजना भएको हो भन्ने भनाइ रहेको छ । साथै नायर निवासीहरू र नेवारहरूको रीतिरिवाजहरूमा समेत केही समानता रहेको पाईन्छ । यस्तै वंशावलीमा पनि **"नायर भन्याको देशको निवासी नेवारहरू भया"** भनि उल्लेख गरिएको पाईन्छ । यो सिद्धान्त धेरै समय अघिदेखि बौद्धिक वर्गमा चर्चाको विषय वन्दै आएको पाइन्छ ।[१४]

८ नेवार भन्ने शब्द देशबाचक र जातिबाचक शब्द नेपारबाट अपभ्रश भई क्रमशः नेवार भएको र नेवार शब्दले भने जातिवाचक शब्दको रुप लिएको पाइन्छ । तामाङ भाषाको न्यार्वा शब्द नेवार शब्दकै सक्षिप्तरुप हो ।

८ नेवारहरू (विशेषतः हिन्दू वर्ग) राजस्थानको **"निवाड"** भन्ने स्थानबाट आएको र कर्णाटक वंशी नान्यदेव यिनीहरूको पुख्यौली पुरुष हो भन्ने विचार शिवराज श्रेष्ठ मल्लले व्यक्त गर्नु भएको छ । त्यस्तै कुलचन्द्र कोईरालाले पनि नेवार राजा जयस्थिति मल्लका सन्तानहरू कर्णाटकवंशी नान्यदेव वंशजहरूको पुत्रीका पुत्रहरू भएको र उनीहरू रघुबंशी माण्डव गोत्र भएको कुरालाई स्वीकार गर्नु भएको पाइन्छ ।[१५]

८ नेवार कुनै जात मात्र होइन । ब्राह्मण, क्षेत्री, बैश्य, शूद जस्ता चारै वर्णहरू सहितको एउटा समुदाय हो । नेवार नेपाल राष्ट्रसित अति घनिष्ट रुपले प्राचीन

---

[१४] डा. तुलसी नारायण श्रेष्ठ, **नेपालका नेवारहरू पहिचान र पृष्ठभूमि,** काठमाडौं, अनुसन्धान तथा विकास संस्था, काठमाण्डौं: वि.सं. २०६६, पृ. १० ।

[१५] शिवराज श्रेष्ठ मल्ल, **मिथिलाका कर्णाटवंशीहरू र नेपाल मण्डलमा उनीहरूको प्रभाव**, ललितपुर, शैलेशराज श्रेष्ठ, २००४ पृ.४ ।

कालदेखि नै सम्वन्धित रही आएको आदिबासी एवं भूमिपुत्र हो । यसको आफ्नै स्वतन्त्र पहिचान रहिआएको छ ।[१६]

८ नेवार कुनै समयमा नेपाल उपत्यकामा बस्ने जुनसुकै जातजातिका लागि प्रयोग गरिने शब्द थियो । नेपाल उपत्यकाबाट सन् १६०५ मा राजा राम शाहको समयमा व्यापार गराउने उद्धेश्यले गोर्खा लागिएका नेवारहरूले नै सबभन्दा पहिले उपत्यका निवासीहरूलाई जातिबाचक शब्दको रुपमा नेवार शब्द प्रयोग गरेका थिए भन्ने मत पनि रहेको पाईन्छ । तत्पश्चात सन् १६५४ मा राजा प्रताप मल्लले आफ्नो लायकु (राजदरबार) मा राख्न लगाएको शिलालेखमा नेवार भाषा-नेपाल भाषाको लिपिको सर्न्दभमा नेवार भन्ने शब्द प्रयोग गरेका थिए । नेवारी शब्दको प्रयोग हुनु पूर्व तत्कालीन **"नेपाल"** का निवासीहरूलाई क्रमशः **"नेपार"** र **"नेपाल"** शब्दहरू नै जातिबाचक शब्दको रुपमा प्रयोग गरी सम्बोधन गरिन्थ्यो भन्ने कुराको अनुमान गर्न सकिन्छ ।[१७]

नेवार एउटा भूमिपुत्र, आदिबासी, जनजातिको समुदाय मात्र होइन । वास्तविक रुपमा यो आफैमा एउटा राष्ट्र पनि हो । यस तथ्यलाई डिल्लीरमण रेग्मीले स्वीकार गर्नुभएको छ । यसलाई पुष्टि गर्न मुख्यतया तीनवटा कुराहरू छन् जुन साझा भाषा, साझा आर्थिक सम्बन्ध र साझा संस्कृति हुन् ।

३.१ नेवार समुदायको बनावट र पृष्ठभूमिः

नेवार समुदायको बनावट र पृष्ठभूमिको चर्चा निम्न बुदाहरूलाई आधार मानेर गर्न सकिन्छ । जसअनुसारस

८ आदिम पुर्खाहरू

८ किराात नेवारहरू

८ लिच्छबीहरू

३.१.१ आदिम पुर्खाहरू :

८ प्राचीनकालमा तलाउका रुपमा रहेको नेपाल उपत्यकाको पानीले चोभारको गल्छीबाट निकास पाए पश्चात करिव ३ हजार वर्ष पहिले यहाा मानववस्तीको विकास भएको थियो । त्यसरी मानववस्तीको विकास गर्ने गोपाल र महिषपालहरू नै (नेपाल भाषामा क्रमशः सापु र मेः पु भनिने) वर्तमान नेवार

[१६] पूर्ववत् पादटिप्पणी नं. १ ।

[१७] ऐजन, पृ. ११

समुदायका आदिम पुर्खाहरू हुन् । यो गोपाल र महिषपाल वंशका राजाहरूले नै नेपाल उपत्यकाको इतिहासको सुरुवातको अवधिमा नै राज्य संचालन गरेका थिए । उनीहरूबाट नेवार समुदायको वनावटको क्रम सुरुआत भएको थियो ।[18]

३.१.२ किराात नेवारहरू :

प्राचीन कालमा गोपाल र महिषपालहरूबाट किराातीहरूले शासनभार आफनो हातमा लिएका थिए । काठमाडौं उपत्यकाका किराातहरूले आर्यावर्तका आर्यहरूबाट सभ्यताको प्रकाश पार्न सफल भएकाले अन्य किराााती समूहहरूको तुलनामा उनीहरू निकै सभ्य र विकसित अवस्थामा पुगेका थिए । यी किराातीहरूलाई नै बावुराम आचार्यले **किराात नेवारू** भन्नु भएको छ । उनीहरू पनि नेपालका आदिम जाति हुन् भन्ने विचार बावुराम आचार्यले व्यक्त गर्नुभएको छ । नेपालमा किराातका २९ जना राजाहरूले राज्य गरेका थिए । उनीहरूले गोकर्णमा राजधानी बनाई सोही ठााउबाट देशको शासन संचालन गरेका थिए ।[19]

किराात शासकहरूले आफूले विस्थापित गरेका गोपाल र महिषपालहरूको जमिन आफनो हात पारे । उनीहरूलाई आफ्नो जमिनमा कृषक मजदुरको रुपमा कार्य गर्न बाध्य पारे । फलस्वरूप उनीहरूको सन्तान वर्तमान ज्यापू महर्जन वर्गमा समाहित हुन पुगे । नेपाल उपत्यका बाहिर सुनकोशी नदीको किनार सम्म पनि किराात नेवारहरूको बस्ती फैलिएको थियो ।

किराातकालमा अधिक संख्यामा रहेका गोपाल र महिषपालहरूले बोल्ने आभिर भाषालाई नै किराातहरूले अंगिकार गरेका थिए । तथापि उक्त भाषामा किराातीहरूको पनि प्रभाव पर्न गएकोले फलस्वरुप गोपाल, महिषपाल र किराातीहरूको भाषाहरूको सम्मिश्रणबाट एक प्रकारको नयाा भाषाको सृजना भएको आभाष पाइन्छ । यही नयाा भाषालाई पछि कालान्तरमा नेपाल भाषा (नेवारी भाषा) भनिएको हो । सो भाषा बोल्ने किराातहरू पनि नेवार समुदायमा समाहित हुन गएका थिए ।[20]

३.१.३ लिच्छवीहरू :

---

[18] ऐजन, पृ. १० ।

[19] वावुराम आचार्य, **नेपालको साँस्कृतिक परम्परा**, काठमाडौँ, श्रीकृष्ण आचार्य, २०५४ पृ. १५ ।

[20] पूर्ववत् पाद्टिप्पणी नं. १ ।

विक्रम सम्वत् पूर्वको दोस्रो शताव्दीतिर नेपाल उपत्यकामा बौद्ध धर्मको निकै मात्रामा प्रचारप्रसार भएको थियो । यो बुद्ध धर्मको पहिलो प्रवाह थियो । यसबाट तत्कालीन किराात नेपार/नेवारहरूको संस्कृति शान्तिमय हुन गएको थियो । फलस्वरूप वैशालीबाट पलायन भई नेपाल उपत्यका प्रवेश गरेका लिच्छबीहरूले किरााती नेपार/नेवारहरूलाई सजिलैसित पराजित गरी शासन सत्ता आफ्नो हातमा लिन सफल भएका थिए । यी लिच्छबीहरू संग अन्य समूहहरू (विशेषत विदेह) पनि उनीहरूकै सहयोगीका रुपमा आएका थिए । लिच्छवीहरू क्षेत्रीय थिए भने विदेहहरू विशेषत व्राह्मण वर्गका थिए । जे भएता पनि अल्पसंख्यामा रहेका लिच्छवीहरूले वहुसंख्यामा रहेका स्थानीय किराात नेपार/नेवारहरूको भाषा बोल्न र उनीहरूको संस्कृतिलाई अपनाउन बाध्य भएका थिए । फलस्वरुप कालन्तरमा यी लिच्छवीहरू पनि नेवार समुदायमा विलिन हुन पुगे ।[21]

३.२ नेवार समुदायको परिचय :

वि.सं. २०५८ को जनगणनाको तथ्याङ्कमा नेवार समुदायको जनसंख्या १२,४५,२३२ देखाइएको छ । यो नेपालको जम्मा जनसंख्या को ५.५ प्रतिशत हुन आउछ । तीन लाख वा सो भन्दा वढी जनसंख्या भएका जातजातिहरू मध्ये नेवार समुदाय छैठौ स्थानमा पर्दछ । विकास क्षेत्रका दृष्टिकोणबाट भन्ने हो भने मध्यमाञ्चल विकास क्षेत्रमा सबभन्दा वढी ७, ६१,८४८ (६१.१८) नेवारहरूले बसोबास गर्दै आएको पाइन्छ । जिल्लास्तरीय दृष्टिकोणबाट भन्ने हो भने काठमाडौमा सबभन्दा वढी ३,२०,२४४ नेवारहरूको बसोबास रहेको छ भने हुम्लामा सबभन्दा कम अर्थात जम्मा १४ जना नेवारहरू बसोबास गरेको पाइन्छ । कुल १२,४५,२३२ जनसंख्या मध्ये उनीहरूको आफनै पुर्ख्यौली थलो काठमाडौं उपत्यकाका हो । नेवारहरू नेपाल अधिराज्यभरी नै छरिएर बसोबास गर्दै आएका छन् । विशेषत विराटनगर, धनकुटा, धरान, राजविराज, चैनपुर, पोखरा, बन्दिपुर नारायणगढ, वाग्लुङ, डोटी, नुवाकोट, वीरगंज, आदि नगर तथा गााउमा बसोबास गरेको पाइन्छ । अन्य समुदायहरूका तुलनामा सहरी क्षेत्रमा बसोबास गर्ने नेवारहरूको संख्या वढी नै रहेको पाईन्छ । यसरी विभिन्न नगर एवं ग्रामीण

[21] पूर्ववत् पाद्टिप्पणी नं. ६ पृ. ८१-८२ ।

बस्तीहरूमा बस्दै आएका नेवारहरूको संख्यात्मक प्रभुत्व काठमाडौं उपत्यका भित्र अन्य जात जातिहरूको तुलनामा अझै पनि वढी भएको पाईन्छ । त्यस्तै इतिहासको कालखण्डमा धार्मिक द्धेषका कारण तत्कालीन शासकहरूबाट देश निकाला गरिएका नेवारहरूको बाक्लो समुदाय हालसम्म पनि भारतको बेतिया र रामनगरमा देख्न पाइन्छ । त्यस्तै अन्य विभिन्न कारणहरूबाट विभिन्न समयमा नेपालबाट निर्वासीत भई गएका नेवारहरूका सन्तानहरूको बस्तीहरू भारतको सिक्किम, दार्जिलिङ, कालिम्पोङ, सिलगुडी जस्ता ठाउहरूमा हालसम्म पनि विद्यमान रहेको पाइन्छ ।[२२]

नेपाल बहुजातिको साझा फुलबारी हो । नेपालको ६१ वटा जनजाति मध्ये नेवार जाति पनि एक हो । नेवार जातिको पनि आफ्नै मौलिक पहिचान र विशेषता रहेका छन् ।

करीब दुई करोड पैंतीस लाख जनसंख्या भएको यो सानो मुलुक बहुजातिको साझा फुलबारी हो । यहाा अनेक थरीका भाषा बोलिन्छन्, अनेक थरीका धर्मप्रति आस्था राखिन्छ, अनेक थरीका चाडपर्व र जात्रा मनाउने थुप्रै जात जाति हिमालको अति विकटदेखि तराईका सुगम फााटहरूमा बसोबास गर्दै आएका छन । नेपालका ६१ वटा जनजातिहरूमध्ये हिमालमा २० वटा, पहाडमा २३ वटा र तराईमा १८ जातिहरू बसोबास गर्दै आएको पाइन्छ । यी मध्ये आफ्नै किसिमको मौलिक संस्कृति, पहिचान बोकेका, परम्परागत भाषा, धर्म, रीतिरिवाजले ओतप्रोत भएको, परम्परागत भौगोलिक क्षेत्रको आफ्नै लिखित वा अलिखित ईतिहास भएको एक उन्नत तथा चेतनशील जातिको रुपमा नेवारलाई मान्न सकिन्छ । यो जातिका मौलिक संस्कृति छुट्टै पहिचान, भाषा, धर्म, रीतिरिवाज, परम्परागत सामाजिक संरचना, लिखित वा अलिखित इतिहास आदि भएको कारणबाट नेपालभित्र यो जातिले एक छुट्टै परिचय बनाएको पाइन्छ ।[२३]

नेवारहरूको उत्पति र नेपालमा यिनीहरूको आगमन सम्वन्धमा सबै ईतिहासविद्हरूमा समान धारणा भएको पाईदैन । तर पनि इतिहासविद्हरूले नेवारहरूको मूल थलो काठमाडौंलाई मानेका छन् । साास्कृतिक रुपमा अति सम्पन्न यी जातिहरूको पुर्खाहरू किराात लिच्छवी हुन् पनि भनिन्छ ।

[२२] पूर्ववत् पाद्टिप्पणी नं. १, पृ. १

[२३] मधुसुदन पाण्डे, **नेपालका जनजातिहरू,** काठमाण्डौंः पैरवी प्रकाशन, २०६३, पृ. ६२ ।

नेवारहरू को हुन् भन्ने सन्दर्भमा लुसियानो पेटेजका अनुसार नेवारहरू मंगोल हुन् । यसैगरी यम यार्न्डफको विचारमा यो जाति तिब्बत या चीनतर्फबाट नेपाल आएका मानिस र भारतबाट नेपाल आएका मानिसको समिश्रण बाट उत्पति भएको हो । डा. राजेश गौतमको भाषा बंशावलीमा यिनीहरूलाई ब्रह्मपुत्र क्षेत्रीय भनिएको छ । यिनीहरूको आदिमस्थल दक्षिण भारतको नायर प्रदेश हो । यिनीहरू कर्नाटक वंशीय राजा नान्यदेबका साथ नेपाल आएका हुन् ।

गोपाल सिह नेपालीका भनाईनुसार ूनेवार जाति दक्षिण भारतबाट नान्यदेवसंगै आएका नायरहरू पछि गएर नेवार भएका हुनू उनका भनाइअनुसार दक्षिण भारतमा बसोबास गर्ने नायरहरू करिब एघारौं शताब्दीतिर नेपाल पसेका हुन् ।[द्ब]

यस्तै ओल्डफिल्डका अनुसार “नेवारहरू कुनै उच्च जाति, जनजाति वा दलित होइन्न सबै जाति वा वर्गहरू खासगरी भारतीय र तिव्वती मूलको समिश्रणबाट बनेको एक किसिमको नयाा समुदाय हो” ।

नेवारहरूको आदिमपुर्खा किराात र लिच्छिवीहरू अनि विभिन्न समयमा यहाा आकर्षित भएर विभिन्न दिशाबाट आएका अनेक जातिका सबै मानिस कालान्तरमा नेवार भएर गए । त्यसैले नेवार जातिमा आर्य, मंगोल र केही मात्रामा यहााका अष्ट्रेलाइड आदिवासी मिसिएका छन् भन्ने विश्वास गरिन्छ । त्यसैले नेवार भन्ने एउटा जात वा जाति होइन । यसभित्र धेरै जात र धेरै दिशाबाट आएर मिसिएकालाई कालान्तरमा सबैलाई नेवार भनिन थालेका हुन ।[द्छ]

ूत्जभ ल्भधबचक बचभ दभकत पलयधल तय तजभ धयचमि ायच तजभष्च कबशष्लन बचतष्कतष्अ अचभबतष्खष्तथबदम कपर्षभिम अचबातकबलकजष्ड उचयमगअष्लन ब अगतिगचभ धजष्अज ब ाभध अभलतगचष्भक बनय चबलपभम कयलन तजभ जष्नजभकत ष्ल ब्कष्ब। त्जभ ल्भधबचक मभखभयिउभम तजष्भष्च यधल मष्कतष्लअतष्खभ बचत कतथभि धजष्अज ष्क लयध तजयगनजत या उगचभथि ल्भउबकिभ। त्जभ जभबखर्षथि मभअयचबतभम ञबलथ तष्चभम उबनयमब तभ्रुउभि कतथभि उभअगष्बिच तय ल्भधबचष दगर्षमिभचक बलम बचतष्कबलक ष्क नभलभचर्बाथि दभष्भिखभम तय जबखभ यचष्नष्लबतभम धष्तज तजभ्र चभअयचमक कजयधक तजबत ञ्उभचयचक

२४ गोपालसिंह नेपाली, **द नेवार्स**, बम्बई, यूनाइटेड एसिया पब्लिकेशन, १९५६, पृ. १४ ।

२५ डोर बहादुर विष्ट, **सबै जातको फूलबारी**, ललितपुर, साझा प्रकाशन, नेपाल, २०५५, पृ. ६ ।

या त्ष्दभत बलम ऋजष्लब कभलत ायच ल्भधबचष अचबातकभलत तय दगषमि तफ्ञउभिक ष्ल तजभष्च बिलमक, धजभचभलअभ तजभ कतथभि भखभलतगर्बाथि कउचभबम तय व्बउबलू [द्दट]

व्यापारमा पोख्त मानिने नेवारहरू सुरुसुरुमा काठमाडौं उपत्यकामा केन्द्रित रहेपनि अहिले केही संख्या व्यापारका सिलसिलामा अधिराज्यका मुख्य व्यापारिक केन्द्रमा पुगेका छन् । "काठमाडौं छोडिजाने नेवारहरूले आफू बसेको क्षेत्रको भाषा पनि बोलेको देखिन्छ ।[द्दठ] त्यसैले सुरुमा नेवारहरूको मातृभाषा भएता पनि जनकपुर बजारमा बस्ने नेवारले मैथिली, वीरगन्जमा बस्ने नेवारले भोजपुरी, अरनिको राजमार्गको वाह्रविसेमा बस्नेले हिमाली भोटेभाषा, लमजुङ कुन्छामा बस्नेले गुरुङ भाषा, दाङ घोराहीमा बस्नेले थारु भाषा आदि समेत बोलेका देखिन्छन् । नेवारहरू बौद्ध र हिन्दु धर्मका अनुन्यायीहरू हुन् । यिनीहरू धेरैजसो हिन्दु र बौद्ध धर्मका बीचमा त्यति कट्टरतापूर्वक फरक देखाउने वा मान्ने गर्दैनन् । त्यसैले काठमाडौं उपत्यकाभित्र धेरै देवस्थलहरूमा हिन्दू-बौद्ध दुबैथरी दर्शनार्थी पुगिरहेका छन् । सुरुसुरुमा नेवार समाजमा बौद्ध धर्मको बाहुल्यता थियो । तर पछि मध्यकालमा मल्ल राजाहरूले हिन्दूधर्मलाई विशेष संरक्षण दिएपछि धेरै बौद्ध नेवारहरू हिन्दू बन्दै गएका थिए ।[द्दड] वौद्ध नेवारहरूमा लोग्ने-स्वास्नीको सम्वन्धलाई व्यावहारिक दृष्टिले हेरिन्छ । त्यसैले आपसमा मेल नखाएमा पारपाचुके गर्न गाह्रो पर्दैन । त्यसको कारण हरेक केटीहरूको विहे सात देखि नौं वर्षको उमेरमा वेल भन्ने एक प्रकारको फलसाग गरिदिन्छन् । त्यसपछि लोग्ने मर्दा पनि बर्खी बारेर विधुवा भई बस्न कर लाग्दैन ।[द्दढ]

नेवारहरू भोज, जात्रा र मेलाहरू प्रशस्त मात्रामा गर्दछन् । भोज, जात्रा र मेलाहरूमा धेरैले आफन्तहरूलाई बोलाएर खाना खुवाउछन् । नेवारहरू मेहनती जातअन्तर्गत पर्दछन् । यिनीहरूको गुठीको विशेष महत्व हुन्छ । गुठीले सामान्य आईपर्ने संस्कारहरू सम्पन्न गराउन सहयोग पुऱ्याउाछ । तर भूमिसुधार लागू भएपछि गुठीका जग्गाहरू मासिंदै गएका छन् । सबै किसिमका भोजभतेर र जात्राहरूमा ज्यापूहरूले (किसान) विशेष सहयोग पुऱ्याउने गर्छन् ।[घण]

---

[२६] डव्लु. डव्लु. डव्लु. नेपाली वीकिपिडिया. डट. कम. बाट ।

[२७] पूर्ववत् पाद्टिप्पणी नं. १०, पृ. १ ।

[२८] पूर्ववत् पाद्टिप्पणी नं १२ ।

[२९] ऐजन, पृ. ९ ।

[३०] ऐजन, पृ. १२

वि.सं. २०५८ को जनगणना अनुसार नेपालको कुल जनसंख्या मध्ये नेवारहरूको जम्मा संख्या १२ लाख ४५ हजार दुईसय ३२ छ । जसमा ६ लाख २५ हजार १९ महिला छन् भने पुरुषको संख्याचाहिं ६ लाख २० हजार दुईसय १३ छ । जसले नेपालको जनसंख्याको ५.५ प्रतिशत जनसंख्याको प्रतिनिधित्व गर्दछ । जनगणना वि.स. २०४८ मा नेवारी भाषा बोलिनेहरूको संख्या ६९००७ देखाइएको छ जुन कुल जनसंख्याको ३.७३ प्रतिशत हुन आउछ भने वि.स. २०५८ को जनगणनामा यो संख्या वृद्धि भएको छ । यो जातिको आफ्नै भाषा र लिपि छ भने भाषा तिव्वत बर्मेली भएतापनि भारोपेली भाषा मध्ये का नेपाली र संस्कृत भाषाको प्रभाव परेको पाइन्छ । यस जातिको लिपिलाई रंजना भनिन्छ । व्यापारमा कुशल, अत्यन्त निपुण भएको हुनाले यो जाति नेपाल अधिराज्यभर छरिएर रहेको छ ।

संक्षेपमा भन्दा नेपालका जनजाति समूहहरू मध्ये नेवार एक उल्लेखनीय संख्यामा रहेको महत्वपूर्ण जाति हो । यो आर्यन वा मंगोलियन कुन जातिमा पर्छ भन्ने कुराको एकीन नभै सकेको भएपनि नेवार नेपालका विभिन्न स्थानमा छरिरएर रहेको तथा प्राचीनकालदेखि आफ्नै धर्म, भाषा, संस्कृति, बसोबास आदिको दृष्टिले निश्चित भू-खण्ड भएको जाति हो ।

३.३ ऐतिहासिक पहिचान :

नेवार समुदायको आफ्नै लामो ऐतिहासिक पहिचान रहेको छ । इतिहासको प्रारम्भिककालमा नै सत्ता सम्हालेका गोपाल, महिषपाल र किरातबंशी राजाहरूका सन्तानलगायत लिच्छबीबंश, बैश्य, ठकुरी मल्ल बंशका सन्तानहरू यस समुदायमा समाहित भएका छन् । त्यस्तै इतिहासको कालखण्डहरूमा दक्षिण र उत्तरबाट आएका विभिन्न मानव समुदाय/समूहहरू ब्राह्मण, क्षेत्री, बैश्य, शूद्र, शाक्य, कोली, धोवी, दुसार, दनुवार इत्यादि पनि आजको नेवार समुदायमा समाहित भएका छन् । अतः नेवारहरू नेपाल उपत्यकाको आदिबासी एवं भूमिपुत्र हुन् ।

पृथ्वीनारायण शाहले वि.सं. १७७० को विजय पूर्व यहाा प्रवेश गरेका सबैले आ-आफना छुट्टै पहिचान परित्याग गरी नेपाल भाषा, नेवारी संस्कृति र सभ्यतालाई अंगीकार गरी नेवार समुदायमा पूर्णरुपमा विलिन भएका थिए । यस दृष्टिकोणबाट नेपाल उपत्यका वरपरका क्षेत्रहरूलाई समिश्रण गराउने भााडाका रुपमा लिएका थिए । नेवार समुदायको आफ्नै भाषा, साहित्य, कला, संस्कृति र सांस्कृतिक सम्पदाहरू छन् । गोरखा राज्यको विस्तृतीकरण पूर्व नेवारहरूका आफनै स्वतन्त्र राज्यहरू थिए । तत्कालीन नेपालका नेपालीहरू उनीहरू नै हुन् । यस्तो किसिमको विशिष्ट पहिचान बोकेको समुदाय नै नेवार समुदायको ऐतिहासिक पहिचान हो ।

३.४ नेवारहरूको पोखरामा आगमन :

पोखरामा नेवारहरूको आगमन वा प्रवेश कहिले भयो भन्ने सम्वन्धमा यस क्षेत्रका इतिहासविदहरूमा एक मत पाइएको छैन । लिखित ऐतिहासिक स्रोतहरू पनि भेट्याउन सकिएको छैन । वि.सं. १७१४ भन्दा अगाडि पुरानो नेवार बस्तीका रुपमा भीमसेनटोलबाट कुडहर पूर्वमा, बैदाम दक्षिण पश्चिममा, बाटुलेचौर, लामाचौर र हेम्जा उत्तर सम्म फैलिएको थियो । प्रमुख व्यापारिक केन्द्र रानीपौवा, (साागुकोमुख) तेर्सापट्टी, नालाकोमुख, भीमसेनटोल, भैरवटोल (लामाचौतारा) मोहरियाटोल र बागबजार आदि थिए । यी केन्द्रहरू सर्म्पकका रूपमा र समाजमा विनिमयको प्रमुख केन्द्रका रूपमा चिनिन्थे ।[घज्ञ]

मध्यकालीन नेपालको इतिहासमा पोखरा उपत्यकाको महत्व कम थिएन । पोखराले अठारौं शताव्दीमा राजनीतिक महत्व प्राप्त गऱ्यो । मध्य अठारौं शताब्दीभन्दा पहिले नेवार समुदाय आ-आफनो विभिन्न सीप जस्तै धातु निर्माण, काष्ठकला, ढुङ्गा, लघुउद्योग, व्यापार लगायत प्रशासनिक कार्य र साास्कृतिक क्रियाकलाप सहित पोखरामा आगमन भएको मानिन्छ । नेवारहरूको पोखरामा आगमन भएपछि पोखरा उपत्यकामा पूर्णरुपमा वास्तुकलाको विकास हुन गयो । यसमा यिनै नेवार समुदायहरूको देन थियो । यी समुदायहरूको घरको निर्माण, वनोट, पिरामिड आकारको, यसको अलाव भीमसेन मन्दिर, भैरव मन्दिर, गणेश मन्दिर, भगवती मन्दिर, शिव मन्दिर र बौद्धलाई एउटा प्रमुख देवताको प्रतीकको

[३१] रविन्द्र डंगोल, **इभ्याल्यूशन अफ नेवार सेटेलमेन्ट इन पोखरा उपमहानगरपालिका,** स्नातकोत्तर शोधपत्र, त्रि.वि.वि, वि.सं. २०६४, पृ. ३६ ।

रुपमा मान्दछन् । यी समुदायहरूले चौतारा, पोखरीहरूको पनि निर्माण गरेका थिए ।

यस तरीकाबाट समयको अन्तरालमा एक ठाउाबाट अर्को ठााउमा जाने क्रममा नेवारहरूले पोखराको सुनौलो इतिहास निर्माण गरेका छन् । नेवार बस्तीको बसाईसंगै सहरीकरण, बजारको विकास हादुै गएको पाइन्छ । यसको साथ-साथै सहरीसंस्कृतिको पनि विकास भएको पाइन्छ । पोखरामा नेवार समुदायको बसाई तथा आगमनका सम्वन्धमा लिखित ऐतिहासिक सामाग्रीको अपर्याप्तताको कारणबाट नेवारहरूको आगमन र नेवार समुदायको विकासको बारेमा प्रशस्त आधारहरू भेट्टाउन सकिएको छैन ।

वुज्रुक नेवार नागरिकको भनाइनुसार, करीव ४०० वर्ष अगाडी नेवारहरूको एउटा सानो समुदायको समूह पोखरामा आएको अनुमान गरिन्छ ।[३२] व्यापार र लघुउद्योग फैलाउने उद्देश्यले उनीहरू पोखरालाई एउटा कृषि कार्यको लागि सुाहाउदो ठाउको रुपमा मान्दथे । सफा र स्वस्थ वातावरण उनीहरूले यस ठाउमा प्राप्त गरे । प्रशस्त मात्रामा पानीका स्रोतहरू, सुनौलो भू-बनोट, प्रंशसनीय छिमेकी समुदाय र भविष्यका धेरै सम्भावनाहरूलाई उनीहरूले देखेर पोखरामा स्थायीरूपमा बसोबास गर्न थालेको अनुमान गर्न सकिन्छ । यसरी पोखरामा नेवार समुदायको वसोवास भएको पाइन्छ ।[३३] हालको भीमसेनटोलबाट नै पोखरामा नेवार वस्तीको विकास भएको भन्ने कुराको प्रमाण भीमसेनटोलमा रहेको भीमसेन मन्दिर भित्रको ताम्रपत्रमा उल्लेख भएको लाई लिन सकिन्छ । जुन हाल त्यस क्षेत्रबाट हराएको छ । त्यस्तै गरी त्यहाा रहेको पानसमा उल्लेख भए बमोजिम वि.सं. १७२१ मा निर्माण गरिएको प्रमाण भेटिन्छ । माथि उल्लेख भएको प्रमाणको आधारमा नेवार समुदायको आगमन पोखरामा आजभन्दा ४०० वर्ष अगाडि भएको मानिन्छ ।[३४]

नेवारहरूको सुरुआत र विकास कास्की राजाको पालामा भएको मानिन्छ । सुरुमा नेवारहरू **छव्विस कुरीयाको** रुपमा आई पोखरा उपत्यकाको विभिन्न क्षेत्रमा छरिएर बसोबास गर्न थाले । जसमा गणेशटोल, रामकृष्णटोल, तेर्सापट्टी,

---

[३२] ऐजन ।

[३३] ऐजन ।

[३४] ऐजन, पृ. ३७।

रानीपौवा, गौडोकोमुख, कुाडहर आदी क्षेत्रमा नेवारहरूको बसोबास विस्तार हुादै गयो ।[घछ]

पोखरामा नेवार समुदाय आगमनको प्रमुख कारण व्यापारिक कारण भएतापनि अन्य विभिन्न दिशा र क्षेत्रबाट पोखरामा आगमन भएको हुादा यसका पछाडि अन्य थुप्रै कारणहरू पनि रहेका छन् । यस सम्वन्धमा कुनै लिखित ऐतिहासिक स्रोत भने प्राप्त गर्न सकिएको छैन । मैखिक स्रोतको आधारमा राजनीतिक अस्थिरता र द्वन्दात्मक राजनीतिको परिवेशको कारणबाट काठमाडौं उपत्यकाबाट वाध्य भएर पोखरामा बसाई सरेको अनुमान गरिन्छ । यसै गरी भक्तपुरका राजा रणजित मल्लको पतनपश्चात् थुप्रै नेवारहरू उपत्यका छोडी पोखरा आई बसोबास गर्न थालेको कुरा कुंडहर निवासी नेवारहरू बताउछन् । उदाहरणको लागि हाल गौडोकोमुखमा बसोबास गर्दै आएका ढेवाजूहरू भक्तपुरबाट भागेर सुरुमा विजयपुरखोला नजिक आई बसोबास गरेका र पछि केही समय पश्चात गौडाकोमुखमा आई बसोबास गरेका हुन् । पोखरामा नेवार समुदायहरूको आगमन आर्थिक, सामाजिक साास्कृतिक कारणको साथै उपत्यकाको राजनीतिक अस्थिरता तथा उपत्यकामा फैलिएको महामारी रोग आदी कारणबाट पोखराका विभिन्न क्षेत्रमा नेवार समुदायको आगमन भएको मानिन्छ ।[घट]

३.५ कुाडहर क्षेत्रमा नेवारहरूको आगमन :

पोखरा उपमहानगरपालिकाभित्र पर्ने कुाडहर क्षेत्र ऐतिहासिक तथा राजनीतिक दृष्टिकोणले पनि अत्यन्त महत्वपूर्ण रहेको पाइन्छ । यस क्षेत्रमा विभिन्न जात जाति, धर्म र संस्कृतिको सम्मिश्रण रहेको देखिन्छ । यस क्षेत्रको सीमाना जोडिएको क्षेत्र मियाापाटन हो । मियाा नै सबैभन्दा पहिले यस क्षेत्रमा बसोबास गरेका हुन भन्ने कुरामा यहााका वयोवृद्धहरू सहमत रहेका छन् । त्यसपछि व्राह्मणहरू अनि नेवार समुदायहरू आई बसोबास गरेका हुन । यिनीहरू आफूहरूलाई काठमाण्डौ चाागुनारायण तथा भक्तपुरका सन्तान भन्न रुचाउछन् । काठामाण्डौं चाागुनारायण तथा भक्तपुरबाट उनीहरू कसरी यस क्षेत्रमा आए भन्ने कुरामा सबैमा एकमत देखिदैन तर पनि राजनीतिक कारण, काठमाण्डौंमा त्यस बेला फैलिएको महामारी रोगको कारण, व्यापारिक कारण,

[३५] ऐजन ।

[३६] कल्याण कुमार ढेवाजु, बर्ष ४१, सँगको अन्तरवार्तामा आधारित ।

त्यसबेलाको जटिल तथा विविधतापूर्ण संस्कृतिलाई अपनाउन नसक्दा नेवारहरू उपत्यकाबाट अन्यत्र सरेको अनुमान गर्न सकिन्छ । यस क्षेत्रमा नेवारहरू कसरी आए भन्ने सन्र्दभमा यस क्षेत्रका समाजसेवी तथा राजनीतिज्ञ श्री बुद्धिमान श्रेष्ठ तथा गणेशमान श्रेष्ठसागको कुराकानी अनुसार सबै भन्दा पहिले जिन्द्रेसिङ्ग श्रेष्ठ काठमाडौं, चाागुनारायणबाट भिमसेनटोल हुँदै यस क्षेत्रमा आएर बसोबास गर्न थाले । उनै जिन्द्रेसिङ्ग श्रेष्ठको सन्तान नै यस क्षेत्रमा बसोवास गर्ने प्रथम नेवार समुदाय थियो । तर उनी कहिले आए किन आए भन्ने बारेमा केही थााह पाउन सकेको छैन । उनै जिन्द्रेसिङ्गको नामबाटनै यस क्षेत्रमा जिन्द्रे नेवार समुदायको विकास भएको हो । हाल जिन्द्रे समुदायको ३१ घरमा १७१ जना बस्छन् (परिशिष्ट नं. ३) । यसै गरी अर्को नेवार समुदायको सन्र्दभमा श्री मुक्तिचन्द्र श्रेष्ठ, भुवन श्रेष्ठ र योगेन्द्रमान श्रेष्ठ, संग भएको कुराकानी अनुसार, जिविकोपार्जन र व्यापारिक शिलशिलामा भक्तपुरबाट तनुहाको ढोरफेदी हाुदै गुणबन्तका छोरा पद्मनारायण श्रेष्ठ यस क्षेत्रमा आएका हुन् । उनैका साथ आएका उनका छोरा हर्कमान श्रेष्ठले यसै क्षेत्रमा बसोबास गर्दै आएका जिन्द्रेसिङ्ग श्रेष्ठका सन्तान चामनारायणकी छोरीसंग विवाह गरी यस क्षेत्रमा चौधरी नेवार समुदायको बस्ती बसालेका थिए । वि.सं. १८२६ भन्दा अगाडी यस किसिमको विवाह गरेको अनुमान गरिन्छ । यस क्षेत्रमा वि.सं. १८२६ मा भीमसेन मन्दिरको स्थापना भएको हाुदा उनीहरू वि.सं. १८२६ भन्दा अगाडी आएका हुन । उनै हर्कमान श्रेष्ठ नेवारका विकसित सन्ताननै आजका काुडहर क्षेत्रका चौधरी नेवार समुदायहरू हुन् हाल चौधरी नेवार समुदायको ४४ घरमा २४५ जना बस्छन् परिशिष्ट नं. ४) । जिन्द्रे र चौधरी नेवार समुदाय बाहेक अन्य नेवार समुदायको ५ घरमा ३४ जना बस्छन् परिशिष्ट नं. ५) काुडहर क्षेत्रको नेवार समुदायको ८० घरमा ४५० जना नेवारहरू बस्छन् । पदमनारायण श्रेष्ठसंग यस क्षेत्रमा आएका केही नेवार समुदायहरू आन्तरिक मनमुटावको कारणबाट त्यहााबाट छुटि्एर पाल्पाको रिडिमा गई बसोबास गर्न थाले । काुडहर क्षेत्रमा पहिले मियााहरूको बस्ती थियो तर मियााहरूले व्यापार गर्ने सिलसिलामा यो क्षेत्रलाई नेवारसमुदायहरूलाई दिएका हुन भनेर भन्छन् । यो काुडहर क्षेत्र करिव २५० वर्ष पुरानो वस्तीको रुपमा चिनिन्छ । वास्तवमा यस क्षेत्रका नेवार समुदायहरूले गर्ने अधिकांश सामाजिक क्रियाकलापहरू भक्तपुर र काठमाडौं चाागुनारायणका बासिन्दासंग मिल्ले भएकोहुनाले उनीहरू भक्तपुर तथा काठमाण्डौं चाागुनारयणबाट आएका हुन् भन्ने कुरामा उनीहरू विश्वस्त छन् ।

उदाहरणको लागि भक्तपुरमा विस्केट जात्रा लिङ्ग ठड्याउने कार्य र पर्व मनाउादा यस क्षेत्रका नेवारहरूले पनि उहीदिन उही परम्पराअनुसार मनाउने गर्दछन् । यिनीहरूको भाषा पनि भक्तपुरका बासिन्दासंग मिल्ने गर्दछ । यस क्षेत्रका नेवारहरू कालु चौधरी नेवारहरूको नामले चिनिन्छन् । यो नाम कसरी रहन गयो भन्ने सर्न्दभमा पहिला पहिला यस क्षेत्र काठमाडौ जाने आउने प्रमूख व्यापारिक केन्द्रको रुपमा रहेको थियो त्यसैबेला काठमाडौंबाट टोडा ल्याउने चलन थियो (टोडा भनेको छालाको थैलोमा चादीका मोहरहरू राखेर ल्याउने कार्य) । यस किसिमको कार्य राजाको चौतारा, अर्घौ हुादै कुाडहर क्षेत्रमा ल्याई पुरयाउथ्यो । यसकार्यलाई अत्यन्त सुरक्षाको साथ पोखरा बजारमा पुऱ्याउने कार्य हर्कमान श्रेष्ठले गर्न थाले उनको त्यसकार्यबाट खुशी भएर तत्कालिन सरकारले चौधरी पदवी दिइएको हो । त्यसबेला देखिनै यस क्षेत्रका एक नेवार समुदायहरूको नामको पछाडी चौधरी जोडिन गएको हो ।[३७]

३.६ नेवार समुदायका थरहरू :

मानिस सबै एकै जातका हुन । पृथ्वीको भौगोलिक बनोटको आधारमा मानिसको बसोबास भौगोलिक क्षेत्र अनुसार भएको पाईन्छ । नेवार समुदाय भित्र बोलाईने थर, लेखाइने थर, प्रकृति, पेशा, व्यापार, आर्थिक समुन्नती, सामाजिक आवश्यकता, अन्तरजातिय बैवाहिक सम्वन्ध, साास्कृतिक गतिविधि र तत्कालिन शासकहरूको नीति र स्वार्थको कारणबाट उच्च वर्ग, मध्यम वर्ग र निम्न वर्गको रुपमा स्थापित भएको पाइन्छ । नेवार समुदाय भित्र अनेक जात र थरहरू छन् । पेसाका आधारमा जाति विभाजन भएका छन् । उच्च जाति, मध्यम जाति र निम्न जातिको जातीय विभाजन पनि यसै भित्र छ ।[३८] विभिन्न पेशाको आधारमा नेवार समुदाय भित्रका केही थरहरूलाई निम्नानुसार राख्न सकिन्छ ।[३९]

तालिका नं. ३ नेपालमा बसोबास गर्ने नेवार समुदाय भित्रका केही थरहरू :

क्र.सं.	थर	क्र.सं.	थर	क्र.सं.	थर	क्र.सं.	थर

[३७] श्री शेर बहादुर श्रेष्ठ, बर्ष ७०, मुक्तिचन्द्र श्रेष्ठ, बर्ष ६५ सँगको अन्तरवार्तामा आधारित ।

[३८] पूर्ववत् पादटिप्पणी नं. १, पृ. २५८ ।

[३९] बुलुमुकारुङ, **हाम्रो जाति हाम्रो थर,** काठमाडौंः, साथी प्रकाशन, नेपाल,२०६६, पृ. ५१ ।

१	आङ्जु	१३	किला	२५	ख्वालापाला	३७	गोपाली
२	अदुवा	१४	किवाछे	२६	खर्वुजा	३८	गोर्खाली
३	महात्व	१५	किवानाये	२७	खत्रीश्रेष्ठ	३९	गोरा
४	अवाले	१६	किसिश्रेष्ठ	२८	खाईजु	४०	गाराजु
५	आगन्जा	१७	किसि	२९	खाइत	४१	गोसाई
६	आाचाजू	१८	कटुवाजु	३०	खागी	४२	ग्वाागा
७	आचार्य	१९	कुटु	३१	खातागो	४३	ग्वगल
८	आाजख्या	२०	कुलु	३२	खायमली	४४	ग्वाछा
९	उदास	२१	न्हुन्छे श्रेष्ठ	३३	खी	४५	ग्वाधवा
१०	उप	२२	कुम्पाखू	३४	खिउजी	४६	ग्याय्मरु
११	उदय	२३	कुरुङ	३५	खिख्वा	४७	धुख्या
१२	उझ्याछे	२४	कुरुङ्ज	३६	खड्की	४८	ध्वजू
४९	उझौलाछे	७६	कुवेर	१०३	खड्गी	१३०	दुव
५०	एलक	७७	कुस्मा	१०४	खतन	१३१	दिवाकर
५१	एकादशी	७८	कुसाथा	१०५	खम्बू	१३२	दयोला
५२	कपाली	७९	कुसिखि	१०६	खपय्	१३३	ज्याख्व
५३	कर्माचाय	८०	कुसी	१०७	खयगूली	१३४	जले
५४	कर्मी	८१	कुयो	१०८	खुजु	१३५	जुसी
५५	कबू	८२	कैति	१०९	खोसी	१३६	जधारी
५६	कवे	८३	कोजू	११०	खेधौमाकू	१३७	झाागजू
५७	कवः	८४	कोत	१११	गणेश	१३८	नागा
५८	कसजू	८५	कोण्डा	११२	गच्छे श्रेष्ठ	१३९	न्याईच्याई
५९	कस्पाल	८६	कौदी	११३	गणेजू	१४०	नायजू
६०	कसलवट	८७	कंसाकर	११४	गारु	१४१	नौचा
६१	कस्ती	८८	कुचननी	११५	गलजू	१४२	पकाण्डोल
६२	कसाई	८९	कोजू	११६	गपजू	१४३	प्रजापति
६३	कक्षपति	९०	क्त	११७	गपी	१४४	फसी
६४	क्याटु	९१	कुलााख्या	११८	गलू	१४५	मानन्धर

६५	कार्जी	९२	कालू	११९	गसी	१४६	मन
६६	कापाजु	९३	किमिसूकया	१२०	गाईजु	१४७	मल्ल
६७	कायष्थ	९४	कुचमणी	१२१	गाइसी	१४८	मलेपति
६८	कारन्जित	९५	खिचाजू	१२२	गावञ्जर	१४९	मैना
६९	कासी	९६	खिटिवक्	१२३	गूभाजू	१५०	मारीकमी
७०	कासिछुवा	९७	खिम्बाजा	१२४	गुमाञ्जु	१५१	मुनकमी
७१	कासी श्रेष्ठ	९८	खलीमूल	१२५	गुजू	१५२	मानसी
७२	कासालु	९९	खसू	१२६	गुरुवाचार्य	१५३	माकाजू
७३	किजु	१००	खोतेजा	१२७	गैडा	१५४	मास्के
७४	किलन	१०१	खोपाद्यो	१२८	गोजाश्रेष्ठ	१५५	ह्योजू
७५	किलम्वु	१०२	खोजू	१२९	गोठे	१५६	होरा

तालिका नं. ४ पोखरामा बसोबास गर्ने नेवार समुदाय भित्रको थरहरू:

१	प्रधान	२१	मधीकर्मी	४१	अचाजू	६१	उदय
२	बाटाजू	२२	शाक्य	४२	शिल्पकार	६२	नेपाली
३	महर्जन	२३	बज्राचार्य	४३	विजुक्छे	६३	धौभडेल
४	प्रजापति	२४	बुद्धाचार्य	४४	बैजू	६४	ताल्चाभडेल
५	डगोल	२५	कुस्ले	४५	जोन्छे	६५	धौवञ्जा
६	जोडी	२६	जोजीजू	४६	बावू	६६	खिचाजू
७	मल्ल	२७	माकाजू	४७	प्रजू	६७	रजक
८	मास्के	२८	खैजू	४८	बजिमय	६८	राजबाहक
९	दर्शनधारी	२९	सैंजू	४९	मुलेपति	६९	ध्वजू
१०	जालाहारी	३०	राजवशि	५०	कतिला	७०	सिंह(श्रेष्ठ)
११	द्योला	३१	रघुबशि	५१	उदास	७१	सिहा(ज्यापू)
१२	तुलाधर	३२	राजभण्डारी	५२	पालिखे	७२	घजू
१३	रंजित	३३	राजोपाध्याय	५३	द्वा	७३	नापित
१४	व्यजनकार	३४	मूल्मी	५४	मर्सानी	७४	चित्रकार
१५	लिगल	३५	भेले	५५	भारी	७५	घर्ति
१६	बैध	३६	न्याछयौं	५६	बलामी	७६	तिप

१७	मानन्धर	३७	धाख्वा	५७	दली	७७	राजकर्णीकार
१८	तण्डुकार	३८	साख्वा	५८	नकर्मी	७८	श्रेष्ठ
१९	तभ्‍या	३९	न्हुच्छेप्रधान	५९	राजथला	७९	खिचाा‍जू
२०	दुगु	४०	राजलबट	६०	बेसार		

नेपालमा बसोबास गर्ने नेवारहरूको केही थर मध्ये १५६ वटा प्राप्त भएता पनि । पोखरा उपत्यकामा नेवार समुदायका ७९ थर भएका नेवारहरू बसोवास गर्दै आएका छन ।

परिच्छेद-चार

४. सामाजिक अवस्था :

समाजमा रहनु मानवको प्रमुख विशेषता हो । मानवले आफनो मानवीय जीवनमा अपनाएको र अंगीकार गरेका प्रत्येक क्रियाकलापहरूको अवस्था नै सामाजिक अवस्था हो । सामाजिक अवस्थामा खासगरी जातजाति भाषा, रहनसहन, लवाई-खवाई, धर्म आदिको अध्ययन गरिन्छ । यस क्षेत्रमा नेवारहरूको अलवा ब्रह्माण, क्षेत्री, गुरुङ, मुसलमान, कामी, दमाई, सार्की, थकाली, तामाङ, मगर आदि जातिहरूको बसोबास रहेको छ । यिनीहरूको जातिगत तथा सम्प्रदायगत रुपमा रहन सहन, भाषा, धर्म, संस्कृति आदिमा विविधिता पाईन्छ ।

यस क्षेत्रका पुराना बासिन्दाहरू मध्येका प्रमुख मुसलमान, वह्रमाण, नेवार र दलित समुदायहरू नै हुन् । प्राचीन समयदेखि नै नेपालीहरूले विभिन्न धर्म र देवताहरूको उपासना गरेता पनि आफूले पूजा गर्ने देवता सरह नै अरूको देवतालाई पनि सम्मान र श्रद्धा गर्ने परम्परा भएकोले धार्मिक समूह तथा जाति समूह विचमा बैमनस्यता भएको पाईदैन । नेपालमा प्राचीन समयदेखि हालसम्म धार्मिक सहिष्णुता कायम रहदै आएको छ ।

नेपाल चार जात छत्तीस वर्णको साझा फूलबारी हो भन्ने उक्ति चरितार्थ गर्ने गरी नेपालका सबै बस्ती, गााउ र शहरमा झैं यस काडहर क्षेत्रमा नेवार समुदायको वाहुल्यता रहेता पनि अन्य जातिका समुदायहरू पनि मिश्रित रुपमा बसोबास गरेको पाइन्छ । यहाा विभिन जाति, धर्म र पेशा भएका तथा सामाजिक आर्थिक दृष्टिले भिन्नता भएतापनि साम्प्रदायिक दंगा हालसम्म भएको छैन । प्रत्येक जातिहरूको एक अर्का प्रति आफनै किसिमको मानमर्यादा कायम रहिआएको पाइन्छ । यही यस क्षेत्रका समाजको सामाजिक विशेषता हो ।

नेवारहरू हिन्दू तथा बौद्ध धर्मप्रति आस्थाबान रहेका पाईन्छ । यिनीहरू धर्मप्रति निष्ठावान् रहेका हुन्छन् । यिनीहरू हिन्दू धर्मका देवीदेवताहरूको साथै बुद्ध धर्मप्रंति आस्था र विश्वास जनाउाछन् । यिनीहरूको समाज मुसलमान समाजमा जस्तो धार्मिक गुरु, पुरोहितद्धारा नियन्त्रित रहेको हुादैन । तर पनि कर्मकाण्डप्रति भने अत्यन्त विश्वास रहेको पाईन्छ । नेवार समुदायमा गुठी रहेको

पाईन्छ । गुठीको प्रमुख व्यक्तिलाई **“नाय”** भनिन्छ । यिनकै नेतृत्वमा नेवार समुदायको सामाजिक संस्कारहरू सम्पन्न हुादै आएको पाईन्छ । आफनो छुट्टै जातिय र भाषिक अस्तित्व बोकेका नेवार समुदायको सामाजिक अवस्था राम्रो देखिन्छ । तसर्थ समग्ररुपमा यस क्षेत्रका नेवार जातिका पनि अन्य जातिको तुलनामा केही बेग्लै खालको सामाजिक पहिचान र विशेषता रहेको पाईन्छ ।[40]

४.१ शारिरीक बनोट र लुगाफाटा :

नेवारहरू आर्यन वा मंगोल के हुन् भनेर निश्चित नभएका जातिको रुपमा चिनिन्छन् । तर पनि यस जातिको शारीरिक बनोट सर्लक्क परेको शरीर, लामा लामा हातगोडा, गाला केही लाम्चो, फुकेका गर्धन, पिठ्यू, छाती चौडा र लाम्चो आकारको हुन्छ । पुरुषहरू विशेषगरी जुागा राख्ने गर्दछन् भने दाह्री पाल्ने चलन पाईदैन । पहिरनमा नेवार समुदायको आफ्नो विशेष पहिरन भएतापनि यस क्षेत्रका नेवार समुदायहरूले त्यस किसिमको लुगाफाटा विरलै कम लगाउने गर्दछन् । यस क्षेत्रका अर्धबैंस पुरुषहरूले सर्ट, पेन्ट, महिलाहरूले सारी, व्लाउज, चोलो लगाउाछन भने बृद्धहरूले दौरा सूरुवाल स्टकोट लगाउाछन । तर आजभोलि भू-मण्डलीकरणको युग भएको कारणले गर्दा धेरै जसो युवा युवतीहरू सबै पश्चिमी सभ्यताबाट प्रभावित भई त्यस किसिमका लुगाफाटाहरू लगाउाछन ।[41]

४.२ खानपान :

नेवार बिग्रे भोजभतेरले भन्ने किवंवन्दती यस क्षेत्रका नेवार समुदायमा पनि लागु भएको पाइन्छ । खानपानमा विशेष सर्तकता अपनाएको देखिन्छ भने कुनै खानेकुरामा बन्देज भने लगाइएको पाईदैन । यहााका नेवार समुदायको खानापानमा साधरणतया दालभात, तरकारी मासु, साग, सव्जी, चिया, दुध, दही आदि रहेको छ । चिउरा, मासु, भट्ट र रक्सी प्रमुख खानपानको रुपमा मानिन्छ । यिनीहरू प्रायः गरेर माासाहारी हुन्छन् । यिनीहरूमा एकअर्कोको जुठो खाने चलन हुदैन् । फरक-फरक भााडामा राखेर खान्छन् । यस क्षेत्रका नेवार समुदायहरूमा प्राय गरेर राागो वा पाडो काटेर मासु खाने प्रचलन वढी देखिन्छ । महिनामा

---

[४०] अर्जुन गुरुङ (घले), **मियाँपाटन पोखराका मुसलमानहरूको ऐतिहासिक चिनारी- एक अध्ययन,** स्नातकोत्तर सोध पत्र, त्रि.वि.वि., वि.सं. २०६०, पृ.३२ ।

[४१] श्री चेत बहादुर श्रेष्ठ, बर्ष ६०, सँगको अन्तरवार्तामा आधारित ।

दुईवटा राागो (भैसीको पाडो) मिलेर काट्दछन् । नेवारी संस्कारमा भोज महत्वपूर्ण अङ्ग भएको हुनाले यस क्षेत्रका नेवारहरूले भोज तथा अन्य कार्यमा निम्न प्रकारका खानेकुराहरू खाने गर्दछन्स

बजि	चिउरा
तीला	पकाएको झोल भएको मासु
छुस्यामुस्या	बोडी, केराउ, वा सिम्पु गेडागुढी
लोसाः	मुला,लप्सी,केराउ, आलु वा अन्यको अचार
तरकारीः	आलु-काउलीको तरकारी/आलु-तामाको तरकारी
क्वातीः	सात थरी गेडागुढी मिसाएर बनाइएको तरकारी
छोयलाः	मसला, नुन खुर्सानी मिसाएर बनाइएको मासुको एक प्रकार
धौः	दही
ऐलाः	रक्सी
बः मरी :	मासको रोटी
चटामारीः	चामलको रोटी
यमारीः	चामलको भुड्के रोटी
कचिलाः	काचो मासुमा नुन, मसला, खुर्सानी मिसाएर बनाईको मासुको प्रकार
लाभापालुः	अदुवा, लसुन
मुस्याः	कालो भट्ट
सिन्कामारीः	चामलको पिठोबाट बनाइएको एक प्रकारको रोटी ।[४२]

४.३ खानपान गर्ने भाडाहरू :

नेवारहरूको आफ्नै किसिमको खानपान गर्ने परम्परा र प्रयोग गर्ने भााडाकुडाहरू रहेका छन् जसले नेवारी संस्कृतिलाई झल्काउन मद्धत पुऱ्याईरहेका छन् । यस क्षेत्रका नेवार समुदायहरूले आफ्नो भान्छाघरमा प्रयोग गर्ने केही प्रमूख भाडाकुडाहरू यसप्रकारका छन् ।

तलिः	ताउलो
तलीबाटाः	तामाको रक्सि बनाउने भााडो

[४२] ऐजन ।

घः	गाउरी
पायोः	अंखरा/करुवाः
तसलाः	आरी (एक प्रकारको बाटा)
जासी :	कसौडी
बार्चाः	कटौरा
गोल्धाः	गिलास
चम्चाः	चम्चा
चरेसको भूः	चरेसको थाल
घधाः	डाडु
कसुलाः	पनियो
चुलेसीः	कुई (तरकारी तथा मासु काट्नको लागि प्रयोग हुने औजार)
स्याई :	चक्कु
ईंचाः	आासी ।[४३]

माथि उल्लेखित भााडाकुडाहरू नेवारी भान्छाघरमा रहेतापनि आजभोलि आधुनिक किसिमको भााडाकाुडाहरू भान्छाघरमा प्रयोग हुन थालेका छन् ।

४.४ भाषा :

नेवारहरूको आफनै भाषा र लिपि छ । नेवारी समुदायहरूले प्रयोग गर्ने भाषा नेपाल भाषा हो अर्थात् नेपाल भाषा नेवारहरूको मातृभाषा हो । नेपाल भाषा विब्बत बर्मेली भाषा परिवारमा पर्ने एक भाषा हो । नेपाल भाषालाई नेवारहरूले नेवाः भाषा भन्छन् भने नेपालीमा नेवारी भनिन्छ, तर यो नेपाल भाषाको विग्रेको स्वरुप हो । नेपाल भाषा तिब्बत बर्मेली भाषा परिवारमा पर्न गएता पनि यसको धेरै शब्दहरू चिनिया भाषासाग मिल्दो जुल्दो छन ।[४४]

नेवार समुदायले प्रयोग गर्ने नेवारी भाषा वा नेपाल भाषाको सम्वन्धमा केही तथ्यहरू अंग्रेजीमा लेखिएको छ ।

त्जभ लभधबचक ल्भउर्बा द्यजबकजब, ब ज्ञबबिथबल बिलनगबनभ या त्ष्दभतय(द्यगक्बल दचबलअज या तजभ क्ष्लय(त्ष्दभतबल नचयगउ। क्ष्त जबक दभभल ष्लअययचचभअतथि अर्बाभिम दथ तजभ तभचक ुल्भधबचष् दथ धभकतभचलभचक बलम लयल(ल्भधबचक या ल्भउर्बा ाचयफ तजभ खभचथ

[४३] श्री शेरबहादुर श्रेष्ठ, बर्ष ७० सँगको अन्तरवार्तामा आधारित

[४४] डव्लु. डव्लु. डव्लु. नेपाली वीकिपिडिया. डट. कम. बाट ।

दभनष्ललष्लन या जष्कतयचथ या ल्भउर्बा ष्त जबक दभभल पलयधल बक ल्भउर्बा द्यजबकजब। ब्अयचष्लन तय तजभ चभकभबचअज ष्लमष्लन यल तजष्क बिलनगबनभ ष्त ष्क उचयखभम तजबत ल्भउर्बा द्यजबकजब कजबचभक तजभ ाभबतगचभ या ष्च्बलत बलम त्ष्दभतबल मष्बभिअतक या ल्यचतजभचल ज्ञबबिथबल। त्जभ अर्यायियगर्ष्बा तभचक गकभम दथ लबतष्खभ कउभबपभचक ष्क ल्भधबबज द्यजबबखभ। क्षत अयलकष्कतक या ाष्खभ गबवयच मष्बभिअतक बलम कभखभचर्बा कगद(मष्बभिअतक कउयपभल दथ ल्भधबचक ष्खिष्लन तजचयगनजयगत तजभ अयगलतचथ।[४५]

यस क्षेत्रमा बसोबास गर्ने नेवार समुदायहरूले उक्त नेवारी भाषा नै प्रयोग गरेको पाईन्छ । नेवार समुदायहरूले घरायसी तथा पूजाआजामा आफनै मातृभाषाको प्रयोग गर्दछन् भने अन्य समय र ठााउमा नेपाली भाषाको प्रयोग गरेको पाइन्छ । प्राय गरेर अर्धबैंसे पुरुष तथा महिलाहरूले नेवारी भाषाको प्रयोग गरेको पाईन्छ भने युवाहरू आफ्नो मातृभाषाको प्रयोग त्यति गरेको पाइदैन् । तसर्थ युवापुस्ताप्रति यस भाषालाई हस्तान्तरण गर्नको लागि नेवाःखल कास्की र राधाकृष्ण युवा क्लवको संयुक्त साझेदारीमा नेवारी भाषाका कक्षाहरू बेलुका संचालन हादुै आएका छन् । तर भाषा सम्वन्धी कुनै लिखित दस्तावेज छैन् ।[४६]

४.५ सहयोगको भावना :

यस क्षेत्रका नेवार समुदायहरूले मानवता नै सबैभन्दा ठूलो धर्म हो भन्ने भावनालाई राम्रोसाग बुझेका छन् । यो क्षेत्र विभिन्न जात-जाति, भाषा-भाषि र विभिन्न परम्परा भएका मानिसहरूको बसोबास भएको क्षेत्र हो । यस क्षेत्रमा आजभोलि नयाा नयाा ठाउबाट बसाई सरी आएका मानिसहरू बसोबास गर्ने थलोको रुपमा यस क्षेत्र विकसित भएको छ । यस्तो अवस्थामा पनि यहााका नेवार समुदायहरूमा एक अर्को प्रति सहयोग र आदर गर्ने कार्य उनीहरूको खानदानी परम्परा नै हो । यिनीहरूले एक अर्का प्रति विश्वास र आदर गर्छन । यस क्षेत्रका नेवार समुदायहरूमा एक अर्कोको विवाह, व्रतवन्ध, भोजभतेर आदिमा पूर्णरुपले सहयोग गर्ने परम्परा रहेको छ भने मृत्यु संस्कारमा दिलदेखि नै दुःख बाड्ने चलन रहेको छ । यसका साथ दिनदुःखीहरूलाई उद्धार गर्ने कार्यमा हर तरिकाबाट सहयोग गरिरहेको पाईन्छ । संक्षेपमा यस क्षेत्रका नेवार

---

४५ ऐजन ।

४६ श्री आर्जन कुमार श्रेष्ठ, वर्ष ३८, सँगको अन्तरवार्तामा आधारित ।

समुदायहरूले मानिसका दुख सुखका हर पलमा कुनै जात, भाषा, वर्ण, धर्म आदि नहेरीकन सबै एकजुट भई सहयोग गर्ने उनीहरूमा खानदानी आदत रहेको छ ।[४७]

४.६ नारीको स्थिति :

नेपाली समाज पुरुषप्रधान भएको हुनाले प्राचीनकालदेखि नै नारीहरूले कुनै न कुनै रुपमा शोषणको शिकार हुनु परेको छ । पुरुषले नारीलाई देवी, लक्ष्मी, भगवती जे जस्तो रुपमा मान्यता दिए तापनि व्यवहारमा त्यस अनुरुपको आचरण गरेको पाइदैन । एक्काइसौं शताव्दीको संघारमा उभिएको नेपाली नारीहरू आफ्नो अधिकारको लागि कानूनविद् पुरुषको ढोका ढकढकाइ रहेका छन् । तर थाह छैन, ढोका कहिले खुल्ने हो ? नारीको जीवन त्यागमय र पवित्र भएकोले नेवार समुदायमा नारीको स्थानलाई उच्च साथ मुल्याङ्कन गरेको छ । समाजमा नारीको आदर सम्मान गरिन्छ । स्त्रीको ममता, दानशिलता र त्यागमय सेवामा नै परिवारको उन्नती हुन्छ भन्ने कुरालाई राम्रो संग बुझेका छन् । नेवार समुदायमा परीवारको स्रोत जुटाउने जिम्मा नारीको नभए तापनि घरको सम्पूर्ण कामको जिम्मा नारीको रहेको देखिन्छ । नेवार समुदायका नारीहरूको अवस्था आजभन्दा १५, २० वर्ष अगाडि अत्यन्त कठिन थियो भने अहिले आएर सजिलो भएको छ । सबै सानोतिनो व्यापार गरी आम्दानी गरेका छन् । जसले गर्दा नारीहरूको अवस्थामा केही सुधार आएको पाईन्छ । आज भोलि समाजमा नारीलाई उच्च स्थान दिएको पाईन्छ । उनीहरू राजनीतिक क्षेत्रमा अझ अगाढी वढ्न सकेको पाईदैन । सामाजिक क्षेत्रमा आफै बढेका देखिन्छन । सामाजिक क्षेत्रमा उनीहरू आफ्ना हकहितका लागि अनि आर्थिक अवस्थामा सुधार ल्याउनको लागि सामुदायिक बचत केन्द्रको रुपमा समुह निमार्ण गरी साना साना आय आर्जनमुलक कार्यहरू पनि गर्न थालेका छन् । आमा समूह गठन गरेका छन् जसको माध्यमबाट यस क्षेत्रमा सरसफाई, सामाजिक विकृति-विसंगतिहरू नियन्त्रण गर्ने अभियानमा यहााका महिलाहरू लागेका देखिन्छ । वर्तमान समयमा नारीहरूको अवस्थामा केही सुधार भएको पाईन्छ ।[४८]

४.७ पारिवारीक व्यवस्था :

[४७] श्री योगेन्द्रमान श्रेष्ठ, बर्ष ५३, सँगको अन्तरवार्तामा आधारित ।
[४८] श्री मखनलाल श्रेष्ठ, बर्ष ५० सँगको अन्तरवार्तामा आधारित ।

मानव सभ्यताको विकास नै परिवारबाट भएको हो । संयुक्त परिवार बहुविवाह, पितृप्रधान, सम्पत्तिको बैधता नेपालको परिवार व्यवस्थाका मुख्य आधार भए जस्तै यस क्षेत्रका नेवार समुदायको परिवारको व्यवस्था संयुक्त परिवार नै रहेको पाइन्छ । यस्तै परिवारमा बस्न पनि रुचाउाछन् । यो संयुक्त पारिवारीक व्यवस्था आजभोलि विस्तारै-विस्तारै हट्दै जान लागेको देखिन्छ । खासगरी उद्योगधन्दाको विकास, एकल परिवारबाट वढी फाईदा हुने भएको हुादा पाश्चात्य संस्कृतिको प्रभावले गर्दा संयुक्त परीवारप्रतिको आकर्षण यस क्षेत्रका नेवार समुदायमा घट्दै गएको पाइन्छ ।

४.८ घरबास :

विभिन्न जातका मानिसहरू एक-एक वहाल वा टोलमा बसोबास गर्ने परम्परा नेवारी घरबस्तीको विशेषता मान्न सकिन्छ । नेवारहरूको टोल, गल्ली, चोक, वहाल, आागन बनाएर समूहमा रहने, घर पनि टाासिएर लहरै जोडेर बनाई बस्ने चलन छ । तर कुडहर क्षेत्रमा बसोबास गर्ने नेवार जातिहरू शहरी क्षेत्रको नजिकमा बसोबास गरेको पाईन्छ । काठमाडौमा पुरानो नेवारी परम्परा अनुसार घर बस्ती बसााउदै लैजादा नेवार जातिहरू बस्तीको पुछारमा बस्न पुगेको पाईन्छ । तर पोखराका अन्य नेवार बस्ती लगायत कुडहरमा भने यस्तो बस्ती विभाजन हाल आएर पाउन सकिदैन । गरीवहरूको प्रायः जसो सानो किसिमको ढुङ्गा माटाको जडानबाट टिनको छानो हाली बनाइएको पाईन्छ । धनी मानिसहरूको घर भने आधुनिक निर्माण सामाग्रीहरूबाट निमार्ण गरी बनाइएको पाईन्छ । यस क्षेत्रका समुदायहरूमा आजभोली ढुङ्गा माटोबाट जडान गरीएको घरहरू विरलै पाईन्छ । आजभोलि सबैका घरमा भान्छाकोठा, सुत्नेकोठा, बैठककोठा, ट्वाईलेट, वाथरुम फरक फरक निमार्ण गरिएको पाईन्छ । पहिला-पहिला ढुङ्गा माटाले बनेको घरमा रातो माटाले विहानै सबै पोत्ने गरिन्थ्यो तर आजभोली भने धेरै जसो घरहरू सिमेन्ट जडान गरी बनेको हुादा पानीले सबेरै पुछ्ने कार्य गरिन्छ । यहााका धेरै जसो नेवार समुदायहरू मध्यम स्तरका रहेका छन् । जसको कारणबाट यिनीहरूको घर एक तलादेखि दुई तलासम्म भएको पाईन्छ । नेवारहरूको घरको हरेक तलामा विभिन्न नाम दिने चलन रहेको पाईन्छ । यो पनि यस क्षेत्रका नेवार समुदायहरूको एक विशेषता नै हो । भुईतलालाई **घेली,** एकतललालाई **मातं**, दुईतलालाई **च्वत तथा** माथिल्लो

तलालाई **बैग** भनिन्छ । यिनै तलाहरूको उपयोग पनि विशेष कामको लागि प्रयोग गरेको पाईन्छ । आजभोलि यस क्षेत्रका नेवार समुदायहरूको आर्थिक स्थितिमा केही सुधार आएको कारणबाट हरेकको घरमा रंगिन टिभि, प्राय गरेर धेरैको घरमा टेलिफोन, सबै जसोसंग मोवाईल फोन भएको देखिन्छ धेरै परिवारसाग यातायातको साधनको रुपमा मोटरसाईकल पनि रहेको छ । कार, जीप पनि केही परिवारांग रहेको पाईन्छ । हरेक परिवारमा खानेपानीको धाराको सुविधा, विद्युतको सुविधा भएको पाइन्छ ।[४९]

४.९ नेवारी जातिको नातेदारी :

यिनीहरूको नाता सम्बन्धमा शव्द उनीहरूकै भाषामा रहेको पाईन्छ । नेवार समुदायमा नातेदारी व्यवस्थाको महत्व ज्यादै छ । यस जातिको हरेक चाडपर्व, शुभ कार्य सबैमा नातेदारी महत्व हुन्छ । यस जातिको नाता सम्बन्धमा विभिन्न शब्दहरू प्रयोग भएता पनि दाजुभाइ र दिदीबहिनीको सन्दर्भमा निश्चितता रहेको पाइन्छ ।[५०] नेवार समुदायको कुनै पनि चाडपर्व र भोजभतेर भयो भने नातेदार बोलाएर भोज खुवाउछन । यो यिनीहरूको परम्परादेखि नै चलिआएको चलन हो । छोरीबेटी फुपू, मामा, दाजुभाइलाई चाडपर्व तथा पूजामा बोलएर भोज खुवाउाछन् । विभिन्न संस्कारहरू नातेदारीहरूसाग मिलेर गर्दछन् । मृत्यु संस्कार सम्पन्न गर्दा पनि नातेदारीको सबैभन्दा बढी आवश्यक पर्दछ । त्यस समयमा सबै सामान जुटाउने, खाना खुवाउनेदेखि लिएर अन्य महत्वपूर्ण कार्य समेत नातेदारबाट नै सम्पन्न गरिन्छ । जन्म देखि मृत्यु संस्कारहरूमा छोरी, फूपू, ज्वाई, मामा, भान्जा तथा भान्जीहरू आएर सम्पन्न गराउाछन् ।

नेवार जातिमा नातेदारी सम्बन्धमा परेका मानिसहरू सामान्य मानमर्यादामा देख्न सकिन्छ । यिनीहरू नेवारी भाषा बोल्छन प्रायः गरेर बोलीचालीमा तिमी नै प्रयोग गर्दछन् । आफूभन्दा मान राख्नुपर्ने व्यक्तिलाई मात्र सम्बोधन गरी बोलाइन्छ । यस क्षेत्रका नेवारी समुदाय भित्र प्रयोग हुने नातेदारी सम्बन्धी शव्दहरू निम्न छन् :[५१]

---

[४९] श्री गणेश बहादुर श्रेष्ठ, बर्ष ६५ सँगको अन्तरवार्तामा आधारित ।

[५०] गोपालसिंह नेपाली, **द नेवार्स**, बम्बई, यूनाइटेड एसिया पब्लिकेशन, १९५६, पृ. २६२ ।

[५१] पूर्ववत् पाद्टिप्पणी नं. २ ।

तालिकाः नं.: ५, नेवार जातिको नातेदारी

नेपाली भाषा	बा	आमा	काका	काकी	भाई	बहिनी	छोरा	दिदी
नेवारी भाषा	यःजा	यःमा	कका	पिडल	किजा	क्यहै	काय्	तता
नेपाली भाषा	छोरी	नाती	नातिनी	फूपू	फूपाजू	बुहारी	सासु	बाजे/बज्यै
नेवारी भाषा	म्हयाय्	छ्य	छुई	निनी	पाजु	भौ	स्सःमाा	अजा/अजी

४.१० स्वास्थ्य र औषधी उपचार :

यस क्षेत्रका नेवार समुदाय पनि धर्म र संस्कारमा पूर्णरुपमा विश्वास राख्ने समुदायको रुपमा चिनिन्छन् । कोही बिरामी भएको खण्डमा झारफुक गर्ने प्रचलन रहेको पाइन्छ । यस समुदायमा ग्रह काट्ने र भूत चढाउने परम्परा यद्यपी रहेको छ । त्यस्तै पहिला-पहिला मानिसहरू अशिक्षाको कारणबाट अस्पताल, स्वास्थ्य चौकीमा लाने चलन कम थियो । तर आजभोलि चेतनाको विकास भएको कारणबाट आधुनिक स्वास्थ्य सुविधा लिनुपर्दछ भन्ने मान्यताको विकास भएको छ । जसको कारणबाट उनीहरू त्यसतर्फ आकर्षित भएको पाइन्छ । तर पनि झारफुक प्रति पनि त्यतिकै आस्था र विश्वास भएको देख्न सकिन्छ ।[५२]

४.११ सार्वजनिक महत्वका स्थलहरू :

पोखरा उपमहानगरपालिकाभित्र विकासको दृष्टिको कारणले सबैभन्दा पछाडि परेको क्षेत्रको रुपमा यसलाई मानिन्छ । यस क्षेत्रका अधिकाश मानिसहरू व्यापारको साथै कृषि कार्य गर्दछन् । यहाा प्रशस्त मात्रामा पाटीपौवाहरू रहेका छन् । यस्ता पाटीपौवाहरू घामपानीबाट ओतपोत लाग्न, विश्राम स्थलका रुपमा प्रयोग गर्नेदेखि लिएर बटुवा तथा अन्य जोगी महन्तहरूलाई बास बस्नको लागि उपयोगी बनेको देखिन्छ । आजकल कसै-कसैले प्रतिक्षालय भनेर व्यक्तिगत रुपमा बनाइदिएका छन् । त्यसै गरी पुराना वूढापाकाहरूले पर्यावरणीय दृष्टिकोणको साथै घामबाट बच्नको लागि रोपेका वरपिपलका रुखहरू मासिएको

[५२] श्री गणेशमान श्रेष्ठ, बर्ष ५८ सँगको अन्तरवार्तामा आधारित ।

पाइन्छ । तर पनि केही अझै रहेका छन् । जुन पेन्सनरहरूका साथै अन्य वृद्धहरूको दिन काट्ने पवित्र स्थलको रुपमा रहेको छ । पहिले-पहिले यसै क्षेत्रको सीमाना भई वगेको कााहुखोलाबाट नै मानिसहरूले खानेपानीको सुविधा लिने गर्दथे । तर आजभोलि सबैका घरमा धारा जडान भएको कारणबाट यस खोलाको पानी केवल कपडा धुने र खेतीपातीको लागि मात्र प्रयोग गरिन्छ । त्यस क्षेत्र र वाटामा हिड्ने यात्रुहरूका लागि पिउने पानीको सुविधा पुगोस् भनेर ठूलो पानी ट्याङीको निर्माण गरेको छ । यस क्षेत्रका मानिसहरूको दाह संस्कारको लागि रामघाट दाह संस्कार क्षेत्रमा लगिने गरिन्छ भने दाहसंस्कार भईसकेपछि घरमा गरिने १३ दिने कार्यको लागि कााहुखोला नजिकमा काज किरीया घरको निमार्ण गरिएको छ । यसै गरी वि.सं. १८२६ मा निमार्ण भएको भीमसेन मन्दिरमा नेवार समुदायहरूले भिमसेन देवताको पूजा गर्दछन् । दशैमा राागोलाई बलि चढाउछन् । नेवारहरू काठमाण्डौं चाागुनारायणबाट यस क्षेत्रमा आए तव सबै भन्दा पहिले भीभसेनको मन्दिर निमार्ण गरेको हो । यस मन्दिरको निर्माण चामनारायणले गरेका हुन । यसै क्षेत्रमा राधाकृष्ण मन्दिरको स्थापना गरिएको छ भने यस मन्दिरको विकासका लागि यस क्षेत्रका स्थानीय समुदायहरू लागि परेका छन् ।[५३]

४.१२ मनोरञ्जन :

मनोरञ्जन मानव जीवनको अभिन्न अंग मानिन्छ । मानव जातिको उत्पतिसंगै मनोरञ्जन गर्ने प्रकृयाहरूको थालनी हुादैं आएको पाइन्छ । समग्र नेपालको संस्कृति उपर नै दृष्टिगत दिादा यहाा मनोरञ्जन कै निम्ति मनोरञ्जन गरिएको देखिन्न । सामाजिक पर्व, उत्सव, मेला, जात्रा आदिमा सरिक भएर नै प्रायः नेपालीहरूले मनोरञ्जन गर्दछन् । यस क्षेत्रका नेवार समुदायमा पनि मेला, पर्व, गुफा, पास्नी, विवाह, रुद्री, घरपैंचो, सामुहिक खेतीपाती आदिको अवसरमा भजन गीत, भोज भतेर गरी रक्सी खाई मनोरञ्जन गर्दछन् । दशै तिहारमा राती अवेरसम्म तास खेल्ने परम्परा पनि रहदैं आएको छ ।

---

[५३] पूर्ववत् पाद्टिप्पणी नं. ४ ।

साास्कृतिक पक्ष कुनै पनि जातीय परम्पराको आफ्नो सही पहिचान हो । यस क्षेत्रका नेवार समुदाय भोज, भतेर र भजन गाउन मन पराउने जाति हो । गाईजात्रा, गठेमङ्गल तथा श्री कृष्णजन्माष्टमी पर्वको उपलक्ष्यमा गरिने कृष्णलीला, भजन, फागु, पूर्णिमामा खेलिने फागुको साथै विवाह, व्रतवन्ध आदिमा गरिने क्रियाकलापहरू अत्यन्त उल्लासमय वातावरणमा मनाउाछन ।

४.१३ नेवार समुदायको शैक्षिक अवस्था :

मानव जीवनमा विद्याको विशिष्ट स्थान छ । विद्या एउटा यस्तो मार्ग हो जसले मानिसलाई कुमार्गमा लाग्नबाट बचाएर सही मार्गको अनुशरण गराई आर्थिक तथा मानसिकरुपबाट सुखमय बनाउाछ । विद्याकै माध्यमबाट मानवजीवन सार्थक बन्न सक्तछ । व्यक्तिको आत्मिक विकासका साथै गुण-अवगुण तथा उचित-अनुचित छुट्याउन सक्ने शक्ति विद्याबाट मात्र सम्भव हुन्छ । विद्या नभएको मान्छेको जीवन निरर्थक हुन्छ । त्यसैले **"विद्याहिन पशु: भनेर हाम्रा शास्त्रहरूले उल्लेख गरेका हुन्"** । नेपालका सम्पूर्ण जनजातिहरू मध्ये सबैभन्दा शिक्षित जनजातिको रुपमा नेवारलाई मानिन्छ ।[५४] शिक्षाको क्षेत्रमा निकै अगाडि रहेको जाति को रुपमा चिनिन्छन् । यो जातिका मानिसहरू हरेक क्षेत्रमा अगाडि रहेका छन् । यस क्षेत्रका नेवार समुदायहरू पनि यस कार्यबाट अछुतो रहेका छैनन् । यिनीहरूको यस क्षेत्रको आगमनसागै शिक्षाको विकासमा जोड दिएको पाईन्छ । आफ्ना सन्तानलाई शिक्षा दिनुपर्छ भन्ने मान्यता बोकेका र शिक्षाको महत्वलाई राम्रोसंग बुझेको पाइन्छ । शिक्षा मानव जीवनको यही विशिष्टतम उद्धेश्यका लागि समुचित शिक्षा दिने प्रथाको विकास भएको हो । यहि यथार्थततालाई हृदयङ्गम गरी आजभन्दा ६० वर्ष अगाडि यस क्षेत्रका अत्यन्तै प्रतिष्ठित समाजसेवीहरू दुर्गामान श्रेष्ठ, डिठ्ठा चन्द्रमान श्रेष्ठ, सनकमान श्रेष्ठलगायत अन्य व्यक्तिहरूको सामूहिक प्रयत्नमा स्थापित श्री भद्रकाली माध्यमिक विद्यालय आज बहुमुखी क्याम्पसको नामले परिचित छ यसबाट त्यस बेलाको यस क्षेत्रका पूर्वजहरू शिक्षा क्षेत्रको विकासको लागि कति सचेत रहेछन् भन्ने कुरा स्पष्ट देखिन्छ । तत्पश्चात नेवार समुदायहरू आफना सन्तानहरूको शिक्षा प्रति सचेत देखिदै आएको देखिन्छ । जसको फलस्वरुपमा

---

[५४] मधुसुदन पाण्डे, **नेपालका जनजातिहरू,** काठमाडौं, पैरवी प्रकाशन, नेपाल, २०६३, पृ. ६२ ।

यस क्षेत्रका नेवार समुदायका छोरा-छोरीहरू नेपालका विभिन्न विश्वविद्यालयहरूमा अध्ययन गर्नुको साथै यूरोप, अमेरिका तथा क्यानाडाका विश्वविद्यालयहरूमा उच्च शिक्षा लिई रहेका छन् ।

यस क्षेत्रमा शिक्षाको विकास गर्ने अभियानमा यहाँका नेवार समुदायको अत्यन्तै ठूलो र महत्वपूर्ण भूमिका देखिन्छ । हिजो यस क्षेत्रमा एउटा मात्र शैक्षिक संस्थाको रुपमा भद्रकाली माध्यमिक विद्यालय थियो भने आज थुप्रै शैक्षिक संस्थाहरू स्थापना भएका छन् । जसको कारणले यस क्षेत्रका बालवालिकाहरू शिक्षा लिनबाट बञ्चित हुनु परेको छैन् । शिक्षाको महत्वलाई राम्ररी बुझेका कारणले गर्दा यस क्षेत्रका नेवारहरू आफ्ना सन्तानप्रति अत्यन्तै सचेत देखिन्छ । उनीहरूले आफ्ना छोरा छोरीहरूलाई शिक्षा लिनबाट बन्चित गराएका छैनन् । सरकारी शिक्षाको साथै आफनो मातृभाषा प्रति पनि उनीहरू उत्तिकै सचेत देखिन्छन् । मातृभाषाको विकासको लागि उनीहरूले विहान बेलुकी आफ्नै समुदायमा अतिरिक्त कक्षाहरू सञ्चालन गरेका छन् । काडहर जस्तो सानो ठाउमा जन्मेर आज यस क्षेत्रका नेवारहरू डाक्टर, इन्जिनियर, सफल बैकर्स, चार्टड एकाउन्टेन्ट, शिक्षक, नर्स तथा राजनीतिज्ञ बन्न सफल भएका छन् ।[५५]

४.१४ नेवारी गहना :

नेवार समाजमा गहनाको इतिहास कति प्राचिन छ भन्ने कुरालाई गहिरिएर हेर्ने हो भने लिच्छविकाल सम्म पुग्न सकिन्छ । लिच्छविकालमा प्रयोगमा आइसकेको श्रृगारको साधनको मल्लकालमा व्यापक रुपमा विकास भएको देखिन्छ । नेवार संस्कार अनुसार गहनाको स्वरुप पुरुष र स्त्री जातिमा फरक छ । त्यस्तै उमेर, अवस्था अनुसार पनि गहनाको प्रयोगमा फरक छ जति पनि गहनाहरू छन् ती गहनाहरू पुरुष वा स्त्रीले लगाउने, बच्चा वा बुढाहरूले लगाउने भन्ने निश्चितता भईरहन्छ । कुनैकुनै गहना पास्नी सकेको, उमेर पुगेकाले मात्र लगााउछन् । नेवार समाजमा जन्मदेखि मृत्युपर्यन्त गहनाको महत्व छ । बच्चा जन्मेर चारदिन वा दश दिनमा बच्चालाई सुनको औठी, चाादीको औठी लगाइदिएर गहना लगाउने कार्यको शुभारम्भ गरिन्छ । त्यसपछि हुने कुनै पनि कर्मकाण्डमा छोरा वा छोरी जो भएपनि बच्चालाई कुनै न कुनै प्रकारको

[५५] श्री पुलेन्द्रमान श्रेष्ठ, बर्ष ६६ सँगको अन्तरवार्तामा आधारित ।

गहना लगाईदिएको पाईन्छ । मृत्यु हुन लाग्दा सम्म सुनको एक टुक्रा राखिदिनुपर्ने चलन छ । त्यस्तै मानिस मरिसकेपछि गर्ने संस्कारहरूमा गहना महत्व छ । मृत्युपछि वर्षभरी १२ वटा तिर्थस्थलमा गरिने श्राद्धमा कही सुनका गहना, कहीा पञ्चरत्न, कहीा नवरत्न, अष्टधातु मध्ये एक धातुको भााडा बनाएर दान दिने चलन छ । नवरत्न र अष्टधातुलाई नेवार समाजमा हुन लागेको अनिष्टलाई रोक्ने, ग्रहदशाले जीवनमा हुने नराम्रा कार्यबाट बच्न प्रयोग गरेको देखिन्छ । नेवार समाजमा गहनाको धार्मिक, ज्योतिषशास्त्र अनुसार महत्व भएको साथै सामाजिक, सांस्कृतिक, आर्थिकरुपले पनि ठूलो महत्व छ । कुन कुन गहना कसले कहाा-कहाा प्रयोग गर्ने भन्ने नेवार समाजभित्र आफ्नै प्रकारको मान्यता रही आएको छ । संस्कारदेखि जीवनशैली चल्ने नेवार समाज भित्र प्रयोग हुने गहनाको प्रयोगमा आफ्रनै प्रकारको अर्थ छ । त्यसैले जीवनचक्र सागसागै गहनाको प्रकारमा पनि परिवर्तन हुन्छ ।

यस क्षेत्रका बसोबास गर्ने नेवार समुदायहरूका विशेषत महिलाहरूले विभिन्न चााडपर्व, विवाह, भोज भतेर आदिमा शिर, गला, हात र खुट्टामा विभिन्न किसिमका गहनाहरू लगाउाछन । पुरुषहरू खासगरी औलामा सुनको बेरूवा औठी, हिरा जडित औठी, तथा ग्रह राशी हेरेर विभिन्न प्रकारका औंठीहरू लगाउाछन । कसै-कसैले घााटीमा सिक्री लगाउाछन् ।[56] यस क्षेत्रमा प्रयोग हुने गहनाहरू यस प्रकारका छन स

४.१४.१ शिरमा केशको माथि प्रयोग गर्ने गहना :

यस क्षेत्रमा बसोबास गर्ने नेवार समुदायका महिलाहरूले विभिन्न चाडपर्व, विवाह, भोज भतेर आदिमा शिरमा सिन्चा, शिरबन्दि, बुलिन, लुस्वां, मोतासा, न्यापुसिख आदि गहनाहरू शिरमा केशको माथि लगााउछन् ।[57]

४.१४.२ निधारमा प्रयोग गर्ने गहना :

नेवारी महिलाहरू विभिन्न चााड पर्व, विवाह, गुफा, इहि, अन्नप्राशनीको समयमा विभिन्न किसिमका सुन, चाादी तथा अन्य वस्तुहरूबाट निमार्ण भएका

[56] श्री मुक्तिचन्द्र श्रेष्ठ, बर्ष ६५ सँगको अन्तरवार्तामा आधारित ।

[57] श्रीमती मोहनी श्रेष्ठ, बर्ष ६० सँगको अन्तरवार्तामा आधारित ।

गहनाहरू निधारमा लगाउाछन् । जस्मा, लुासिन्ह (सुनको टिका), लाुचि (एक प्रकारको सुनको गहना), दृष्टि (एक प्रकारको चाादीको गहना) आदि ।[५८]

४.१४.३ कानमा लगाउने गहना :

नेवार समुदायहरूले विभिन्न धार्मिक तथा साास्कृतिक कार्यहरूमा कानमा सुन र चाादिबाट बनेका गहनाहरू लगाउाछन् । जसमा, न्हातिका (मुन्द्री), पायित (सुनको कलात्मक गहना जुन केटालाई संस्कार पवर्मा लगाईन्छ) मारवलिचा (मारवाडी), पुनाथ्चा (वुढाबुढीहरूलाई लगाईदिने सुनकोगहना), ढुङ्ग्री, माकसी (चाादीको एक प्रकारको गहना) तायोतुकि, गसिसिख आदि गहनाहरू लगाउाछन ।[५९]

४.१४.४ गलामा लगाउने गहना :

यस क्षेत्रमा बसोबास गर्ने नेवार समुदायमा खासगरी महिलाहरूले गलामा विभिन्न प्रकारका गहनाहरू लगाउाछन । जुन नेवारी संस्कृतिको अभिन्न अङ्गको रुपमा मानिन्छन् । यस क्षेत्रका महिलाहरूले आधुनिक गरगहनाको साथै विभिन्न धार्मिक तथा साास्कृतिक पर्वहरूमा यस प्रकारका गहनाहरू लगाउाछन । कंथी (घााटी तलसम्म आउनेगरी लगाउने सुन, चाादीको गहना), तिख (सुनको एक प्रकारको गहना) चन्द्रहार, तायोमा, भिम्पुमाका साथै वर्तमान समयमा मंगलसुत्र, हार, सिक्री, तिलहरी, छड्के तिलहरी आदि गहनाहरू लगाउाछन् ।[६०]

४.१४.५ हातमा लगाउने गहना :

यस क्षेत्रमा बसोबास गर्ने नेवार समुदायहरूले विभिन्न धार्मिक तथा सांस्कृतिक पर्वहरूमा हातमा पनि विभिन्न प्रकारका गहनाहरू लगाउाछन् । जुन त्व (वाला), सिंहख्वा (सुन, चाादी र पञ्चधातुबाट बनेको गहना) कल्या (कल्ली), वाई (सुन-चाादीको हातमा लगाउने गहना), क्वाय् (चुरा) यसै गरी औंलामा सुन

---

[५८] श्रीमती चिनीमाया श्रेष्ठ, बर्ष ६५ सँगको अन्तरवार्तामा आधारित ।

[५९] ऐजन ।

[६०] पूर्ववत् पाद्टिप्पणी नं. १९ ।

चाादी तथा तामाबाट बनेको औठीहरू लगाउाछन । आजभोलि प्लाष्टिक, लवणबाट बनेको विभिन्न प्रकारका गहनाहरू पनि प्रयोग गर्दछन ।[६१]

४.१४.६ खुट्टामा लगाउने गहना :

नेवार समुदायमा महिलाहरूले खुट्टामा विभिन्न प्रकारका गहनाहरू लगाउाछन । जुन नेवारी संस्कृतिको अभिन्न अङ्गको रूपमा मानिन्छन् । यस क्षेत्रका महिलाहरूले विभिन्न प्रकारका गहनाहरू धार्मिक तथा साांस्कृतिक पर्वहरूमा लगाउछन । जस्तै, विभिन्न किसिमका कल्ली, तुती बग्गी (सुन चाादीबाट बनेको ससुराले बुहारीलाई लगाईदिने एक प्रकारको गहना) ।

महिलाहरूले प्रयोग गर्नुका साथै आधुनिक सुन, चाादिका गहनाहरूको साथै चुरा, पोते, डोरी, कााटा लगाउाछन् । तर नेवार समुदायको उत्पतिसंगै विकास भएको टायो, क्लिप, गााउ र लुनसान (**केशमा लगाउने नेवारी गहनाहरू**) आदि भने विरलै लगाउने गरेको देखिन्छ ।[६२]

---

[६१] श्रीमती मिना कुमारी श्रेष्ठ, बर्ष ४२ सँगको अन्तरवार्तामा आधारित ।

[६२] ऐजन ।

परिच्छेद-पाँच

५. सास्कृतिक अवस्था :

मानव समाजमा विभिन्न रीतिरिवाज, परम्परा, विश्वास कला र आफूलाई बाच्नका लागि चाहिने विभिन्न किसिमका बस्तुहरको सृजना मानिसले नै गरेको छ । यसरी मानिसले एउटा सामाजिक प्राणिको रुपमा समाजमा सृजना गरेको वा स्थापित गरेको विभिन्न किसिमका समष्टिगत बस्तुहरू नै संस्कृति हो । देश समाज वा जातिहरूमा रहेका चालचलन, रीतिरिवाज, भेषभूषा, आमोदप्रमोद, शिल्प, व्यवसाय, धार्मिक मान्यता र भाषा एवं साहित्य मानसिक चिन्ताका उपजहरूको समिष्टगत रुप नै त्यस देश समाज वा जातिको सास्कृति हो ।[६३]

आफ्नो किसिमको जीवनशैलीलाई प्रतिविम्वीत गर्ने धार्मिक तथा सामाजिक मूल्य मान्यताहरूको सामुहिक नाम नै संस्कृति हो ।[६४] नेवार समाजमा तिनको जिवन पद्धती र जातिय बैशिष्ट्य प्रकट गर्न सांस्कृतिक रीतिथिति र चालचलन मध्ये कतिपय आफ्नै किसिमका छन् भने कतिपय अरु जातसाग मिल्दा जुल्दा छन् ।

५.१. काुडहर क्षेत्रका नेवार समुदायका संस्कार :

साधरणतया सामाजिक संस्कार भन्नाले कुनै पनि मानव समुदायमा मनुष्यको जन्मदेखि मृत्युको अवस्थासम्म गरिने परम्परागत सामाजिक विधि व्यवहारलाई जनाउाछ । त्यस्ता सामजिक संस्कारहरूलाई समष्टिगत रुपमा मानव जीवन चक्रको जीवन संस्कार भनिन्छ । संस्कार जन्मपछि मृत्यु नभइन्जेलको लामो यात्रामा जीवनलाई धर्मानुकुल बनाई आफ्नो समुदायको दायित्व निर्वाहका लागि शारीरिक, मानसिक एवम् बौद्धिक रुपमा शुद्ध र परिस्कृत पार्दै लग्ने धारणबाट नै संस्कार कुनै पनि जातिको कति महत्व हुन्छ भन्ने कुरा स्पष्ट हुन्छ साथै यस बाट नै समस्त प्राणीका साथै आफ्नो जीवन सार्थक, शुभ र

---

[६३] दिपक घिमिरे, **तनहूँ जिल्लाका बोटे जातिको सामाजिक, सांस्कृतिक तथा आर्थिक अवस्थाको एक अध्ययन,** स्नातकोत्तर तह शोधपत्र, त्रि.वि.वि., वि.सं. २०६१ पृ. ४२ ।

[६४] ऐजन ।

हितकर हुन्छ ।[६५] यस किसिमको मानवजीवनको दुईवटा साश्वत सत्य जन्म र मृत्युको बीचमा प्रत्येक व्यक्तिले बाल्यकाल, युवा अवस्था, वृद्ध अवस्था गरी तीनवटा अवस्थामा आफ्नो जीवनमा पार गर्नुपर्ने हुन्छ । ती अवस्थाहरू यस क्षेत्रका नेवारहरूको सामाजिक संस्कार भित्र पर्दछन् ।

नेवारहरूको जीवन तथा मृत्यु संस्कार मूलतः हिन्दु संस्कारमा आधारित छ । मनले अन्दाजी ई.पू. २००-१०० मा आफ्नो स्मृति (धर्मनीति ग्रन्थ) मा बाह्र संस्कारको उल्लेख गरेकोमा पछि ती सोह्र पुऱ्याइए । हिन्दूहरूको **"सोह्र संस्कार"** भन्ने भनाई प्रसिद्ध छ । यी संस्कार खास गरी ब्राह्मण जातिका लागि बनाइएको हो । नेपालमा त्यसले शास्त्रीय परम्परा **"दश कर्म"** पद्धतीले ठाउा लियो । शास्त्रीय परम्पराभन्दा भिन्न नेवार समुदायमा फेरी आफनै किसिमले परम्परामा थप लौकिक संस्कार र कर्महरू गर्ने परम्परा रहेको पाइन्छ ।[६६]

उक्त तीनैवटै अवस्थाहरूमा विभिन्न किसिमका परम्परागत सामाजिक विधि व्यवहारहरू सम्वन्धी विभिन्न कार्यहरू गर्नुपर्ने परम्परा नेवार समुदायमा परापूर्वकालदेखि नै चल्दै आएको पाइन्छ ।

५.२. धौवजि नर्कगु : (दही-चिउरा खुवाउने)

यस क्षेत्रका नेवारहरूले धौः (दही) लाई उत्तम सगुनको रुपमा मान्दै आएको पाइन्छ । कुनै पनि शुभ कार्यमा दही चिउरा खुवाउने चलन रही आएको छ । यसै परम्परा अनुरुप नै विवाहित महिला गर्भवती भएको नौ महिना पश्चात बच्चा जन्मने समय नजिक आएपछि माईतीघरको तर्फबाट धौःवजिनकः बनेगु (दही चिउरा खुवाउन जाने) कार्य गरिन्छ । यसरी दही चिउरा खुवाउन जानको लागि दही, चिउरा, मिठाई, फलफूल इत्यादीको साथै पूजाको थाली समेत लगिन्छ । दही चिउरा खुवाउन जानुको मुख्य उद्देश्य विना अवरोध शिशुलाई जन्म दिन सकियोस भनि गर्भवती महिलालाई माइतीघरको तर्फबाट शुभकामना व्यक्त गरिन्छ । यस बेलामा गर्भवती महिलाको आमाले क्रमैसाग निम्न कार्यहरू गर्ने चलन रहेको छस

ः सुकुन्दामा बत्ती बाल्ने

ः सुकुन्दामा रहेको गणेशको मूर्तिमा पूजा गर्ने

---

६५ रञ्जना बज्राचार्य, **नेवार बौद्ध संस्कार,** काठमाण्डौं, ऐशियाली अनसन्धान केन्द्र, त्रिभुवन विश्वविद्यालय, नेपाल, वि.सं. २०६५ पृ. ३१ ।

६६ अर्जुन गुरुङ (घले), **मियाँपाटन पोखराका मुसलमानहरूको ऐतिहासिक चिनारी- एक अध्ययन, स्नाकोत्तर सोध पत्र,** त्रि.वि.वि., वि.सं. २०६०, पृ. ३२ ।

८ धर्तीमा पदापर्ण गर्नको लागि तयारीको अवस्थामा रहेको शिशु र गर्भवती महिलाको कुशलमंगल होस् भन्ने कामना गर्दै सगुन (दही र चिउरा) गणेशलाई चढाउने,

८ विजय र सफलताको शुभ संकेतको प्रतीक स्वरुप गर्भबती महिलालाई रातो टीका लगाईदिने, गर्भवती महिलालाई सगुन अर्पण गर्ने

अन्त्यमा विना अवरोध शिशुको जन्म हुन सकोस् भन्ने कामना गर्दै अविर, माला, फूल र अक्षताले गर्भवती महिलाको पूजा गर्ने ।[६७]

५.३. बच्चा जन्मे पछि गरिने संस्कारहरू :

नेवार जातिको परम्परा, रीतिथिति, व्यवहार भित्र बच्चा जन्म हुनुभन्दा अघिदेखि मनुष्यको संस्कार शुरु हुन्छ । गर्भरहे देखि क्रमैसित थरीथरीका क्रियाकर्म गरिन्छ । वच्चाको जन्म भईसकेपछि आमा र वच्चाको सु-स्वास्थ्य, दिर्घायूको कामनाको लागि नेवार समाजको विधि विधान अनुसार विभिन्न संस्कारहरू गरिन्छ । जस्तै बच्चा जन्मेको सूचना पठाउने, पन्छाउने र चढाउने, नाभीकाट्ने, घिउ चिउरा ख्वाउन जाने/औठी लगाईदिन जाने आदि । कार्यको साथै अन्य कार्यहरू पनि हुने गर्दछन् ।

५.३.१. मचावु व्यकेगु : (शिशु जन्म चोख्याउने)

पहिले पहिले प्रसुतिको लागि अस्पतालको खासै सुविधा उपलव्ध थिएन । त्यसैले घरमा नै शिशु जन्माउने कार्य दिदी, अजी (अनुभवी र पाको सुढिनी) को सहयोगले गरिन्थ्यो । तर आजभोलि स्वास्थ्य क्षेत्रको विकासको कारणबाट अस्पतालमा जन्माउने प्रचलन वढ्दो रहेको छ । शिशु जन्मेपछि **"पि छिके"** (नाभि काट्ने) कार्य भईसकेपछि अस्पतालको वेडमा राखिन्छ मामाघर शिशुको जन्म भएको खवर पठाउछ । त्यसरी खवर पठाउदा केही सामानहरू सिगो सुपारी, चाकु, अदुवा, तामाको पैसा पठाउनु पर्दछ । शिशु जन्मेको छैठौं दिन (छोरी जन्मेको भएको चौथौ दिन) मा मचाबु व्यंकेगु कार्य (शिशु चोख्याउने) गरिन्छ । यस छैठौं दिनको अवधिमा देबी देवताको नित्यपूजा केही गर्नु हुदैन । सुत्केरी महिलालाई यस अवधिमा ध्यू, चाकु, भात र ज्वानोको झोल खान दिइन्छ । त्यस्तै खाजाको रुपमा पनि दिउासो घिउ, चाकु र चिउरा खान दिइन्छ ।

[६७] श्री सम्मर बहादुर श्रेष्ठ, बर्ष ४५ सँगको अन्तरवार्तामा आधारित ।

माइतिघरको तर्फबाट घिउ, चिउरा खुवाउन जाने चलन रहेको छ । शिशु जन्म चोख्याउने सर्न्दभमा निम्न कार्यहरू गरिन्छ ।[६८]

द तातोपानीले सुत्केरी महिलाको पूरै शरीर नुहाईदिने,

द **“नौनी”** (नापित थरको नङ काट्ने महिला) बाट हात खुट्टाको नङ काट्न लगाइन्छ

द “अल” (परम्परागत रातो रंग) खुट्टाको औलाहरूमा लगाउने

द ततारअजीले शिशुलाई राम्रोसांग नुहाइ दिने,

द आमा र शिशुलाई दिदीरअजीले राम्ररी शुद्ध तोरीको तेलले मालिस गरिदिने आदि ।

५.३.२. कागेगु : (छैटी कर्म)

यस क्षेत्रका नेवाार समुदायमा शिशु जन्मेको छैठौ दिनमा बेलुका फुपुले छैटी कर्मकाण्ड गरिदिन्छिन् । गाईको गोवरद्धारा भुइा लिपेर सफा गरी बिचमा एउटा चकटी ओछ्याएर फुपुले बच्चा काखमा राखेर बस्छिन् । चारैतिर बाह्र भाग धान आसन माथि बाह्रवटा दियो बाल्छन् । सुकुन्दा बालेर गाजल थाप्छिन् । कचौरामा तेल राखि पााच वटा दुवोले शिशुलाई टिका लगाईदिन्छन । फुपुले तेल घसेर नयाा भोटो लगाउन दिन्छिन् । शिशुलाई सिन्दुरको टिका गाजल लगाइदिन्छिन् । हलक्क बढेर आओस् भनेर सुनको वाला लगाईदिने चलन छ । आजभोलि किताव, कलम, पैसा राख्ने चलन छ किनकि उक्त रात भावि उक्त शिशुको भाग्य लेख्न आउनेछन् । सिरानी मुनीको किताव र पैसा देखेर उक्त शिशुलाई विद्या तथा धन प्राप्त हुनेछ भन्ने विश्वास लिइएको पाईन्छ ।[६९]

५.३.३. मचाया ना छुइगु : (बच्चाको नामाकरणरन्वारान)

बच्चा जन्मेको १२ दिनमा बच्चाको नामाकरण गर्ने वा न्वारान गर्ने संस्कार रहेको छ । यस कर्मको प्रमुख उद्देश्य नवजात बच्चालाई परिवारमा गणना गर्नु हो । ज्योतिषबाट नै जन्मकुण्डली (चिना) समेत तयार गरिन्छ । त्यस्तो कुण्डलीमा शिशुको राशी, लग्न, ग्रह सम्बन्धी अन्य विस्तृत कुराहरू उल्लेख गर्नुको साथै कुण्डलीको नाम समेत शिशुलाई सुनाई नामाकरण गरिने भएकोले त्यस्तो संस्कारलाई न्वारन भनिन्छ । बच्चालाई सूर्य दर्शन गराई नाम प्रदान गरिन्छ । बच्चाको नाम राख्दा बच्चालाई पूजा गरी विधिपूर्वक १२ औं

---

[६८] ऐजन ।

[६९] श्री दिलिप कुमार प्रधान, बर्ष ५२ सँगको अन्तरवार्तामा आधारित ।

दिनमा नाम राख्ने चलन छ । कसै कसैको छोरा भए मामाले र छोरी भए फुपुले नाम राख्ने गरिएको पाइन्छ । बच्चाको नाम राख्दा पूजा गरी सााचो समात्न लगाई स्वागत गर्दै भगवानको अगाडि बसाली, पालाको दियो सल्काई सर्स्यु, रायो राखी धुवाा निकाली भूतप्रेत पन्छाउन मूलढोका बाहिर राखिन्छ । अनि पुरोहित पण्डितले छोरा भए दााया कानमा, छोरी भए वााया कानमा बच्चाको नाम भन्ने गरिन्छ । नामाकरणको बेला पहिला भए जन्मेको नक्षत्रको आधारमा मन्त्रोच्चारण गरी नाम राख्ने चलन छ ।[७०]

५.३.४. न्हायपं प्वा खनेगु : (कान छेडेने कार्य)

नेवार समुदायमा न्हायपं प्वा खनेगु (कान छेड्ने) कार्य तता/अजीबाट नै गरिन्छ । आजभोलि बजारको सुनार कहाा गएर छेड्ने प्रचलन देखिन्छ । यसको लागि तता/अजिलाई पातको टपरीमा चामल राखेर अर्पण गर्नुको साथै दक्षिणा पनि दिइन्छ । तत्पश्चात निम्न विधि अपनाई तता/अजीबाट कान छेडिन्छ ।

- सबभन्दा पहिले तता/अजीबाट देबीको पूजा गरिन्छ,
- कालो रंग लगाएको कपासको धागो भएको सियो आगोमा पोलिन्छ ,
- सियोलाई सेलाउन लगाइन्छ सियो सेलाए पछि कानमा प्वाल पर्ने गरी छेडिन्छ ।
- शुद्ध तोरीको तेलमा बेसार मिसाएर कान छेडेको प्वालमा राखिन्छ ।[७१]

५.३.५. मचाबू लहिके यंकेगु : (सुत्केरी पालिन जाने)

नेवार समुदायकी चेलीहरू सुत्केरी भएको खण्डमा माईतीघरमा सुत्केरी खान जाने प्रचलन यद्यपी रहेको छ । सुत्केरी भएको एक महिना पश्चात माईतीघरबाट सुत्केरी महिलालाई माचाबु लहिके यंकेगु (सुत्केरी पालिन जाने) को लागि लगिन्छ । सुत्केरी पाल्नको लागि लगेको १५ दिन पश्चात सासु, ससुरा, देउरानी, जेठानी र इष्टमित्र सुत्केरी हेर्न जान्छन् । त्यसरी सुत्केरी हेर्न जानेहरूले सुत्केरीको लागि विभिन्न सामाग्रीहरू (मासुको परिकार, चिउरा, चाकु, फलफुल, मिठाई इत्यादि) लैजान्छन । सुत्केरीलाई तीन महिनासम्म विशेषतः क्वाटी, गुदपााक घिउ, चाकु, फाकुबास इत्यादि खुवाईन्छ । प्रत्येक दिन शरीरमा तोरीको

[७०] पूर्ववत् पादटिप्पणी नं. ५ ।
[७१] ऐजन ।

तेलले मालिस गराई जतिसक्दो त्यति शरीरलाई गर्मी हुने गरी राखिन्छ । सुत्केरी पाल्ने अवधि सकिए पश्चात् सुत्केरीलाई आफनै घरमा ल्याईन्छ ।[७२]

५.३.६. मचा जंको : (अन्नप्राशनवरपास्नी)

छोरी भए चार महिना पूरा भई ५ महिना लागेपछि र छोरा भए पाँच महिना पूरा भई ६ महिना लागेपछि मचा जंको (अन्नप्राशनव/पास्नी) गरिन्छ । यसरी अन्नप्राशान गर्नलाई ज्योतिषसंग उत्तम साईत साथै कुन चाही दिशातिर फर्काएर शिशुको अन्नप्राशन गर्नुपर्दछ भन्ने कुराको समेत निर्क्योल गरी अन्नप्राशन गर्ने चलन रहेको छ । अन्नप्राशनको लागि शिशुको मामाघरबाट "कु" (सगुनको लागि आफ्नो गच्छे अनुसार मामाघरको तर्फबाट लगिने सामग्रीहरूको सामुहिक नाम) लैजानु पर्दछ । त्यस्तो "कु" मा विशेषतः अन्य सामाग्रीहरूको अलावा, खिर बनाउन आवश्यक सामाग्रीहरू, शिशुको लागि लुगा, सुनको रिङ्ग, चाँदीको कल्ली लैजानुपर्दछ ।

अन्नप्राशनको सम्पूर्ण कार्यहरू दुईदिनमा गरिन्छ । पहिलो दिनमा घरको सरसफाई गरिन्छ । दोस्रोदिनमा ज्योतिषबाट प्राप्त साईत अनुसारको उत्तम समयमा पुरोहितबाट अन्नप्राशन सम्बन्धी निम्नानुसारका सम्पूर्ण कार्यहरू क्रमैसंगै गराइन्छस

- सबभन्दा पहिले शिशुलाई नुहाइदिने कार्य गरिन्छ ।
- तासको वा अन्य किमती किसिमको बस्त्र लगाई दिने ।
- खीरलगायत विभिन्न किसिमको परिकारहरू (चौरासी व्यञ्जन) तयार गर्न लगाउने ।
- गणेश, इष्टदेवता र कुलदेवताको पूजा गर्ने ।
- असर्फी (सुनको सिक्का) वा चाँदिको सिक्का वा चम्चाले परिवारको सबभन्दा ठूलोबाट वा गुठिको "नायबाट बाट शिशुलाई उसको जीवनमा नै पहिलोपटक अन्नको रस्वादन गराउन खीर खुवाउन लगाउने
- पालैपालोसांग परिवार र कुल परिवारको सबै दाजुभाई, दिदी-बहिनीहरूबाट शिशुलाई खिर खुवाउन लगाउने ।

यस किसिमले शिशुलाई अन्नप्राशन गराउने कार्य समाप्त भएपछि सबै पाहुनाहरूलाई भोजन गराइन्छ । आजकल इष्टमित्र, नाताकुटुम्बहरू सबैलाई

[७२] अशोक कुमार श्रेष्ठ, वर्ष ५० सँगको अन्तरवार्तामा आधारित ।

होटलमा पाटी दिने चलन र लाखौ रुपिया खर्च गर्ने परम्परा विकसित हुादै गएको छ ।[७३]

५.३.७. आः ख स्यनेगु : (शिक्षा प्रारम्भ गर्ने)

वर्षको एक दिन आउने श्रीपञ्चमीको दिनलाई शुभ दिनको रुपमा मान्दै आएका छन् । यस दिनमा विवाह गर्न समेत साईत हेर्नुनपर्ने मान्यता रहादै आएको छ । यसैले यस्तो शुभ दिनमा यहााका नेवारहरूले बालबालिकाहरूलाई सरस्वतीको मन्दिरमा बच्चाको नाममा पूजा गरी बच्चाहरूलाई सबैभन्दा पहिले अक्षर चिनाउने परम्परा छ । बच्चा ३/४ वर्षको उमेर भएपछि घरका ठूलाले श्रीपञ्चमीका दिन ज्ञान र विद्याको देवता सरस्वतीको बन्दना गर्न लगाई **"नमोवागिश्वराय"** मन्त्र उच्चारण गराउन लगाई हात समातेर अक्षर लेखाउने चलन छ । यसबेला बच्चाहरू त्यहि मन्त्र "न मो बा गी श्व रा यः" लेख्न लगाउने संस्कार रहेको छ ।[७४]

५.३.८. बुसखा : (चूडा कर्म)

चूडा कर्म केटाहरूको जन्मदेखिको कपाल खौरीने संस्कार हो । (वुसंखा) सबभन्दा पहिले कपाल काट्ने काम हो । ३ वर्षदेखि ७ वर्ष भित्र साइत हेरेर चूडा कर्म गर्छन । चूडा कर्म गरी पााच, छ वर्ष पछि मात्र ब्रतबन्ध गर्छन । जन्मेदेखि यसबेलासम्म कपाल नकाटी पालेको कपाल यो चूडा कर्म संस्कारमा मात्र काट्छन् । त्यस्तै चूडा कर्म गर्नुपर्नेहरूको यसैबेला कान छेडेने गरिन्छ । यो भन्दा पहिले कान छेडिदैन ।[७५]

५.३.९. कयता पूजा : (शुभ उपनयन कर्म)

संस्कार नभइकन जीवन शुद्ध हुादैन । त्यस्तो मान्छे समाजमा पितृ कर्मकाण्ड गर्न र देवताको कर्मकाण्ड गर्न चल्दैन । यस क्षेत्रका नेवार परम्परा अनुसार ब्रतवन्ध नगरी विवाह गर्नुहुादैन, केही गरी दुलही ल्यायो भने समाजबाट बाहिर बस्नुपर्ने हुन्छ । त्यसैले केटालाई समाजमा समाहित गर्न यो ब्रतवन्ध संस्कार गरिन्छ । जीवनलाई ब्रतको बन्धनमा बााध्नु नै ब्रतबन्ध हो ।

---

[७३] श्री युक्त बहादुर श्रेष्ठ, वर्ष ७७, सँगको अन्तरवार्तामा आधारित ।

[७४] श्री नरेन्द्रमान श्रेष्ठ, बर्ष ५५ सँगको अन्तरवार्तामा आधारित ।

[७५] श्री भुवन श्रेष्ठ, बर्ष ६० सँगको अन्तरवार्तामा आधारित ।

कयतापूजा (शाब्दिक अर्थमा लगौटीको पूजा) लाई नेपालीमा शुभ उपनयन कर्म भनिन्छ । ब्रतबन्ध पनि भनिने यस शुभ उपनयन संस्कार छोराहरूको सर्न्दभमा मात्र गरिन्छ । २, ३ जना दाजुभाइहरू भएमा उनीहरू सबैको एकैपटक यो संस्कार गर्ने प्रचलन पनि रहेको छ । यस क्षेत्रमा साधरणतया केटाको ५ वर्ष देखि ९, १२ वर्षको उमेरसम्ममा शुभ उपनयन संस्कारको कार्य गरिन्छ ।

शुभ उपनयन संस्कारको लागि पनि अन्य संस्कारहरूको सर्न्दभमा जस्तै ज्योतिषबाट वाहृ वर्ष भित्र उत्तम समयको साईत निर्क्यौल गरिन्छ । तत्पश्चात शुभ उपनयन कर्मको सम्पूर्ण कार्यहरू ब्राहृमण पण्डीतबाट नै गराइन्छ ।[७६]

५.३.१०. इहि : (बेल विवाह)

नेवार समुदायको बालिकाहरूको **"इही" (बेल विवाह**) गर्ने संस्कार यस क्षेत्रका नेवारहरूको महत्वपूर्ण संस्कार हो । यो संस्कार आर्य सास्कृति अनुरुप प्रचलनमा ल्याइएको बुझिन्छ । आठ वर्ष नपुग्दै पार्वतीको विवाह शिवजीसित भएको थियो भन्ने कथनलाई दृष्टिगत गरी आठवर्षको उमेरभित्र नै बेललाई सुवर्णकुमार शिवजीको प्रतिक मानि बालिकाको बेलसित विवाह गर्ने प्रचलन रहेको छ । कहिले पनि केही नहुने सुवर्णकुमार शिवजीको प्रतीक बेलसित विवाह भईसके पछि बालिका कहिले पनि विधुवा हादैन भन्ने जनधारणा नेवार समुदायमा रहेको छ । पूर्णरुपमा बैवाहिक संस्कारको विधि अनुरुप नै गरिने यस बेलविवाहमा ब्राहृमण पण्डितहरू बोलाई विभिन्न कार्यहरू गरिन्छ ।

इहीको अघिल्लो दिनमा चोख्याउने कार्य गरिन्छ । यसको लागि खुट्टाको नङ काट्न लगाइ नुवाई-धुवाई गराई सफा सुग्धर गर्ने कार्य गरिन्छ । इहीको दिनमा बालिकालाई विवाह गर्दा बेहुलीलाई जस्तै श्रृगार गराई इही पटासी (विशेष किसिमले विशेष जातका व्यक्तिले विहान केही नखाई बुनेका सारी) लगाइदिन्छन् । तर आजभोलि बजारमा आएको आधुनिक मंहगा सारीहरू लगाउन दिने चलन छ । यस किसिमको कार्य आफ्नै घरमा सामुहिक रुपमा गरिन्छ । यस विधिमा निम्न प्रक्रियाहरू अपनाइन्छ ।

- बालिकाको बावुबाट कन्यादान दिन लगाइन्छ ।

---

[७६] श्री भीमकाजी श्रेष्ठ, बर्ष ५५ सँगको अन्तरवार्तामा आधारित ।

८ होम/यज्ञ गरी बेलसित विवाह गरिने कारणबाट नै वास्तविक रुपमा पछि विवाह गर्दा नेवार समुदायमा होम/यज्ञ गर्नु नपर्ने संस्कारको विकास हुन गएको हो भन्ने भनाई रहेको छ ।[७७]

५.३.११. बारा तयगु : (गुफा राख्ने)

"इहि" गरिसकेपछि र रजस्वला हुनपूर्व नेवार समुदायको प्रत्येक बालबालिकालाई गुफा राख्ने संस्कार गर्नुपर्छ । सोही अनुरुप यस क्षेत्रका नेवारहरूले पनि आफना छोरीहरूलाई गुफा राख्छन् । खासगरी प्रायः गरेर विजोर उमेर ७, ९, ११, १३ पारेर साईत हेरी गुफा राख्ने गर्दछ । यसका लागि सूर्यको प्रकाश र लोग्ने मानिसको अनुहार नदेखिने गरी सबै झ्याल ढोका बन्द गरी एउटा कोठामा १२ दिनसम्म बालिकालाई राख्ने कर्म नै गुफा कर्म हो । यस कर्म गर्नु भनेको केटी तरुनी भएको ठानी चाहिने प्रशिक्षण दिनु हो । यसरी कोठाभित्र भित्र्याईसकेपछि क्रमशः निम्न कार्यहरू गरिन्छ ।

८ कोठाभित्र राख्दा एउटा **"किसली"** (एउटा संलिचामा चामल, एउटा गेडा सुपारी र पैसा) राखिन्छ । बालिकाले उक्त किसलीलाई ढोग्नु पर्दद्ध ,

८ बालिकाका साथीहरू आई १२ दिनसम्म भित्रै बसी विभिन्न परम्परागत खेलहरू खेल्नुको साथै नाचगान गर्दछन् ।

८ छैठौदिनमा आमा, अजि, फुपुलगायतका आफन्तहरूले **"छुस्यामुस्या"** (भुटेको गहा, बदाम, बकुल्ला, केराउ, चना र भट्मास) खुवाउँछन् ।

८ यस पछि १२ औं दिनमा **"वाह्र पिकायगुकार्य"** गरिन्छ । यसको लागि सबैभन्दा पहिला नापित जातिको महिलाबाट बालिकाको हातखुट्टाको नङ काट्न लगाइन्छ । रातो रंग लगाईन्छ । बालिकालाई नुवाईधुवाई गरी राखिन्छ । ब्राहृमण पण्डितबाट सूर्यको पूजा गराई दर्शन गर्न लगाइन्छ । तत्पश्चात् बालिकालाई बाबु, आमा, फुपूहरूबाट सगुन दिन लगाइन्छ । त्यस्तै आफन्तहरूबाट पनि दुई हात भरी चामल दिई तीनपटक ढोग्न लगाई बस्त्र, चोलो आदि बालिकालाई दिईन्छ । यस कार्यलाई **"बाहृ छकेगु"** भनिन्छ ।

[७७] पूर्ववत् पादटिप्पणी नं. ५ ।

८ सूर्य दर्शन गराउने कार्य समाप्त भएपछि बालिकालाई नजिकका केही नातेदारहरू र गुफा राखेको समयमा खेल्न आउने साथीहरूलाई भोज खुवाईन्छ ।

८ अन्त्यमा बालिकालाई **"थायभ"** (विशेषप्रकारको परिकार) थालमा राखी खुवाइन्छ । बालिकाले जुठो गरी केही खाईसकेपछि बााकी रहेको खानेकुराहरू बालिकाको बुवा वा दाजु जस्ता घरमुलीले कुकुरले नछुने गरी खालीखुट्टा छ्वासयमा छुने गरी फ्याक्नु पर्दछ । यस पछि विधिबत रुपमा नै गुफा कार्य समाप्त भएको मानिन्छ ।[७८]

कहिलेकाँही गुफा बसेकी बालिकाको गुफा बसेकै अवस्थामा नै मुत्यु भएमा मुत्यु भएकै कोठाको घरको तल्लाहरू भत्काएर भएपनि तल छिडीमा लास ल्याई गाड्नुपर्दछ भन्ने मान्यता रहेको छ । जेहोस् बयस्क हुादै आएपछि यौनक्रियाकलापप्रति होसियार भई आफ्नो अस्मिता प्रत्येक केटीले जोगाउनुपर्ने कुराको सन्देश गुफा राख्ने परम्परामा लुकेको पाइन्छ ।

५.४. इहिपा : (विवाह)

नेपाली समाजको एक महत्वपूर्ण सामाजिक संस्कार अन्तर्गत पर्ने एक महत्वपूर्ण क्रियाकलाप विवाह भन्नाले एक घरको छोरी अर्को घरको छोरासाग स्वयम्वर गराई तिनीहरूको पारिवारीक जीवन चलाउन दिने संस्कार हो । यस क्षेत्रका नेवार जातिमा विवाह गर्दा जात तलमाथि नपार्ने चलन छ । प्रेमविवाहमा जात तलमाथि भएतापनि मागी विवाहमा भने तलमाथि पारिदैन् । नेवार समुदायको मागी विवाहको प्रकृया अत्यन्त लम्वा चौडा रहेको छ । नेवारहरूको विवाह खासगरी रातिमा नै हुने गर्दछ । तर आजभोलि भने दिउासो गरिन्छ । यस क्षेत्रका नेवार समुदायमा केटाकेटीको मागी विवाह गर्ने कार्यलाई दुई भागमा विभाजन गरिएको पाईन्छ ।

८ कुरा छिन्ने

[७८] श्रीमती मोहनी श्रेष्ठ, बर्ष ६० सँगको अन्तरवार्तामा आधारित ।

८ सुपारी लाने

५.४.१. कुरा छिन्ने :

विवाहको लागि केटी खोज्ने र प्रस्ताव लाने कार्य दुई किसिमबाट भएको पाइन्छ । पहिले केटा पक्षका आफन्तहरूले विवाहको लागि उपयुक्त केटी चयन गरी विवाहको लागि प्रारम्भिक कुराकानी गर्दछ । दोस्रो कुनै लमी मार्फत् पनि केटाको लागि उपयुक्त केटी चयन गरी प्रारम्भिक कुराकानीको सुरु गरिन्छ ।[७९]

५.४.२. सुपारी लाने :

नेवार समुदायमा कुरा छिन्ने कार्य समाप्त भएपछि औपचारीक रूपमा नै विवाह कार्यको सिलसिला सुरु हुन्छ । यसै सन्दर्भमा सबभन्दा पहिले सुपारी लाने कार्य गरिन्छ । सुपारी लानको लागि केटाको घरबाट केटीको घरमा लाखामारी, गहना, लुगा, फलफुल, दही, माछा, उखु, मिठाई, रातो सिन्दुर, सिगों सुपारी, रक्सी, उसिनेको अण्डा, जिउादो माछा आदि पठाइन्छ । यसरी सुपारी लैजादा केटाको तर्फबाट केही आफन्त र साथीहरू समेत जान्छन् । सुपारी भित्र्याई सकेपछि केटीको आमाले निम्न कार्यहरू गर्दछन्स

८ सुकुन्दामा बत्ती बाल्ने र सुकुन्दामा रहेको गणेशको पूजा गर्ने ।

८ केटीलाई टीका लगाई दिने ।

८ सिन्दुर लगाई दिने ।

८ सगुन दिने । [८०]

५.५. विवाह कार्य सम्पन्न गर्नको लागि गरिने मुख्य कार्यहरू :

नेवार समुदायमा विवाह कार्य सम्पन्न गर्दा खेरी निम्न कार्यहरू गरी विवाह सम्पन्न भएको मानिन्छ जुन निम्न रहेका छन् ।

५.५.१. साइपाटा लैजाने :

नेवारहरूले विवाहको बेलामा गरिने महत्वपूर्ण कार्य मध्ये साइपाटा लैजाने कार्य पनि एक हो । खासगरी विवाहको बेलामा जन्ती जानुभन्दा अगाडि

---

[७९] पूर्ववत् पादटिप्पणी नं. ५ ।

[८०] श्री गणेश बहादुर श्रेष्ठ, बर्ष ६५ सँगको अन्तरवार्तामा आधारित ।

केटापक्षका दिदी, बहिनी र अन्य आफन्तहरू दुलहीलाई दिनुपर्ने कपडाहरूलगायत अन्य गहना तथा सगुन केटीको घरमा पुऱ्याउने कार्यलाई साइपाटा लैजाने भनिन्छ । साईपाटा लैजानेहरू फर्केपछि मात्र दुलाह सहित अन्य जन्तीहरू दुलहीको घरमा जान्छन् ।[८१]

५.५.२. वरीयात : (जन्त जाने)

वरीयात जाने कार्य सम्पूर्ण विवाह पद्धतिको एक अति महत्वपूर्ण पक्ष हो । यसका लागि दुलाहा पक्षका नजिकका आफन्तहरू र मित्रहरू दुलाहाको घरमा जम्मा हुन्छन । वरीयात जाने सबैलाई रातो टीका लगाई रातो फूल समेत दिने चलनको आजभोलि विकास भएको छ । जम्मा भएका सबैलाई नास्ता समेत गराइ पान मसला दिईन्छ । त्यसपछि राम्ररी सिंगारिएको गाडी वा घोडामा बसेका दुलाहा सहित पञ्चैबाजा बजाई वरियात बेहुलीको घरमा जान्छन । वरियात जाादा पुजाको सामानहरू राखिएको कोतमाः (ठूलो थाली जस्तो परम्परागत भााडो) ठूलो पानसमा राखिएको बक्ति बालेर जानुपर्दछ । केटीको घरमा पुगेपछि वरीयात आउनेहरूको भव्य रुपमा केटी पक्षका आफन्तहरूबाट स्वागत गरिन्छ । वरीयात आउनेहरू मध्ये दुलाहका नजिकका मुख्य मुख्य व्यक्तिहरूलाई कोठाभित्र राखि सम्मान गरिन्छ । अन्यलाई बाहिर राखी भोजमा सरीक गराएर स्वागत गरिन्छ । आमन्त्रित सबैले दाईजोमा नगद तथा जिन्सी नै उपहार स्वरुप बेहुलीलाई दिने चलन रहेको छ ।[८२]

५.५.३. स्वयंवर :

नेवार समुदायमा विवाहको बेलामा ब्राह्मण पण्डितबाट प्राप्त उत्तम साईतमा स्वयंवर गर्न केटीको घरमा जानुपर्दछ । यस क्षेत्रका नेवार समुदायहरूले हिन्दु संस्कार अनुरुप नै ब्राह्मण पण्डितको सल्लाह अनुसार सबै धार्मिक कार्यहरू सम्पन्न गर्दछन् । अन्तिममा केटीले केटालाई तीनपटक परिक्रमा गरी माला लगाईदिन्छ र केटाको पाउ ढोग्दछ । केटाले सुनको औंठी, सिक्री केटीलाई लगाईदिन्छ । यसरी स्वयंवर कार्य समाप्त भएपछि विवाह समाप्त भएको मानिन्छ ।[८३]

---

[८१] श्रीमती विष्णु कुमारी श्रेष्ठ, बर्ष ४७ सँगको अन्तरवार्तामा आधारित ।

[८२] पूर्ववत् पाद्टिप्पणी नं. १६ ।

[८३] पूर्ववत् पाद्टिप्पणी नं. ११ ।

५.५.४. बेहुलीलाई विदा गरी पठाउने :

वरीयाातलाई स्वागत सत्कार गरी भोज खुवाई विवाह कार्य सकेपश्चात बेहुलीलाई बिदाई गरी दुलाहको घरमा पठाउने प्रकृयाको सुरुवात हुन्छ । सर्वप्रथम विशेष किसिमले सिगांरिएको बेहुली र दुलाहसगै राखी धार्मिक अनुष्ठानका कार्यहरू साईत अनुसारको समय र दिशातर्फ बसी गरिन्छ । त्यसपछि विदाईको प्रतीक स्वरुप बेहुलीले आफ्नो बावुआमा र आफन्तहरूलाई सुपारी दिन्छिन् । तत्पश्चात दुलाहा र दुलहीसागै राखी "थायभु" खुवाउने कार्य समाप्त भएपछि मामाले दुलहीलाई बोकेर गाडीमा राख्न लाादा दुलहीको बहिनीहरूले बाटो छेक्छन् । दुलाहाले केही रकम दिए पछि बाटो छोडिदिन्छ । मामाले दुलहीलाई गाडी भित्र राखिदिन्छन । त्यसपछि दुलाहाको बाबुले दुफागा (गाडीलाई छोप्ने विशेष किसिमको बाक्लो कपडा) ले गाडीलाई छोप्ने गरी ओढाईदिन्छ । आफन्तहरूको आाशु र खुशीको शुभकामनासहित दुलहीका आफन्तहरूले दुलहीलाई विदा गरी पठाउाछन् ।[८४]

५.६. वूढो जन्को : (भीमरथारोहण)

नेवार समुदायमा बृद्धहरूलाई सम्मान गर्ने परम्परा रही आएको पाईन्छ । यस परम्परा अनुरुप बढीमा ३ पटकसम्म बृद्धहरूको जन्को (बृद्ध पास्नी) गर्ने चलन छ । भीमरथारोहण भनिने वृद्ध जन्को (पास्नी) पहिलो पटक ७७ वर्ष ७ महिना ७ दिनमा गर्ने चलन छ । दोस्रो पटकको जन्को ८८ वर्ष ८ महिना ८ दिनमा गरिन्छ भने महारथारोहण भनिने तेस्रो पटकको जन्को ९९ वर्ष ९ महिना ९ दिनमा गरिन्छ । बूढो जन्को भईसकेको पुरुष वा महिलालाई देवता वा देवी सरह मानिन्छ । तसर्थ तिनीहरूको चित्त दुख्ने गरी केही भन्न नहुने र तिनीहरूले दिएको आशिष वा सराप दुवै लाग्छ भन्ने जनविश्वास रहेको छ । पहिलो पटक जन्को गराउादा विशेष खटमा राखि टोलमा परिक्रमा गराइन्छ ।[८५]

५.७. मृत्यु संस्कार :

नेवारहरूको मृत्यु संस्कार पनि आफ्नै किसिमले विकास भएको छ । यसको लागि जिन्द्रे सिगुठी, चौधरी सि.गुठी, परोपकार सिगुठी बनाइएको छ । सोही अनुरुप यस क्षेत्रका नेवार समुदायहरूले मृत्यु संस्कारलाई सम्पन्न गरेको

---

[८४] श्रीमती चिनी माया श्रेष्ठ, बर्ष ६५ सँगको अन्तरवार्तामा आधारित ।

[८५] पूर्ववत् पादटिप्पणी नं. १४ ।

पाइन्छ । गुठीको नायक वा नाय समुदायहरूबाट जेष्ठ नागरिकलाई बनाइएको हुन्छ । यसै नायको निर्देशनानुसार नै यस क्षेत्रका नेवारहरूले मृत्यु संस्कारलाई पूरा गर्छन् । खासगरी गुठीयारी दाजुभाईहरूले लास उठाउँछन् । नेवारहरूमा तेह्रौं दिनमा शुद्ध हुने चलन रहेको छ । त्यस्तै मासिक, पैंतालीस दिन, छ महिने, एक वर्षे, दुई वर्षे, बर्खी बार्ने काम सकेपछि मृत्त व्यक्तिलाई **"पितृ"** मान्ने चलन छ । नेवार समुदायहरूको मृत्यु संस्कार चार खण्ड गरी समापन गर्दछन् ।

द जीवनको अन्तिम क्षणमा गरिने संस्कार

द शवयात्रा

द दाहसंस्कार

द दाहसंस्कार पछि गरिने संस्कारहरू ।[डट]

५.७.१. जीवनको अन्तिम क्षणमा गरिने संस्काहरू :

नेवार समुदायहरूको कुनै मानिसको अन्तिम अवस्थामा गरिने संस्कारहरू यस प्रकारका रहेका छन्स

द गाईको गोवरद्धारा लिपिएको भूईमा राख्ने

द जीवनको अन्तिम क्षणमा पुगिसकेको व्यक्तिको शरीरलाई घरको मूल ढोका वा तुलसीको मठ अगाडि गोवरले लिपिएको भूईमा तिलकुश छरी राखिन्छ । प्राण त्याग हुनु अघि पवित्र जललाई एउटा बाटा वा थालमा राखी खुट्टा चोपल्ने गरिन्छ । खुट्टा पानीमा चोपल्ने कार्यलाई अर्धजल (तयगु) भनिन्छ । यसै स्थानमा गाईदान वा गौदान पनि गरिन्छ । यदि मृत्युबरण कुनै घाटमा हुने भए खुट्टा नदीमा डुवाई राखिन्छ । प्राण त्याग भईसकेपछि मृत आत्मा फर्किएर नआओस् भन्ने हेतुले मृत शरीरको छातीमा एउटा फलामको चक्कु राखिन्छ ।[डठ]

मृत्युवरण हुने वित्तिकै गुठीको पालो परेको व्यक्तिलाई मृत्यु भएको जानकारी दिइन्छ । गुठीको पालो परेको गुठियारले मृत्युबरणको बारेमा सबै गुठियारहरूलाई खवर गर्दछन् । सबै गुठीयारहरू भेला भई सामान्य भलाकुसारी र मृत्यु सम्वन्धी कुराकानी गरिन्छ । तत्पश्चात् गुठियारहरूले शवयात्राको लागि निम्न तयारीका कार्यहरू गर्दछन् :

द बाासको खट् बनाउने,

द चोखो पानीले लासको मुख धुने

---

[८६] पूर्ववत् पादटिप्पणी नं. १२ ।

[८७] ध्रुवकुमार श्रेष्ठ, वर्ष ६५ सँगको अन्तरवार्तामा आधारित ।

८ सबै लुगा फुकाली पहेंलो बस्त्र पहराइ दिने

८ महिला भएमा हातखुट्टा धोई विवाहमा प्रयोग हुने सिन्दुर, टीका, गाजल लोग्ने भए लोग्ने र नभएमा गुठियारहरू मध्ये एक जनाले लगाई दिने पुरुष भए हातखुट्टा धोईदिने टीका लगाईदिने ।[८८]

५.७.२. शवयात्रा :

नेवार समुदायमा मृतकको छोरा भए छोरा नभएमा गुठियार दाजु भाईहरूले पालो पालो गरेर शव उठाउने र बोक्ने कार्य गर्दछन् । तत्पश्चात् शवयात्रा सुरु हुन्छ । शवमा चामल, अविर फुल, लाभा (भुटेको धान) आदिले पूजा गरी शवयात्रालाई बिदा गरिन्छ । छोराहरू र अन्य इष्टमित्रहरू लाम लागि मलामी जान्छन् । शवयात्रासागै छोराहरू पनि संगै रुदैं जाने चलन छ ।

८ मकलमा धागोको बत्ति बालेर, मृत्तकले प्रयोग गर्ने सम्पूर्ण सामाग्रीहरू लिएर जान्छन्

८ गरुडपुराण अनुसार शवयात्रा गर्दा बाटोमा बसिराखेको भूतप्रेत र पिशाच आदिलाई पन्छाउन पिण्डदान स्वरुप लाभा, अविर, फूल, पैसा छर्दै जान्छन्

८ माटोको भााडामा गुइठा (सुकेको गोवर) बालेर लान्छन्

८ बाासको दुईवटा भााडोहरू मध्ये एउटामा चोखोपानी र अर्कोमा गाईको दूध राखी लिएर जान्छन्

८ टपरीमा घिउ, श्रीखण्ड, फूस्रो चामल, सिन्का, धुपदीप लिएर जान्छन्

८ नदीको किनारमा चिता निर्माण गरी शवलाई उत्तर शिर हुने गरी राखिन्छ ।[८८]

५.७.३ दाहसंस्कार :

मृतकको शवलाई घाटमा पुऱ्याई सकेपछि शवयात्रा टुंगिन्छ । गुठियारहरूले दाउराको तीनतल्ले चिता बनाउँछन् । तत्पश्चात् लाशलाई चितामा राखी निम्न कार्यहरू गर्दछन्स

८ अन्तिम विदाई स्वरुप सबै नातेदार, गुठियार र मलामी आउनेहरूले क्रमैसंगै गंगाजल खुवाईन्छ अन्तमा छोराद्धारा खुवाईन्छ ।

---

[८८] श्री चेतबहादुर श्रेष्ठ, बर्ष ६० सँगको अन्तरवार्तामा आधारित ।

[८९] पूर्ववत् पाद्टिप्पणी नं. ५ ।

८ दागबत्ती दिने व्यक्ति मृतकको बाबु भएमा जेठो छोराबाट र आमा भएमा कान्छो छोराबाट दागबत्ति दिइन्छ । यदि नभएमा माईलो तथा अन्य छोराबाट पनि दिने चलन छ ।

८ तत्पश्चात गुठियारहरूले लास जलाउने कार्य गर्दछन् ।

८ मृत आत्माको अस्थीलाई पहिले-पहिले कालीगण्डकीमा लगेर सेलाउने प्रचलन थियो । तर आजभोली सेती नदीमा अस्थी सेलाउने कार्य गरिन्छ ।

८ दागबत्ती दिने व्यक्तिले कसैलाई छुनु हुादैन ।

८ दाहसंस्कार गरी आईसकेपछि मृतकको घरमा घिउ, गोवर र गाईको गहुतबाट हात धोई आ-आफ्नो घरमा जान्छन् ।[९०]

५.७.४. दाहासंस्कार पछि गरिने संस्कारहरू :

नेवार समुदायमा मृतकको दाहासंस्कार कार्य सम्पन्न गरेपछि निम्न कार्यहरू गर्दछन् ।

५.७.४.१. विचा हनेगु : (सान्त्वनारसमवेदना दिन आउनेको कुरा सुन्ने)

कसैको मृत्यु भएमा सबै गुठियार दाजुभाईहरू र आफन्तहरू भोलिपल्ट बिहान नै मृतकको घरमा गइ मृत्यु हुनाको कारणको बारेमा सोधपुछ गर्नुको साथै मृतकको सम्पूर्ण परिवारलाई सान्त्वना एवं समवेदना प्रकट गर्दछन् । त्यस्तै अन्य नातेदारहरू र मित्र एवं साथीहरू पनि सान्त्वना एवं समवेदना दिन आउने गर्दछन् । गुठियारहरू बाहेक अन्यले १० दिन भित्र जहिले पनि सान्त्वना र समवेदना दिन गए हुन्छ । तर आजभोलि भने समवेदना दिन मृतकको फोटो सहितको समवेदना दिनेहरूको नाम उल्लेख गरी पत्रपत्रिकामा प्रकाशित गर्ने परिपाटीको विकास भएको पाईन्छ ।[९१]

५.७.४.२. दुःखय च्वनेगु वा किरिया च्वनेगु : (दश किरियामा बस्ने)

नेवार समुदायमा मृतकका छोराहरूले १३ दिन अनिवार्य रुपमा किरिया बस्नुपर्दछ । किरिया बस्दा १० दिनसम्म धोती फेरेर कसैलाई नछुने गरी अलग्गै बस्नुपर्दछ । उक्त अवधि भरी मृत आत्माको शान्तिको लागि डिकुरोमा पूजा गरिसकेपछि मात्र विहान एक छाक शुद्ध खाना खान्छन् । नेवार समुदायमा मृत

[९०] पूर्ववत् पादटिप्पणी नं. १२ ।

[९१] ऐजन ।

आत्माको चिर शान्तिको लागि सातौं दिनमा छोरी ज्वाईं मिली माछामासु सहितका विभिन्न परिकार बनाई मृतकको नाममा गाईलाई खुवाउने यदि गाईले नखाएमा सेतीनहरमा बगाउने चलन रहेको छ ।

किरिया बस्ने छोराहरूले घाटमा नै कपाल काट्दछन् । दशौं दिनका दिनमा तेह्र दिने दाजुभाई खलकले कपाल काट्छन् । यसै गरी दशौं दिनको बेलुकी ज्यापुखाा गरिन्छ । जसमा गुठियारी दाजुभाई लगायत अन्य छिमेकीहरूले मृत आत्मालाई धुप-बत्ति बालि तर्पण दिइन्छ । स्वर्गमा मृत आत्माको बास होस् । पूर्वज मृत आत्माहरूसंग मिलन होस् भनी पहेलो कपडा उल्टो भऱ्याङमा राखि पधेरामा लगी किरियापुत्रीले धुप बत्ति गरी तर्पण दिएपछि दशौ दिनमा गरिने ज्यापुखाा कार्य समाप्त हुन्छ । यस किसिमको कार्यले मृतक पूर्वमृतकहरूसँग मिलन हुन जानेछ भन्ने विश्वास यस क्षेत्रका नेवार समुदायमा पाईन्छ । मृत्यु भएको तेह्रौं दिनमा ब्राह्मण पण्डितबाट किरिया कार्य सम्पन्न गराइन्छ ।[९२]

५.७.४.३. घःसु कार्य :

नेवार समुदायले एघारौदिनमा ब्राहमणद्धारा होम गराई घरलाई शुद्ध पारिन्छ । आफन्तहरू सबैलाई होमको आगोमा घिउ अलिकति लिई हत्केलामा दलि हात ताप्न लगाइन्छ । यसलाई “लहा पनेगु भनिन्छ । त्यसपछि व्रह्माणलाई “सय्या दान” गरिन्छ । यो कार्य यस समुदायमा ११औं दिनमा गरिन्छ । जसमा व्यक्तिलाई आवश्यक पर्ने सबै सामानहरू पलङ्ग, भुल, दसना, जुत्ता, सुनको औठी, सिकी, चामल, दाल, आलु तथा पकाउने भाडाहरू इत्यादि दान दिइन्छ । त्यसपछि समयबजी (कालो भट्मास र अदुवासहित) खान दिईन्छ । पवित्र जल छर्कने कार्य गरिन्छ । यो सम्पूर्ण कार्यलाई घःसु भनिन्छ ।[९३]

५.७.४.४. बाहौं दिनको सपिण्डी श्राद्ध र सय्या दान :

बाह्रौं दिनमा पुरोहित ब्राह्मणबाट सपिण्ड श्राद्ध गराईन्छ । यस श्राद्ध गर्नुको अर्थ मृत आत्मालाई आफ्ना पुर्खाहरूसित मिलन गराउनु हो । श्राद्धको कार्य सकिएपछि श्राद्ध गराउने ब्राह्मण पण्डितले सबैलाई दहिमा मुछेको टीका र

---

[९२] पूर्ववत् पाद्टिप्पणी नं. २५ ।

[९३] पूर्ववत् पाद्टिप्पणी नं. २६ ।

श्राद्धको प्रसाद वितरण गर्दछ । त्यसबेला अर्को पुरोहित ब्राह्मणले बेद पढेर फूल प्रसाद वितरण पनि गर्दछ ।[94]

५.७.४.५. तेहौं दिनमा गरिने श्राद्ध र पिण्डवनेगु कार्य :

यस दिनमा पुरोहित ब्राह्मण पण्डितबाट श्राद्ध गरिन्छ । तत्पश्चात सबै दाजुभाइहरूसहित मृतकको परिवारका १३ दिने दाजुभाईहरू मध्ये सबै भन्दा बृद्धले मृतकको परिवार वाहेक अरु दाजुभाईलाई पूजा आजा फुकाउनु पर्ने भएकाले घरबाहिर कुनै पनि ठाउमा अस्थायीरुपमा भगवानको स्थापना गरी पूजा गरिन्छ । आफ्ना दाजुभाई सबैलाई राखि सो पूजा गरेको रातो टीका लगाईदिन्छन र सगुन चलाउने चलन छ । यस्तो कार्यलाई **"पिण्डबनेगु"** भनिन्छ ।[95] तेह्रो दिनमा गरिने कार्य समाप्त भएपछि दाजुभाई, इष्टमित्रहरू, छोरीज्वाई सबैलाई प्रसाद र दक्षिणा दिन्छन् । भने घाटमा गएका मलामीहरूलाई टिका लगाई दक्षिणाको साथै जिन्सीको रुपमा हाते रुमाल दिई भोजमा सरिक गराउाछन् ।

५.७.४.६. बरखी बार्ने :

किरिया कार्य समाप्त भएपछि एकवर्षसम्म सेतो लुगा लगाई मृतकका छोराहरूले वरखी बार्ने चलन रहेको छ । यसरी बरखी बार्ने आमाको मृत्यु भएकोमा दूध र बावुको मृत्यु भएकोमा दहि खान नहुने चलन रहेको छ । वरखी बारेको वर्ष र त्यस पछिको एक वर्षसम्म मृतकको घरमा निम्न कार्यहरू गरिन्छ ।

- ब्राह्मणद्वारा प्रत्येक महिना मासिक श्राद्ध गरी ब्राह्मणलाई दान र दक्षिणा दिनुपर्दछ ।
- मृत्यु भएको ४५ दिनमा लत्याको श्राद्ध गरिन्छ ।
- ६ महिनामा पनि श्राद्ध गरिन्छ । त्यसरी श्राद्ध गर्दा नातेदारहरूलाई भोज खुवाउनु पर्दछ ।
- एक वर्ष पछि गरिने श्राद्धलाई दकिला भनिन्छ । सोही दकिलाको दिनमा सेतो लुगाको सट्टा अन्य साधरण लुगाहरू छोराहरूलाई लगाउन दिईन्छ । आफन्तहरूलाई भोज पनि खुवाईन्छ ।

---

[94] श्री शेर बहादुर श्रेष्ठ, बर्ष ७० सँगको अन्तरवार्तामा आधारित ।

[95] पूर्ववत् पाद्टिप्पणी नं. ११ ।

८ दुईवर्षको श्राद्ध समाप्त भएपछि पितृहरू आ-आफनो लोक तर्फ देवता भएर जान्छन भन्ने जनविश्वास रहेको छ । अतः दोस्रो श्राद्धलाई अति महत्वपूर्ण पर्वको रुपमा मनाइन्छ ।[ढट]

माथि उल्लेखित सबै कार्यहरूको गर्नुको प्रमुख उद्देश्य मृत्यु भएर देह छोडेको आत्मा ईश्वरमा लीन हुन पाओस् भन्ने कामना गर्नु हो ।

[९६] पूर्ववत् पाद्टिप्पणी नं. ३२ ।

परिच्छेद-छ

६. धार्मिक अवस्था :

नेवार समुदायहरू हिन्दुधर्मबाट अत्याधिकरूपमा प्रभावित छन् । उनीहरूको जन्म देखि मृत्युसम्म गरिने सबै क्रियाकलापहरू हिन्दूधर्मबाट प्रभावित छन् । तर पनि बैशाख पुर्णिमाको दिन बौद्ध गुम्वा गई गौतमबुद्धको दर्शन र पूजा गर्दछन् । धर्मको नाममा त्यति कट्टरता यस क्षेत्रका नेवारहरूमा पाईदैन् । उनीहरूले आफ्नो घरमा सबेरै निम पूजाबाट दैनिक कार्यको प्रारम्भ गर्दछन् । साझमा धुपबक्ति बाल्ने तथा ख्याक पूजा गर्ने चलन यद्यपी रहेको पाईन्छ । यी समुदायहरू मुसलमान समुदायसंग नजिक भएता पनि आजसम्म कसैले पनि मुसलमान धर्म अपनाएको पाइदैन् भने एक जनाले मात्र क्रिश्चियन धर्म अपनाएको छ । समग्ररुपमा यस क्षेत्रका नेवारहरू हिन्दु धर्मबाट अत्याधिक मात्रमा प्रभावित भएका छन् । गणेश तथा भीमसेन भगवानको पूजा गर्ने चलन अत्याधिक रहेको पाइन्छ भने देवी-देवता, स्वर्ग-नरक, पाप-पुण्य, पुर्नजन्म र भाग्य जस्ता कुराहरूमा अमिट आस्था रहेको पाईन्छ । दान, पुण्य र वली दिएमा धर्म हुन्छ, पाप नाश हुन्छ, ईश्वरलाई खुशी पारे स्वर्गको ढोका खुल्दछ भन्ने धारणा यस जातिमा रहेको पाईन्छ । यस क्षेत्रका नेवार समुदाय हिन्दू भएकाले अन्य जातिहरूले झै हिन्दू धर्मका मूल्य, मान्यता, परम्परा अनुसार चाडपर्व मनाउनुको साथै पूजाआजा गरेको पाईन्छ । जात्रा, चाडपर्व र उत्सवहरूको कहिल्यै नसकिने वर्षैभरिका श्रृङखला भित्र रहेका नेवारहरू अहिले पनि नेपालका सबै जातिहरूमध्ये साँस्कृतिक रुपले सम्पन्न मानिन्छन् । धार्मिक आस्थाको हिसाबले यिनीहरू हिन्दु वा बौद्ध मतावलम्वी छन् ।[९७] पाप-पुण्य, ईश्वर, भुत-प्रेत आदि कुरामा विश्वास गर्ने नेवार अंसख्य देवी-देवताहरूको पूजा आराधना गर्दछन् । कूल देवता लगायत रुखको फेद खोलाको तिर पानीको मुहान जताजतै देवी देवताको प्रतिमूर्ति स्थापना गरी अनेकौं देवी-देवताहरूको पूजा गर्दछन् । नेवार जातिमा प्रचलित मुख्य पूजा-आजाहरूमा भीमसेन पूजा, गणेश पूजा (निम

[९७] गोविन्द न्यौपाने, **नेपालको जातिय प्रश्न,** काठमाडौं, सेन्टर फर डेभलप्मेन्ट स्टडिज, नेपाल, २०००, पृ. ४८ ।

पुजा), धुपबत्ति बाल्ने कार्य, ख्याक पूजा, गौडी पूजा आदि हुन् भने वायुपूजा जस्ता अन्य पूजाहरू यस समुदायका मानिसहरूले छाडि सकेको छन् ।

६.१. गणेश तथा भीमसेन पूजा : (निम पूजा)

नेवार समुदायहरूले हरेक विहान घर लिपपोत सफा-सुग्घर गरीसकेपछि घरको मुख्य महिला वा जेठी बुहारीद्वारा गणेश तथा भीमसेनको धूप बत्ती बाली पूजा गर्दछन् यस्तो पूजालाई निम पूजा भनिन्छ । यस पूजामा सबैभन्दा पहिला मुल ढोका, कन्तुर आदिमा पूजा गरी परिवारका सदस्यहरूलाई टीका लगाइदिन्छन् ।

साँझमा घरमा धुपबत्ति बाल्दछन् । गणेश तथा भीमसेनको मूर्तिमा धुप बत्ति राख्छन् । यो नेवारहरूको परम्परादेखि चल्दै आएको रित हो ।

६.२ ख्याक पूजा :

घरबाहिर पूजा गर्न जाँदा होस् वा घर भित्र कुनै किसिमका काटमार गर्न परेमा नेवारहरूले घरभित्र भुत प्रेत नपसोस भनेर घरको आँगनमा पुजा गर्ने कार्यलाई ख्याक पूजा भनिन्छ । यो पूजा सेतो ख्याक र कालो ख्याक गरी दुई किसिमको हुन्छ ।

६.३ गौडी पूजा :

गौडी पूर्णिमाको दिनमा आफ्नो गोठमा भएका गाइवस्तुहरूलाई रोग नलागोस्, गोठ सधै भरीभराउ होस् भनि गौडी पूजा गर्ने चलन यस क्षेत्रका नेवार समुदायमा रहेको छ ।

६.४ चाडपर्व तथा नाचहरू :

आर्य भूमि, ऋषिहरूको तपोभूमि, देवभूमि, यस देशमा अनगन्ति चाडपर्वहरूले अनादि कालदेखि जरो गाडेको पाइन्छ । हाम्रा अनेक प्राचिन ग्रन्थहरूमा यस्ता चाडपर्वहरू उल्लेख गरेको पाइन्छ । त्यसमा पनि नेवार समुदायमा चाडपर्व तथा उत्सवहरूको विशेष महत्व र स्थान रहेको पाइन्छ । नेपाली समाजमा बोलचालको भाषामा चाड र पर्वलाई एउटै रुपमा सम्बोधन गरेको छ । साधारण अर्थमा चाड भन्नाले आ-आफ्नो घरमा बसेर परिवारमा मनाइने उत्सवलाई चाड भनिन्छ भने सार्वजनिक स्थलमा भेला भएर मनाइने

जात्रालाई पर्व भनिन्छ ।[९८] यस्ता चाडपर्वहरू थुप्रै किसिमका हुन्छन् । कुनै चाडपर्वले धार्मिक भावना व्यक्त गरेको हुन्छ भने कुनै चाडपर्व सामाजिक तथा सांस्कृतिक जीवनसाग सम्वन्धित हुन्छ । यसर्थ चाडपर्व शव्दले सामाजिक जीवनका विविध पक्षको धार्मिक/सांस्कृतिक गरिमाको बोध गराउाछ ।

पूर्वमा मेचीदेखि पश्चिममा महाकालीसम्म र उत्तरमा हिमालदेखि दक्षिणमा तराईका फााटहरूसम्म फैलिएको नेपाल भौगोलिक दृष्टिले विविधतापूर्ण छ । क्षेत्रफलका आधारमा सानो देश हुादा हुादै रीतिस्थिति, चाडपर्व, विविध जात-जाति, भाषा-भाषीको बसोबास भएका विभिन्न धर्म, पर्व तथा मान्यताको कारणले नेपाल बहुभाषिक, बहुसाास्कृतिक, बहुसंस्कारपूर्ण महान मुलुक रहेको छ । यहााका विविध जनजाति र विविध धर्मालम्वी नागरिकहरूले मनाइने चाडपर्वहरूले गर्दा नै नेपालको पहिचान र अस्तित्वको उजागर भएको छ । हरेक समाज वा समुदायमा विभिन्न जातजाति, भाषा-भाषी संस्कृति भएका मानिसहरू मिलेर बसोबास गरेका छन् । सबैको आ-आफ्नै प्रकारको परम्परा, संस्कार, चाडपर्वहरू आदि छन् । सबैले छुट्टै-छुटै तवरले मनाउने गर्दछन् । नेपाली संस्कृति भन्नु नै यहााको विभिन्न जनजाति, भाषाभाषी, जात, सम्प्रदाय, धर्म र परम्पराहरूको संस्कृतिको मिश्रीत स्वरुप हो । राष्ट्रिय संस्कृतिको निमार्ण र विकासमा स्थानीय संस्कृतिले अहम भूमिका निभाएको तथ्यलाई कसैले नकार्न सक्दैन । नेवारहरूले आफनो संस्कृतिलाई जोगाई राख्न आफनो चाडपर्वलाई निरन्तरता दिई राष्टिय संस्कृतिमा टेवा पुऱ्याई राखेको छ । कुाडहर क्षेत्रमा बसोबास गर्ने नेवारहरूको सांस्कृतिक परम्परामा आफ्नो जातिलाई चिनाउने खालका आफ्नै किसिमका चाडपर्वहरू रहेका छन् । उनीहरू विभिन्न चाडपर्वहरू जस्तै सिठी नखः, गठेमङ्गल, नागपञ्चमी, रक्षाबन्धन, बडादशैं, तिहार, म्हपूजा, फागु पर्व, विस्केट पर्व बढो हर्सोलासपूर्ण वातावरणमा भोजभतेर र नाचगान गरी मनाउादछन् । यस्तै धार्मिक भावनाबाट प्रेरित भएर विभिन्न नाचहरू पनि नचाउँछन् जसमा तयामचा नाच, कृष्ण लिला, भजन (चौमास हरिकृतन) प्रमुख छन् ।[९९]

६.४.१. सिठी नख :

---

[९८] प्रा.डा. श्री रामप्रसाद उपाध्याय, नेपालको सामाजिक आर्थिक तथा प्रशासनिक इतिहास, काठमाण्डौं, रत्नपुस्तक भण्डार, नेपाल, वि.सं. २०५६, पृ. ९८ ।

[९९] श्री योगेन्द्रमान श्रेष्ठ, बर्ष ५३ सँगको अन्तरवार्तामा आधारित ।

यो पर्व यस क्षेत्रका नेवार समुदायले मनाउने एक प्रमुख चाड हो । **“सिठीको** संस्कृत “षष्ठीको शव्दको परिवर्तित रुप हो । नेवारीमा **नखः** को अर्थ चाड भन्ने बुझिन्छ । ज्येष्ठशुक्ल षष्ठीको दिनमा सिठी चाड मनाइन्छ । यस पर्व पछि नेवार समुदायको चाडपर्वहरू प्रारम्भ हुन्छन । यस पर्वको दिनमा पूजाआजा गरी भट्ट, चिउरा, रोटी, सिन्कमारी मासु आदि खानेकुराहरू खान्छन् । उक्त दिन गणेश र भिमसेनको पुजा गरिन्छ । यसै दिन षडानन्द कार्तिकेयको पनि जन्म भएको हो । यसको भोलिपल्ट अर्थात् सप्तमी सिठीको चाडकै पृष्ठभूमिमा कुमारको खटजात्रा सम्पन्न हुन्छ । यो पर्व वर्षपिच्छे मनाइन्छ । यस पर्वले सफासुग्घर राख्नुपर्छ । मानिस मिहिनेत र परिश्रमले ठूलो बन्छ भन्ने कुराको सन्देश दिन्छ ।[१००]

६.४.२. गठेमङ्गल :

रोपाइपछिको पहिलो चाड गठेमङ्गल (घण्टाकर्ण चतुदर्शी) यस क्षेत्रका नेवार समुदायहरूले दोबाटो र चौबाटोमा नर्कटको लिङ्गाकृत तीनखुट्टे गठेमङ्गल ठड्याई मनाउाछन् । साउन कृष्ण चतुर्दशीका दिन बिहानै गठेमङ्गल बनाई केटाहरूले **“घण्टाकर्णको जगातले”** भन्दै बटुवाहरूसाग जगात अर्थात् कर माग्ने परम्परा रहेको छ । गठेमङ्गलमा फलामका औंठी लगाउने गरिन्छ । यस चाडमा महिलाहरू हातमा मेहन्दी(लैंचा) लगाउने र स-साना नानीहरूले आफूले खेल्ने पुतलीहरू गठेमङ्गलमा नै झुन्ड्याई राख्ने गर्दछन् । घाम अस्ताएपछि कुनै एक चण्डाल (हालाहुलु) हातमा छवालीको चिराग समात्न लगाई गठेमङ्गललाई तीनपटक टोल परिक्रमा गराएर ढालेपछि नजिकको नदीमा पुऱ्याई विसर्जन गर्दछन् । त्यसपछि टोलका मानिसहरू आफ्नो घरबाट माटोको पालामा चिउराको ढुटो, कट, (जााडको छोक्रा) राागाका फोक्सोका टुक्रा, रगत, लसुन, छ्यापी र एउटा सिंगै काचो अण्डा राखि चिकंधाला बछ्रा कचा र बौ स्वा (फूलका प्रकारहरू) ले सिागारेर बौ राखी भूत पन्छाउँछन् । त्यसरी भूत पन्छाउन लग्नु अघि सिंगारिएको बौलाई बीचमा राखी चारैतर्फ परिवारका सबै सदस्य बसेर लसुन छ्यापी साथै समेबजी खाने परम्परा छ । मौन रहेर बौ राखेपछि घरको मूल ढोकाका ठेलोमा (लुखाखरु) तीन खुट्टे किला ठोकिन्छ ।[१०१]

---

[१००] श्री प्रेम वहादुर श्रेष्ठ, वर्ष ७३ सँगको अन्तरवार्तामा आधारित ।

[१०१] श्री सन्तोष कुमार श्रेष्ठ, वर्ष ३८ सँगको अन्तरवार्तामा आधारित ।

६.४.३. नागपञ्चमी :

नेवार समुदायहरूले परापूर्वकालदेखि मनाउदै आएका पर्वहरू मध्ये नागपञ्चमी पनि एक हो । यो पर्व नागलाई पानी र वर्षाका देवताको रुपमा मानिन्छ । समयमा वर्षा होस् र वर्षायाममा वाढीपहिरो नजाओस्, धनजनको विनास नहोस् भन्ने उद्देश्यले नागपञ्चमी मनाउदै आएको पाइन्छ । यस क्षेत्रको उत्तरतर्फ रहेको कमलपोखरीबाट कमलका पातहरू ल्याई घरको मूल ढोकामा विधिपूर्वक पूजाआजा गरी टासिन्छ ।[102]

६.४.४. रक्षाबन्धन :

हिन्दुहरूको धार्मिक तथा साँस्कृतिक पर्व जनै पूर्णिमा नयाा यज्ञोपवित्र धारणा तथा रक्षा-बन्धन गरी धुमधामका साथ मनाउाछन् । हिन्दु दर्शनअनुसार जनैलाई ब्रह्मासूत्र अर्थात ज्ञानको धागो भनिन्छ । जनैका दुई शिखामध्ये एउटा शिखामा रहेका तीन डोरालाई ब्रह्मा, विष्णु र महेश्वर तथा अर्को शिखाको डोरालाई कर्म, उपासना र ज्ञानका तीन योग मानिन्छ । यस पर्वमा यसक्षेत्रका नेवार समुदायहरूले आफ्नो कुल ब्राहमण पण्डितहरूबाट "ताओ" (एक प्रकारको धागो) लगाउने चलन रहेको छ । त्यस वापत पण्डितहरूलाई दान दिन्छन् । आजभोलि बजारमा आएका कृतिम तथा आधुनिक प्रकारका डोरीहरू बााध्ने चलन रहेको छ । यस पर्वलाई अत्यन्त सकारात्मक तथा विश्वासपूर्ण वातावरणमा मनाउने गर्दछन् । यसलाई नेवारी समाजमा **ब्याजा नकेगु** को नामले चिनिन्छ । प्रत्येक वर्ष श्रावण शुक्ल पूर्णिमाका विशेष उत्साह, श्रद्धा र स्नेहपूर्वक रक्षाबन्धन पर्व मनाइन्छ । यो पर्व विभिन्न नामबाट पनि चिनिन्छ । उक्त दिनमा सम्पूर्ण नजिकका आफन्तहरूलाई निमन्त्रणा गरी विभिन्न प्रकारका खानेकुराहरू खुवाउने तथा टीका लगाई दक्षिणा दिने चलन छ । खासगरी यस दिन क्वाटी खाने प्रचलन छ ।[103]

६.४.५. वडा दशै :

समग्र नेपालीहरूको महान पर्व वडा दशैं हो । नेवार समुदायले वडादशै पर्व धुम धामसाग मनाउछन । प्रत्येक वर्ष आश्विन शुक्ल प्रतिपदाको दिनदेखि

---

[१०२] पूर्ववत् पाद्टिप्पणी नं. ३ ।

[१०३] पूर्ववत् पाद्टिप्पणी नं. ४ ।

कोजाग्रत पूर्णिमासम्म नेपालमा वडादसै राष्ट्रिय समन्वय र एकताका लागि राष्ट्रिय चाडका रुपमा मनाइादै आईरहेको छ । संस्कृतको दशमी शव्दबाट अपभ्रंश भई दशै शब्द बनेको छ । नेपालमा मनाइने विभिन्न चाडहरू मध्ये प्रमुख चाड भएकोले यसलाई वडा दसैं भनिएको हो । यस पर्वको सुरुको दिन घटस्थापनाको विहानै खोलाबाट बालुवा ल्याई जमरा राख्छन् भने अष्टमीको दिन पहिलै देखि व्यवस्था गरिएको रागो काट्छन् । यस पर्वको दशमी दिन अन्य दिनको तुलनामा महत्वपूर्ण मानिन्छ । यसै दिन मान्यजनहरूका हातबाट दही, चामल, अविरमिश्रीत रातो टीका र जमरा लगाई आर्शीवाद लिने गरिन्छ । यो कार्य पूर्णिमा सम्म निरन्तर रुपमा चलिरहन्छ । तर व्राहृमण समुदायमा भने दशमीको दिनमा मात्र उक्त कार्य गरिन्छ ।[१०४]

६.४.६. तिहार :

काग, कुकुर, गाई, गोरु तथा दाजु-भाईलाई पूजा गरेर सबै प्राणीहरूलाई सम्मान गर्न सिकाउने, अध्यारोबाट उज्यालो तिर लिएर जाने प्रकाशको उत्सव हो । जडतारुपी औसीको अध्यारो रातलाई चेतनारूपी बत्ती बालेर चुनौती दिने हुनाले यस चाडलाई दीपावली, दीपमालिका, ज्योतिपर्व, प्रकाशपर्व आदि नामबाट पनि चिनिन्छ । कार्त्तिक कृष्णपक्षका त्रयोदशी, चतुर्दशी, औसी र शुक्लपक्षका प्रतिपदा र द्वितीया गरी पााचवटा तिथिहरूमा क्रमशः कागतिहार, कुकुरतिहार, गाईतिहार, गोरुतिहार र भाईतिहार मनाईने हुादा “तिहार” (संस्कृतिमा तिथिबार र हिन्दीमा त्यौहार) नामले चिनिन्छ । यस पर्वलाई यमपञ्चक पनि भनिन्छ । यस तिहारलाई यस क्षेत्रका नेवारहरूले अत्यन्त उत्साहपूर्ण तवरबाट मनाउने गर्दछन् । यस क्षेत्रका नेवार समुदायहरूले पााचदिन सम्म सम्पूर्ण जीवनजगत् र मृत्युजगतका नरनारी, पशुपक्षी, वन, पर्वत, मृत्युदेवता आदिलाई बनस्पति-जगत्का फुलमाला आदिबाट पूजाआजा गर्दछन् । देउसी-भैलो तथा रोटेपिङ खेली एवम् सेलरोटी र मिठाई खाई-खुवाई औसीको अध्याारोमा झिलिमिली बत्ती बालेर मनाईने तिहार नेपालीहरूको रसिलो, मौलिक सामाजिक चााड हो ।[१०५]

६.४.७. म्हपूजा :

---

[१०४] श्री नगेन्द्रमान श्रेष्ठ, वर्ष ५३ सँगको अन्तरवार्तामा आधारित ।

[१०५] पूर्ववत् पादटिप्पणी नं. ३ ।

यमपञ्चकको चौथौं दिन अर्थात कार्तिक शुक्लपक्षको प्रतिपदा तिथिमा मनाइने म्हपूजा नेपाली राष्ट्रिय चाडपर्वहरूमा अद्धितीय र विशिष्ट रहिआएको छ । नेवार समुदायमा म्हपूजा चाडपर्वहरूको राजा हुन गएको छ । विभिन्न जातिहरूमा बाँडिएको नेवार समुदायमा सबै चाँडपर्वहरू समान रुपमा मान्य छैनन् । तर म्हपूजा सबै नेवारहरूद्धारा मान्य हुन गएको पर्व हो । नेवारहरूले सामुहिक संस्कृति र मौलिक पहिचानको संवाहक म्हपूजाको दिनदेखि नै नेवार जातिको संवत अर्थात नेपाल संवतको शुभारम्भ भएको पाइन्छ । म्हपूजा पर्वको नामाकरण नेवार भाषाको म्ह र पूजा यी दुइवटा शब्दबाट हुन गएको छ । म्ह को अर्थ शरीर हो भने पूजा शव्दको पूजनम् अर्थात अर्चना, आराधाना आदि अनेक अर्थ छन् । अतः म्हपूजाको सामान्य अर्थ हो शरीर पूजा । गर्भाधानदेखि अन्त्येष्टिसम्मका सबै सोह्र संस्कारहरू मानवशरीरको मार्जनसाग सम्वन्धित छ । हाड, मासु, रगत आदि प्राणीका समग्र अङ्गहरूको संयुक्त नाम नै शरीर हो । जसलाई देह, तन, जीउ आदिको नामबाट पनि चिनिन्छ । “नित्य”, नैमित्तिक र “काम्य” गरी पूजाका पनि तीन भेद छन् । शिव, विष्णु, गणेश आदिको प्रतिदिन गरिने पूजालाई यस क्षेत्रका नेवारहरूले नित्यपुजा भन्दछन् । सन्तानको जन्म आदि भएको विशिष्ट सर्न्दभमा विशिष्ट उत्सव मनाउने प्रसङ्गमा गरिने पूजा नैमित्तिक पूजा हो । विशेष कामना अर्थात सुख, सौभाग्य आदिको आकाक्षाले अथवा अनिष्टनिवारणका निमित्त गरिने सरस्वतीपूजा, दुर्गापूजा आदि काम्यपूजा हुन् म्हपूजा पनि यसै काम्यपूजा अन्तर्गत पर्दछ । यसरी हाम्रो शरीरलाई आदर-सत्कार, मान-सम्मान गरेर श्रद्धाभक्तिपूर्वक फूल, अक्षता आदि चढाएर जीवन यात्रामा सफलताको कामनाबाट पूजा-अर्चना गरिने चाडको नाम म्हपूजा हो । अत्यन्त सक्षेपमा भन्नुपर्दा स्वस्थ शरीरद्धारा नै सबै प्रकारका धार्मिक, अध्यात्मिक, साँस्कृतिक, सामाजिक, राजनीतिक आदि कर्महरू गर्न सकिन्छ । अतः यी सबै कार्यहरू सफलतापुर्वक सम्पन्न गर्नका लागि सर्वप्रथम शरीरको रक्षा गर्नुपर्छ भन्ने कुरा नै यस पर्वको प्रमुख उद्देश्य हो ।

यो पूजा गर्दा सबै भन्दा पहिले नुवाई-धुवाई गरी शुद्ध र नयाँ लुगा लगाउनुका साथै म्हपूजा गरिने ठाउँलाई लिपपोत गरी पवित्र बनाईन्छ । त्यस पवित्र स्थानमा रेखा खिचि रेखाद्वारा एउटा कलात्मक राम्रो म्हपूजामण्डल बनाईन्छ । म्हपूजामण्डल बनाउने क्रममा तेल, पीठो, अक्षता, लावा, भटमास,

मास आदिबाट कमलको फूलको आकारको (अष्टमण्डल) चित्रमण्डल बनाईन्छ । त्यस ठाउलाई गोदावरी, मखमली आदि फूलहरूबाट सजाइन्छ । सर्वप्रथम अग्रपुज्य गणेशको पूजनका क्रममा एउटा सुकुन्दा (नागक्षत्र भएको गणेश र कुण्डसहितको बुट्टदार सहितको पानस) स्थापना गर्नका लागि रेखी हालिन्छ । घरमा जति जना छन् ती सबैका लागि शरीरको प्रतीक मण्डल तयार गरिन्छ । म्हपूजाका लागि कसैप्रति कुनै भेदभाव वा असमानता गरेको पाइन्न । त्यस दिन यदि घरमा कुनै पाहुना छन् भने उनीहरूका लागि पनि घरका सदस्यसरह नै मण्डल बनाई म्हपूजा गरिन्छ । यमराज र यमराजका दूतहरूका साथै घरमा रहेका घैटो, कुचो, जाातो आदि बस्तुहरूलाई पनि सम्मान दिई तिनका लागि समेत चित्रात्मक रेखी हालिन्छ । मण्डल बनाउने काम सकिएपछि मण्डलछेउ विमिरो, कटुस, आदि अन्य फलहरू पनि अलग अलग साना डालीहरूमा राखिएका हुन्छन् । फल राखिएका डालीहरू माथि फूलैफूलका माला र झलमल्ल झल्कने रेसमी धागोबाट बनाइएका मालाहरू राखिएका हुन्छन् । मण्डलको दाहिनेतर्फ विशेष तरिकाले बाटिएको पााच ईन्च लामो धागोको तेलबत्ती स्थापना गरिएको हुन्छ । जसलाई खैलुइता भनिन्छ । यो म्हपूजाको सुरुदेखि समापनसम्म अविच्छिन बलिरहनुपर्छ, अन्यथा अशुभको संकेत मानिन्छ । यस पुजाको लागि ओखर महत्वपूर्ण फलफूलको रुपमा लिईन्छ । हाम्रो शरिर ओखर जस्तै सुदृण बनोस् । हामी जीवनमा साहासी एवम् सहिष्णु बन्न सकोस् भन्ने सन्देश ओखरबाट पाइन्छ । अक्षताहरूले अन्नको रुपमा हाम्रो जीवन रक्षा गर्छन । लावाले शान्तिको सन्देश दिन्छन् भने धानबाट समृद्धि झल्कन्छ । विमिराले शरिरलाई स्वच्छ राख्न सिकाउाछ भने मखमली फुलले शारीरिक सौन्दर्यको महत्वलाई बुझाउाछ । धूपदीपबाट यश र कीर्ति फैलाउने सन्देश पाईन्छ भने दुबो, तेल आदिबाट दीघार्यु बन्ने मनोबैज्ञानिक प्रेरणा पाईन्छ । त्यसरी नै दहीबाट शीतलता र भटमासबाट जीवनमा सुरक्षाको महत्वलाई बुझ्न सजिलो हुन्छ । अण्डा र अय्ला (रक्सी) बाट शक्ति र साहस पाइन्छ भने फलफूलबाट प्रसन्नता र स्थिरताको भावना वढाउन सकिन्छ ।[१०६]

६.४.८. फागु पर्व :

[१०६] ऋषि प्रसाद शर्मा, **नेपालका राष्ट्रिय चाडपर्व,** काठमाण्डौं:, रत्नपुस्तक भण्डार, नेपाल, वि.सं. २०६३, पृ. १०७ ।

जातिपाती, छुवाछुत, सानो-ठूलो र धनी-गरीबको भेदभावलाई भुलाई सबैलाई एउटै रङ्गमा रंगाउने **"फागु"** पर्व नवचेतना, समता र सद्भावनाको प्राकृतिक स्रोत हो । यो पर्व यस क्षेत्रका नेवार समुदायहरूले मनाउादै आएका विभिन्न पर्वहरू मध्ये एक प्राचिन पर्व हो । यसलाई अर्को भाषामा होली पनि भनिन्छ । यस पर्वको उपलक्ष्यमा विभिन्न किसिमका रंगहरू साटासाट गर्दै एक-अर्काको विचमा रंग लगाउने गरिन्छ । प्राय गरेर बेलुकी तीन, चार बजेबाट वूढा तथा तन्नेरी एक-अर्काको घरमा गई रङ्ग साटासाट गरी लगाउने गरिन्छ भने बालबालिकाहरू विहानैदेखि अविर खेल्दछन । कोही यस पर्वको उपलक्ष्यमा भोज खान्छन् । तर आजभोलि होली अर्थात फागुको उपलक्ष्यमा लोला हान्ने, फोहर पानी छ्यापी, तरुनीहरूलाई लतपत पारी संस्कृतिमा विकृति ल्याउने क्रियाकलापहरू बढेको देखिन्छ । यसलाई रोक्नुपर्ने वा सुधार गर्नुपर्ने देखिन्छ ।[107]

६.४.९. विस्केट पर्व :

यस क्षेत्रका नेवारहरूले प्रत्येक चैत्र महिनाको अन्तिम दिन र नयाावर्षको पहिलो दिन गरी दुईदिन विस्केट पर्व मनाउने गर्दछन् । यस पर्वको पहिलो दिन लुखापिखा पूजा गरिन्छ । (लुखा भनेको ढोकाको पूजा, पिखा भनेको ढोका बाहिर पूजा गर्ने कार्य) त्यस पश्चात घर भित्र निमपूजा गरी भीमसेन भगवानलाई कुखुराको भाले वलि दिइन्छ । यस पर्वको अर्कोदिन आफ्ना सम्पूर्ण आफन्तहरूलाई घरमा बोलाएर टीका टाला लगाई दान दक्षिणा दिने र भोज खुवाइन्छ । विस्केट पर्वको उपलक्ष्यमा पहिले-पहिले जात्रा निकालिने गरिन्थ्यो तर आजभोलि भने निकालिदैन् । यस पर्वपछि नेवार समुदायको यस वर्षको चाडपर्वहरू समाप्त भएको मानिन्छ ।[108]

६.४.१०. तयामचा नाच :

गाईजात्रा नेपाली समाजको एक महत्वपूर्ण सांस्कृतिक पर्व हो । यो नेवार संस्कृतिबाट सुरु भएको जात्रा हो । नेपाली समाजमा गाईजात्रा व्यङ्ग्य गर्ने दिनको रुपमा समेत परिचित छ । गाईजात्रा नेवार समुदायमा पितृगणको संझनामा गाई तथा गोरुको रुपमा धारण गरी टोल-टोलमा घुमाउने गर्दछन् । गाईजात्रा भाद्र शुक्ल प्रतिपदा अर्थात जनै पूर्णीमाको भोलिपल्ट मनाउछन् । यही

---

[१०७] श्री चेत बहादुर श्रेष्ठ, वर्ष ६० सँगको अन्तरवार्तामा आधारित ।

[१०८] श्री युक्त बहादुर श्रेष्ठ, बर्ष ७७ सँगको अन्तरवार्तामा आधारित ।

गाईजात्राको उपलक्ष्यमा तयामचा नाचको आयोजना गर्दछन् । यो नाच यस क्षेत्रको महत्वपूर्ण सम्पदा हो । आफ्ना पित्रीहरूको संझनामा नाचिने नाच हो । मारुनीहरू स्वर्गका परीहरू र लुठा तथा जोकरहरूलाई राक्षसको रुप धारण गरी यस तयामचा नाच नचाईन्छ । यो नेवारहरूको मौलिक नाच हो । नाचमा मुखले गाउने गीतको प्रयोग नहुने र नेवारी समुदायको बाजा खि ं(मुदुङ्गा) र झ्यालीको प्रयोग हुनु यसको विशेषता हो । यो नाचमा प्रयोग हुने संगीत शास्त्रीय संगीत तथा नेवारी संस्कृतिमा आधारित अन्य नाचहरूसंग मिल्दो जुल्दो जस्तै देखिन्छ । तर यसको स्वर लिपि भने आजसम्म बन्न सकेको छैन् । यस नाचको सुरुआत काहाबाट भयो कहिले भएको हो भन्नेबारेमा कुनै पौराणिक अभिलेख वा प्रमाण अहिले सम्म पाइएको छैन् । यस क्षेत्रका नेवारहरू भक्तपुरबाट आएको हुदा उनीहरूले यो नाच भक्तपुरबाट ल्याइएको हो भन्ने कुरामा विश्वस्त छन् ।[109]

६.४.११. कृष्णलिला :

नेवारसमुदायको महत्वपूर्ण अर्को सम्पदा कृष्ण लिला नृत्य हो । कृष्ण लिला नृत्य प्रत्येक वर्ष कृष्णाजन्माष्टमी पर्वको उपलक्ष्यमा नचाइन्छ । यो नृत्यमा राति १२ बजे काल्पनिक सुन्दर बालकलाई कृष्णको रुपमा धारणा गराई जन्माईन्छ । मारूनीहरू कृष्णलाई घेरेर वरीपरी नाच्दछन् भने जोकरको रुपमा लखरपाडेले कृष्णलाई चोर्ने प्रयास धेरै चोटी गर्दछ । तर ऊ असफल हुन्छ । यसरी दुई घण्टा जति कृष्ण लिला नृत्य हुन्छ ।[110]

६.४.१२. भजनः (चौमास हरीकृतन)

यस क्षेत्रका नेवार समुदायहरूले हरीशायनी देखि हरी बोधनी एकादशी सम्म हरीकृतन भजन गर्ने चलन रहेको छ । यस किसिमको भजन गणेशको स्तृती गर्दै विभिन्न देवदेवताहरूको नाममा भजन गर्ने चलन रहेको छ । प्रायः गरेर साझमा टोलका युवा, अर्धबैशे तथा बृद्धहरू जम्मा भई राधाकृष्ण मन्दिरको प्राङ्गणमा यस किसिमको भजन गर्दछन् । तवला, हार्मोनियम, खिन, झ्याली आदि वाद्यवाधनको प्रयोग गर्दछन् ।[111]

---

[109] पूर्ववत् पाद्टिप्पणी नं. ३ ।

[110] पूर्ववत् पाद्टिप्पणी नं. १२ ।

[111] श्री नरेन्द्रमान श्रेष्ठ, बर्ष ५५ सँगको अन्तरवार्तामा आधारित ।

परिच्छेद-सात

७. आर्थिक अवस्था :

मुसलमानहरू यस क्षेत्रमा बसोबास गर्ने पहिलो जाति हो । त्यस पछि ब्राह्मण र नेवारहरू क्रमशः बसोबास गर्न थालेका हुन् । नेवार जाति व्यापारको सिलसिलामा यस क्षेत्रमा आएका थिए । तर त्यस बेला बस्ती कम भएकोले र प्रशस्त जमिन भएकोले खेतीपाती गर्न थाले । पछि समयको गतिसंगै नेवार जनसंख्याको वृद्धि र वरपरका अन्य जातिहरू आई बसोबास गर्न थाले । यसले गर्दा खतीयोग्य जमिनको कमी हुन गएकोले व्यापार तिर आर्कषित भएको पाईन्छ । यहाँका नेवार समुदायका मानिसहरूको मुख्य पेशा व्यापार भएता पनि कृषिलाई पनि अंगालेको पाइन्छ । अन्य कार्यपनि यहााका मानिसको पेशाको रुपमा चिनिएको छ । यी जातिहरूको आर्थिक उपार्जनको मुख्य स्रोतहरू कृषि, पशुपालन, उद्योगधन्दा, व्यापार व्यवसाय, नोकरी, ज्याला मजदुरी र वैदेशिक रोजगारी आदी रहेका छन् ।

७.१. कृषि :

यहाँका नेवार समुदायले धेरै अगाडि देखि नै कृषि पेशालाई अंगाल्दै आएको पाइन्छ । यिनीहरूले पोखरा महेन्द्रपुल र तेर्सापट्टी निवासी नेवार साहुहरूको खेत अधियाा तथा ठेक्कामा कमाउने गर्दछन् । वहुसंख्यक नेवारहरूको मुख्य दोस्रो पेशा कृषि हो । यहाा कुल ८० घर नेवार समुदाय रहेकोमा जम्मा १२ घर परीवार कृषि पेशा अवलम्वन गरेको पाइन्छ (परिशिष्ट नं. ३, ४ र ५) । त्यसबेला कृर्षि कार्यको रुपमा प्रशस्त मात्रामा कोदो, मकै, धान र गाहु उत्पादन हुन्थ्यो । यहााका मानिसहरूले खेत र बारीमा कृषि कार्य गर्दछन् । आजभोलि चीन सरकारको सहयोगबाट निर्मित सेती नहर सिचाई आयोजनाको कारणबाट बारीमा पनि धान उत्पादन गर्नुको साथै विभिन्न किसिमका तरकारीहरू उत्पादन गरिन्छ । यसको साथै गाई, गोरु, वाखा भैसी कुखुरा पाल्ने कार्य पनि हुदै आएको छ भने फलफूल उत्पादनको रुपमा आाप, लिचि, आरु, बेलाउती आदि फलफूल उत्पादन गरिन्छ । जनसंख्याको वृद्धिको कारण खेतीयोग्य जमिनमा प्लटिङ् गर्ने प्रचलनले खेतीयोग्य जमिन टुक्रिदै गएको छ । युवापुस्ताहरू विदेशतिर पलायन

हुने चाहना, कृषिमा देखिएका विविध समस्याहरूको कारणबाट कृषि कार्य गर्नेहरूको संख्यामा कमि आईरहेको छ । प्रायः सबै परिवार ठूलो भएकाले जमिन वााडफााड गरी बस्नको लागि सानो सानो टुक्रामा घर घडेरी मात्र राखेका छन् । अझ पनि केहीले अरु जातिसागै मिलेर खेतीपातीमा जान छाडेका छैनन् । उनीहरू निरन्तर रुपमा खेतीपाती गर्दै आइरहेका छन् ।[११२]

७.२. पशुपालन :

कुाडहर क्षेत्रका नेवार समुदायहरूको अर्को मुख्य व्यवसाय पशुपालन हो । यहाा पशुपालन व्यवसायिक रुपमा नभईकन जीवन निर्वाह गर्ने उद्देश्यले विभिन्न किसिमका पशुलपालनहरू पाल्ने प्रचलन रहेको पाइन्छ । खासगरी यहााका नेवार समुदायहरूले दूध, घ्यू, मासु तथा मलको लागि पशुपालन कार्य गरेको बढी पाइन्छ । यस क्षेत्रमा भैसी, गाई, गोरु, बाखा, वंगुर, कुखुरा आदि पशुहरू पाल्ने गर्दछन् । खासगरी भैसीपालन तथा गाईपालन (छोरा र छोरीको लागि दुध, गोरु खेतबारी जोत्नको लागि, बाखा, कुखुरा, हाास, घरमा मासु खानको लागि) आदि उद्देश्यको लागि पशुपालन गरेका पाईन्छन् । यस क्षेत्रका नेवार समुदायहरूले धेरै वर्ष अगाडि भेडा पाल्दथे तर आजभोलि पालेका छैनन् । यस क्षेत्रका १ घरपरीवार वंगुरपालन, कुखुरापालन र माछापालन कार्यप्रति आकर्षित भई व्यवसायिक रुपमा अंगालेका पाइन्छ (परिशिष्ट नं. ३, ४ र ५) ।[११३]

७.३. उद्योगधन्दा :

नेवार समुदायको महत्वपूर्ण व्यवसाय उद्योगधन्दा हो । यस क्षेत्रमा कुल ६ घर परीवारले उद्योगद्यन्दा व्यवसाय अपनाएका छन् (परिशिष्ट नं.३, ४ र ५) । केही प्रतिष्ठित नेवार समुदाय डम्वरवहादुर श्रेष्ठ, लेखमान श्रेष्ठ, बजिरमान श्रेष्ठ, नरेन्द्रमान श्रेष्ठ, योगेन्द्रमान श्रेष्ठ, गोपाल वहादुर श्रेष्ठ आदि व्यक्तिहरूले केही वर्ष अगाडि विस्कुट, चक्लेट, चामल, तोरी, चिउरा कुट्ने उधोग संचालन गरेका छन् । आजभोली फलाम, ब्लक, फर्निचर उधोगहरू संचालन गरेको पाइन्छ । त्यस किसिमका उद्योगबाट उत्पादन भएका वस्तुहरू स्थानीय बजारको साथै छिमेकी जिल्लाहरूमा खपत हुने गर्दछ ।

---

[११२] श्री गणेश बहादुर श्रेष्ठ, बर्ष ६५, सँगको अन्तरवार्तामा आधारित ।

[११३] श्री अमृत कुमार श्रेष्ठ, बर्ष ४२ सँगको अन्तरवार्तामा आधारित ।

७.४. व्यापार व्यवसाय :

पहिला-पहिला राजधानी जाने आउने पुरानो मार्ग कुँडहर नै थियो । विभिन्न किसिमका व्यापारिक कार्यहरू हुने क्षेत्र मध्येको एक क्षेत्र हो । पृथ्वी राजमार्ग निमार्ण नभईञ्जेल हालको लेखनाथ नगरपालिकाको गााउहरूबाट विभिन्न कृषि उत्पादन गरिएका वस्तुहरू खरिद-विक्री गर्ने प्रमुख स्थलको रुपमा चिनिन्थ्यो । आजभोलि त्यस किसिमका कार्यहरू नभएतापनि समय र परिस्थिति अनुसारको व्यापार यस क्षेत्रका नेवार समुदायले गर्दै आएका छन् । नेवार समुदायको महत्वपूर्ण व्यवसाय व्यापार नै हो । यस क्षेत्रका कुल ८० परीवार मध्य ४३ परीवारले व्यापार व्यवसाय अपनाएका छन् । यहाँका गयामान श्रेष्ठ, काशिमान श्रेष्ठ, कमलमान श्रेष्ठ, राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय व्यापारमा समेत संलग्न छन् । अन्य व्यक्तिहरू राष्ट्रिय तथा स्थानीय क्षेत्रको व्यापारमा संलग्न भएको पाइन्छ । निर्माण सामाग्री, खाध्य तथा अन्य थुप्रै वस्तुहरू व्यापार व्यवसायमा संलग्न भएका पाइन्छन् । यहाँको मानिसहरूको आम्दानीको प्रमुख स्रोतको रुपमा व्यापार व्यवसाय बनेको पाइन्छ ।[ज्ञज्ञद्ध]

७.५. नोकरी :

यहाँका नेवार समुदायका केही मानिसहरूले सरकारी तथा निजि क्षेत्रमा काम गरेको पाईन्छ । यहााका कुल ८० परीवार मध्ये १० घर-परीवारले नोकरी पेशा अपनाएका पाइन्छ (परिशिष्ट नं. ३, ४ र ५) । यहाा सरकारी नोकरीको तुलनामा निजी क्षेत्रमा वढीले नोकरी खाएका देखिन्छन् । यस क्षेत्रका नेवारहरू बैक, हुलाक, प्रशासन, सेना, स्वास्थ्य आदि क्षेत्रमा नोकरी खाएका पाइन्छन् भने निजि तर्फ औद्योगिक क्षेत्रमा स्थापित विभिन्न उद्योग तथा कलकारखानामा कार्य गर्दै आईरहेका छन् ।

७.६. ज्याला मजदुरी :

केही नेवार समुदायहरूले विहान, बेलुकाको छाक टार्नका लागि ज्याला मजदुरीलाई आर्थिक स्रोतको रुपमा अगाालेका छन् । यस समुदायका १ घर

---

[११४] श्री बद्री नारायण श्रेष्ठ, बर्ष ३९ सँगको अन्तरवार्तामा आधारित ।

परीवार मात्र ज्याला र मजदुरी गरेर जीवन यापन गरेको देखिन्छ (परिशिष्ट नं. ३, ४ र ५) । यस पेशामा संलग्न केही नेवार समुदायहरू काठको काम गर्ने, घर बनाउने, खेतमा आठा कान्ला बनाउने, खेत खन्ने, असारमा बाउसे भई काम गर्ने, पानी लगाईदिने, दाई हालिदिने, औधौगिक क्षेत्रमा गई ज्यालादारी आदिमा काम गरेको पाइन्छ । यसैबाट आएको रकमबाट आफ्नो जीविका चलाउादछन् ।

७.७. बैदेशिक रोजगार :

नेवार समुदायका मानिसहरूका महत्वपूर्ण आर्थिक क्रियाकलाप बैदेशिक रोजगार पनि हो । यस क्षेत्रमा ७ घर परीवार वैदेशिक रोजगारसाग आवद्ध रहेका देखिन्छ (परिशिष्ट नं. ३, ४ र ५) । आजभोलि खास गरी बैदेशिक रोजगार यस क्षेत्रका युवाहरूको आर्कषक रोजाई बनेको छ । यस क्षेत्रका धेरैजसो युवाहरू अरेवियन मुलुक, अष्ट्रेलिया, बेलायत तथा अमेरिका जस्ता मुलुकहरूमा कामको सिलसिलामा गएका छन् । जुन यस क्षेत्रका मानिसहरूको महत्वपूर्ण आर्थिक स्रोतको रुपमा रहेको छ ।

समग्रमा भन्नुपर्दा यस कुाडहर क्षेत्रमा बसोबास गर्ने नेवार समुदायका आर्थिक क्रियाकलापहरूमा व्यापार, कृषि, उद्योगधन्दा, नोकरी, ज्याला मजदुरी र बैदेशिक रोजगार नै प्रमुख हुन् । अधिकाांश यस क्षेत्रका मानिसहरू व्यापार व्यवसायमा नै संलग्न रहेका छन् भने कृषि, उद्योगधन्दा, नोकरी, बैदेशिक रोजगार पनि यहााका मानिसहरूले अपनाएका छन् । व्यापारमा स्थानीय बजार देखि अर्न्तराष्ट्रिय बजारसम्म व्यापार गरेका छन् । जसले गर्दा यस क्षेत्रका मानिसहरूको आम्दानीको स्रोतहरू बढ्न गई जीवनस्तरमा सुधार आएको पाइन्छ ।

परिच्छेद-आठ

८. राजनैतिक अवस्था :

नेपाली समाजमा प्राचिनकालदेखि वर्तमानसम्म निश्चित जातजाति, धर्म तथा संस्कृतिको आधारमा आफ्नै राजनैतिक पहिचान गराइएको पाईदैंन । तर विभिन्न जातजाति तथा धर्मको आधारमा एक धर्म र जातले अर्को धर्म र जातलाई आघात नपुऱ्याइकन आपसी मेलमिलापका साथ आ-आफ्नै सांस्कृतिक पहिचान गराएको पाइन्छ । नेपाली समाजमा कुनै पनि संस्कृति र धार्मिक समुहहरूले आ-आफ्नै जात तथा धर्मको आधारमा चुनावमा भाग लिने र धर्मको आधारमा राजनैतिक पहिचान गराएको पाईदैन । ऐतिहासिक दृष्टिकोणबाट अध्ययन गर्दा नेपालको ईतिहासमा कहिल्यै पनि हिन्दु, बौद्ध, मुस्लिम धर्म र अन्य जातिय सम्प्रादायिक आधारमा राजनैतिक अधिकार प्राप्त गरी राजनैतिक पहिचान गराएको पाईदैन । यहााका विविध जातजाति तथा धर्मावलम्वीहरू एक आपसमा मिलेर सिगो नेपाली राष्ट्रिय राजनैतिक संस्कृतिको पहिचान गराउनमा “हामी नेपाली र हाम्रो देश नेपाल” भन्दै एकताका केन्द्रविन्दुमा मुलुकलाई राखेर नेपालीको पहिचानलाई विश्वका कुना-काप्चा सम्म पुऱ्याउँदै आएका छन् । नेपाल सरकारले सबै जात जाति र धर्मावलम्बीहरूलाई समान सम्झी त्यसै अनुरुप नेपालको राजनैतिक संस्कृतिमा समाहित गरेको पाइन्छ ।

पञ्चायत शासनकालमा ब्राह्मण र क्षेत्रीको मात्र वाहुल्यता भएकोले अन्य जातजाति र धर्मावलम्विहरू पनि शिक्षित हुादै गएपछि नेपालको राजनितिमा भाग लिन थालेको पाइन्छ । देशमा पञ्चायती व्यवस्थाको अन्त्य पछी यस क्षेत्रको वडा स्तरीय स्थानीय निर्वाचनमा नेवार समुदायको प्रतिनिधित्व रहेको थियो । हरेक निर्वाचनमा नेवारहरूले यस क्षेत्रको प्रतिनिधित्व गरेको देखिन्छ । नेवार समुदायबाट राष्ट्रिय राजनीतिमा सहभागी नभएता पनि जिल्लास्तरीय राजनीतिमा महत्वपूर्ण भूमिका रहेको देखिन्छ । डिठ्ठा चन्द्रमान श्रेष्ठ, दुर्गामान श्रेष्ठको घर त्यसबेलाको राजनीतिक केन्द्रविन्दुको रुपमा रहेको थियो । राणाशासनको विरुद्धमा नेपाली कांग्रेसले गर्ने आन्दोलनको बारेमा चर्चा परीचर्चा गर्नका लागि महेन्द्रपुल लगायत अन्य ठाउका राजनीतिज्ञहरू यस

क्षेत्रमा व्यापकरुपमा उपस्थित हुन्थ्यो । जसमा, लक्ष्मण कार्की, द्धारीका कार्की, करुणनिधि कोईराला, धीरवहादुर गुरुङ, मिनवहादुर गुरुङ आदि साथै नेपाली कांग्रेसका नेता श्री गणेशमानसिंह श्रेष्ठको उपस्थिति पनि बेला-बेलामा हुने गर्दथ्यो ।[११५] यस क्षेत्रका नेवार समुदायहरू प्रजातन्त्र, जनताका मौलिक हक अधिकार प्राप्त गर्न अत्यन्त सजग रहेछन भन्ने कुरा त्यस किसिमका क्रियाकलापहरूबाट पनि बुझ्न सकिन्छ ।

८.१. नेपालको प्रमुख राजनीतिक परिवर्तनमा यस समुदायको भूमिका :

नेपालको भौगोलिक विकटता, विविध साँस्कृतिक, जाती र धर्मको कारणले गोर्खा राज्यको विस्तार एवं एकीकरण भए पछि सिंगो नेपाल तुरुन्तै स्वीकार गरेनन् । विभिन्न राज्य रजौटाहरूले बेलाबेलामा विद्रोह गरे । पृथ्वीनारायण शाहले पश्चिम नेपालको सिमाना पाल्पा र पूर्वी सीमाना टिष्टासम्म पुऱ्याएता पनि राज्य संचालनमा पृथ्वीनारायण शाहको पालादेखि खिचलो उत्पन्न भएको पाइन्छ । पृथ्वीनारायण शाहको मृत्युपछि काका भतिजा प्रतापसिंह शाह र दलजित शाह बीचमा मेलमिलाप थिएन । त्यसपछि देवर भाउजू वहादुर शाह र राजेन्द्र लक्ष्मी बीचको मनमुटावले राजनैतिक अस्थिरता कायम गऱ्यो । यही राजनीतिक अस्थिरताबाट फाईदा उठाई वि.सं. १९०३ मा जंगवहादुर राणाले नेपालको सम्पूर्ण अधिकार आफ्नो हातमा लिए । यसरी नेपालमा एक सय चार वर्षको निरङ्कुश जहाानीय राणाशासनको प्रारम्भ भयो । एक सय चार वर्षिय निरङ्कुश जहाानीयाा राणाशासन पनि नेपाली जनताको त्याग र बलिदानको अगाडी टिक्न सकेन ।

यहाँका वहुसंख्यक नेवार समुदायहरू प्रजातान्त्रिक विचारधारासंग निकट भएको हादा नेपाली कांग्रेसको सिद्धान्त र विचारधाराप्रति आस्था भएको देखिन्छ । त्यसैले होला जसरी हरेक प्रजातान्त्रिक आन्दोलनमा काठमाडौ उपत्यकाका नेवारहरूको महत्वपूर्ण भुमिका रहृयो ठिक त्यसै गरी यहाँका नेवार समुदायहरूको उल्लेखनीय भूमिका रहेको देखिन्छ । १०४ वर्षको निरङ्कुस जहानियाा राणाशासनको विरुद्धमा चालिएका हरेक अभियानमा यस क्षेत्रका नेवार

[११५] श्री युक्त बहादुर श्रेष्ठ, वर्ष ७७ सँगको अन्तरवार्तामा आधारित ।

समुदायका प्रतिष्ठित व्यक्तिहरू डिठ्ठा चन्द्रमान श्रेष्ठ, दुर्गामान श्रेष्ठ, मोतिकुमार श्रेष्ठ, बुद्धिमान श्रेष्ठ, मेहरमान श्रेष्ठ, शनकमान श्रेष्ठ, दुर्गालाल श्रेष्ठ, रमानाथ सिग्देल, रमेशकान्त सिग्देल, दमाई कान्छा लगायतका आदि व्यक्तिहरूले नेपाली कांग्रेसको आव्हानमा गरिएको आन्दोलनमा भाग लिदै तत्कालिन यस क्षेत्रका राणाको तर्फबाट इन्चार्ज रहनुभएका धनशमशेर राणाको दरवार घेर्न गएका थिए । जसको नेतृत्व डिठ्ठा चन्द्रमान श्रेष्ठ र दुर्गामान श्रेष्ठले गरेका थिए । जसमा दुवै पक्ष विचमा ठूलो भिडन्त भएको थियो । उनीहरू पछि हालको तुलसीघाटनेरको सेती नदीलाई पार गरी फर्केका थिए ।[116] यसै गरी २००७ साल भन्दा अगाडि र २००७ साल पछि नेपाली काग्रेसको पश्चिम क्षेत्रको संगठन विस्तार गर्ने अभियान होस वा राणा शासनको विरुद्धमा चालिएका हरेक कदममा नीति निमार्ण देखि रणनिति बनाउनको लागि यस क्षेत्रका प्रतिष्ठित समाजसेवी तथा राजनीतिज्ञ व्यक्ति दुर्गामान श्रेष्ठको घरमा नेता गणेशमानसिंह श्रेष्ठ, सुवर्ण शम्शेर, मिनवहादुर गुरुङ, श्रीभद्र शर्मा, श्रीकान्त अधिकारी, गोवर्धन पोखेल, बेदनाथ पनेरु भोजराज सुबेदी लगायतका नेताहरूको आगमनस्थलको रूपमा परिचीत रहेको पाइन्छ । यिनै नेताहरूको आगमन र साथको कारणले गर्दा नेवार समुदायहरूले २००७ सालको क्रान्तिमा आफ्नो परिवार र व्यक्तिगत स्वार्थ नराखिकन पूर्णरुपमा प्रतिवद्ध भई राणा विरोधी आन्दोलनमा लागेका थिए ।

यसैगरी २००७ सालको क्रान्ति सफल भएपछि पनि प्रजातन्त्र जोगाउनको लागि यहाँका नेवार समुदाय अत्यन्त सचेत भएको देखिन्छ । जसको कारण वि.सं. २०१५ सालको प्रथम आम निर्वाचनमा धेरै मत प्रजातन्त्रको पक्षमा खसेको थियो ।[117] वि.सं. २०१५ सालको आम निर्वाचनको समयमा पोखरामा आयोजित चुनावी आमसभामा खुकुरी दलका कार्यकर्ताहरूसाग ठूलो भिडन्त गरी नेता वि.पि. कोइरालालाई बचाउने कार्य गरेका थिए । जसमा मोतीकुमार श्रेष्ठ, बुद्धिमान श्रेष्ठ, मेहरमान श्रेष्ठ, डिलवहादुर श्रेष्ठ लगायतका मियाा तथा ढेवाजू दाजुभाईहरूले सक्रिय भुमिका खेलेका थिए ।[118] वि.सं. २०१५ सालको आम निर्वाचनबाट निर्वाचित विश्वश्वरप्रसाद कोइरालाको सरकार अपदस्त गरी वि.सं.

---

[116] ऐजन ।

[117] श्री पुलेन्द्रमान श्रेष्ठ, वर्ष ६६ सँगको अन्तरवार्तामा आधारित ।

[118] श्री बजिरमान श्रेष्ठ, वर्ष ६० सँगको अन्तरवार्तामा आधारित ।

२०१७ सालबाट निरङ्कुश पञ्चायती व्यवस्थाको प्रार्दुभाव भयो । त्यस कदमका विरुद्धमा यस क्षेत्रका नेवार समुदायले निरङ्कुशताको विरुद्धमा आफ्नो मत अघि सार्ने काम गरेका थिए । सबै साथीहरूको तितर-वितर र पारिवारीक जिम्मेवारीको कारणले गर्दा केही निष्कृयता देखिएतापनि भित्रभित्रै निरङ्कुश पञ्चायती व्यवस्थाका विरुद्धमा अभियान सञ्चालन गरि रहे । यस अवधिमा पंचायती सरकारले यस क्षेत्रका नेवार समुदायहरू प्रति व्यक्तिगत रिसइवी साध्ने काम गऱ्यो । जसको कारणबाट यहाँका नेवार समुदायका केही परीवारले दुख झेल्नु परेको थियो । वि.सं. २०३० सालदेखि अरण्यज्योति पुस्तकालयको पुनस्थापन सागै यसको माध्यमबाट समाजमा प्रजातान्त्रिक विचारलाई जनमानसमा पुऱ्याउने र पञ्चायति व्यवस्थाको विरुद्धमा संघर्ष गर्ने कार्यका नेतृत्व नेवार युवाहरूले लिएका थिए ।[119]

समयको परिवर्तन सागसांगै नेपालको राजनीतिमा बाहिरी संसारको प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष प्रभाव पर्दै गयो । जसको कारणले गर्दा वि.सं. २०३६ सालको विद्यार्थी आन्दोलन, वि.सं. २०३७ सालको जनमत संग्रह सम्पन्न गराउन र बहुदलीय पक्षलाई विजयी गराउने अभियान तथा नेपाली कांग्रेसका नेता वि.पि.कोइरालाको सुरक्षा गर्न र चुनावी कार्यक्रमलाई सफल बनाउनमा यहाँका युवाहरूको अत्यन्त महत्वपूर्ण भूमिका रहेको थियो ।[120] जनमत संग्रहको चुनावी अभियान अन्तर्गत स्याङ्जा जिल्लाको सदरमुकाम पुतलीबजारमा भएको नेपाली कांग्रेसको कार्यक्रम जहा वि.पि.कोइरालाले सम्वोधन गर्ने कार्यक्रमको सफलताको लागि यस क्षेत्रबाट त्यसबेलाको समयमा तीन बस भरी युवाहरू योगेन्द्रमान श्रेष्ठको नेतृत्वमा गएका थिए । जसमा मथुरा श्रेष्ठ, बावुलाल श्रेष्ठ, चेतवहादुर श्रेष्ठ, राजेन्द्र सिग्देल आदि हुनुहुन्थ्यो ।[121]

विभिन्न जाल झेल गरी निरङ्कुश पंचायती व्यवस्थाले नै निन्तरता पायो । यसको करीव एक दसकपछि नेपाली कांग्रेसको सत्याग्रहमा पनि यस क्षेत्रका नेवार समुदायका प्रतिष्ठित व्यक्तिहरू सनकमान श्रेष्ठ र पुलेन्द्रमान श्रेष्ठ सत्याग्रहमा भाग लिई जेल समेत जानुभएको थियो ।[122]

---

[119] श्री योगेन्द्रमान श्रेष्ठ, वर्ष ५३ सँगको अन्तरवार्तामा आधारित ।

[120] ऐजन ।

[121] श्री राजेन्द्र प्रसाद सिग्देल, वर्ष ५५ सँगको अन्तरवार्तामा आधारित ।

[122] श्री नरेन्द्रमान श्रेष्ठ, वर्ष ५५ सँगको अन्तरवार्तामा आधारित ।

निरङ्कुश पञ्चायती व्यवस्थाले विभिन्न बाधा र अवरोधका विचमा पनि ३० वर्ष काट्न लागेको थियो । पंचायती व्यवस्थाको विरुद्धमा सम्पूर्ण नेपाली जनता एकजुट भईरहेको सन्दर्भमा यहाँका नेवार समुदाय अछुतो रहन सकेन । यसै क्रममा पञ्चायती व्यवस्थाको विरुद्धमा नेपाली काग्रेसले गर्ने आन्दोलनको रणनीति तयार गर्ने उद्धेश्यले आयोजित गणेशमान सिंहको नेतृत्वमा उनकै घरमा प्रतिकूल समयमा आयोजित भेलामा यहाँका नेवार समुदायहरूले आफ्नो ज्यान र परिवारको वास्ता नगरिकन भाग लिई फर्केका थिए । जसमा सनकमान श्रेष्ठ, पुलेन्द्रमान श्रेष्ठ आदि थिए । उक्त भेलाले नै २०४६ साल फागुण ७ गते देखि आन्दोलन गर्ने निर्णय गर्ना साथ आन्दोलनका लागि गोप्यरुपमा पर्चा टाास्ने, पञ्चायती व्यवस्थाको विरुद्धमा मसाल जुलुस निकाल्ने, नाराबाजी गर्ने अभियान प्रारम्भ भएको थियो । जसको कारणले सनकमान श्रेष्ठ, पुलेन्द्रमान श्रेष्ठलाई पञ्चायती सरकारले जेलमा हाल्यो । तर पनि त्यसका विरुद्धमा मसाल जुलुस निकाल्ने, न्याली निकाल्ने आदि कार्यमा अझ तिव्रता आयो त्यसबेला अन्य समुदायहरूले पनि साथ दिएका थिए ।[१२३]

वि.सं. २०४६ सालमा निरङ्कुश पंचायती व्यवस्थाको अन्त्यपछि प्रारम्भ भएको वहुदलीय व्यवस्थाको पुर्नस्थापनपछि बनेका सरकारहरूको भूमिका, पाटीको निति तथा कार्यक्रमहरू देश र जनताका पक्षमा नहुनु, सत्ताको लागि हानाथाप र लुछाचुडी गर्ने प्रवृत्तिको कारणले गर्दा केही वितृष्णा उत्पन्न भएको देखिन्छ । प्रजातन्त्र, राष्ट्रियताको लागि भने कहिल्यै पनि यस क्षेत्रका नेवार समुदायहरू शिथिल देखिएनन् । जसको परिणाम स्वरुप दिगो शान्ति, लोकतन्त्रको स्थापना र निरङ्कुश राजतन्त्रको अन्त्य आदि उद्धेश्य राखेर प्रारम्भ गरिएको जनआन्दोलन भाग दुई वि.सं. २०६२/६३ मा प्रत्यक्ष रुपमा युवा, वृद्ध, महिला लगायत आमा समुहहरूको प्रत्यक्ष सहभागी रहेको देखिन्छ । यस क्षेत्रका नेवार समुदायले राजा ज्ञानेन्द्रको निरङ्कुशता र स्वेच्छाचारीताको विरुद्धमा मन, वचन र कर्मले सहयोग गरी सफल बनाउनमा महत्वपूर्ण भूमिका खेलेका थिए ।

समग्ररुपमा माथि उल्लेखित घटनाक्रमलाई नियालेर हेर्दा नेपालमा प्रारम्भ भएको हरेक महत्वपूर्ण राजनीतिक घटनाक्रमहरूमा यस क्षेत्रका नेवार समुदायहरूले कुनै न कुनै रुपमा उल्लेखनीय र महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गरेको

[१२३] पूर्ववत् पाद्टिप्पणी नं. ७ ।

देखिन आउँछ । यद्धपी वर्तमान समयमा पनि स्थानीयदेखि जिल्लासम्मको राजनीतिमा यस क्षेत्रका नेवार समुदायको महत्वपूर्ण भूमिका रहदै आएको छ ।[१२४]

---

[१२४] पूर्ववत् पाद्टिप्पणी नं. ५ ।

परिच्छेद-नौं

९. कुडहर क्षेत्रका नेवार समुदाय र **पोखराका** अन्य नेवार समुदायमा पाईने भिन्नता :

नेपाल अधिराज्यका नेवारहरू हिन्दु र बौद्ध दर्शनबाट प्रभावित भएको पाइन्छ । नेपाल अधिराज्य भित्रका नेवार समुदायहरूको तुलनामा यहाँका नेवार समुदायहरू आफ्नो संस्कृति, परम्परा र मुल्य मान्यताप्रति समय सापेक्षिक परिवर्तन हुनुपर्छ भन्ने मान्यतालाई अगालेका पाईन्छ । यहाँका नेवारहरू अन्य धर्मावलम्वीहरूसाग समाजमा नजिक भएता पनि उनीहरूको आफ्नै मौलिक संस्कृतिप्रति गर्व र त्यसलाई निरन्तरता दिदै आएको पाईन्छ । यहाँका नेवारहरूले लगाउने पोशाकमा खासै त्यस्तो नियम भने पाईदैन । महिलाहरू परिवारको स्वीकृति विना घरबाहिर स्वतन्त्रपूर्व घुमफिर गर्दैनन् । महिलाहरू पुरुष समाजप्रति आस्थावान भएको कारणले गर्दा एक्लै व्यवसाय गरेको पाईदैन । तर कृषि कार्यमा भने उनीहरू अगाडि रहेको पाईन्छ । घरायसी कामदेखि मेलापात, गाईगोठका काममा भने उनीहरूकै बर्चस्व रहेको पाइन्छ । यिनीहरूले मनाउने चाडपर्व मनाउादा पोशाकसंग सम्वन्धित गर-गहनाहरू लगाउँछन् । यहााका नेवारहरूले आफ्नो पुर्ख्यौली पोशाकको प्रयोग पुरुषहरूले गरेको पाइदैन । सादा सर्ट, पेन्ट, टिसर्ट, कोट, इस्टकोट, दौरा सुरूवाल आदि लगाउँछन् । महिलाहरू लुंगी, सारी , चोलो, ब्लाउज अदि लगाउँछन् । अन्य क्षेत्रका नेवार समुदायहरू बौद्ध धर्मप्रति आस्थावान भएको देखिन्छ भने यस क्षेत्रका धेरै जसो नेवारहरू हिन्दु धर्मप्रति नै आस्थावान रहेको छ । नेवारको स्वभावमै व्यापार गर्ने स्वभाव भएको हादा यस क्षेत्रका नेवारहरूमा व्यापार कार्यमा बढी संलग्नता भएको पाइन्छ भने अन्य पेशामा कम सहभागिता रहेको छ । समग्ररुपमा कुडहर क्षेत्रका नेवार समुदाय र पोखराका अन्य नेवार समुदायमा पाइने भिन्नतालाई बुादागतरूपमा यसरी प्रस्तुत गरीएको छ ।

- यस क्षेत्रका ९५ प्रतिशत भन्दा वढी नेवारहरू यसै क्षेत्रमा बसोबास गर्दछन् भने बााकी अन्य व्यापारको सिलसिलामा अन्यत्र गई बसेका

देखिन्छन् । पोखराको अन्य क्षेत्रका धेरै जसो नेवारहरू व्यापारको सिलसिलामा देश-विदेश गई बसोवास गरेका छन् ।

८ यस क्षेत्रका नेवारहरूको मुख्य पेशा व्यापारको साथै कृषि पनि हो भने अन्य पेशाको रूपमा उद्योग, मजदुरी, नोकरी, पशुपालन आदि मानिन्छ । भने पोखराका अन्य क्षेत्रका नेवार समुदायहरूले वढीमात्रमा व्यापार, उद्योग तथा नोकरीलाई आफ्नो प्रमुख पेशा मानेका छन् ।

८ यस क्षेत्रका नेवारहरू संयुक्त परीवारको मान्यतमा आधारित छैन । तर पोखराको अन्य क्षेत्रका नेवार समुदायमा संयुक्त परीवारको मान्यता यद्धपी रहेको पाईन्छ ।

८ यस क्षेत्रका नेवार समुदायमा धेरै मात्रामा मागी विवाह हुन्छ । यसको सबै व्यवस्था बावु आमाले बन्दोबस्त मिलाइदिनुपर्छ तर पोखराका अन्य क्षेत्रका नेवार समुदायहरूमा मागी विवाहको साथ-साथै प्रेम विवाह र अन्तरजातिय विवाह वढ्दो मात्रामा रहेको छ ।

८ यस क्षेत्रका नेवार समुदायमा छोरीहरूको विवाह चाँडै गरिन्छ भने पोखराको अन्य क्षेत्रमा ढिलो गरिन्छ ।

८ यहाँका नेवारहरूका आफ्नो मातृभाषाको रुपमा नेवारी भाषालाई घरायसी तथा आफन्तहरूका माझमा अत्यन्त न्यून प्रयोग गरेको पाइन्छ । तर पोखराको अन्य क्षेत्रमा वढीमात्रामा प्रयोग गरेको पाइन्छ ।

८ कुँडहरका नेवार समुदायहरूमा धार्मिक, साँस्कृतिक क्षेत्रमा केही खुकुलो भएको पाइन्छ भने पोखराको अन्य क्षेत्रमा बसोबास गर्ने नेवार समुदायमा धार्मिक, साँस्कृतिक क्षेत्रमा खुकुलो भएको पाइदैन् ।

८ यस क्षेत्रका नेवार महिलाहरूले नेवारी गहनाहरू कम मात्रामा प्रयोग गरेको पाइन्छ भने पोखराका अन्य क्षेत्रमा बसोबास गर्ने नेवार समुदायका महिलाहरूले वढी मात्रामा प्रयोग गर्दछन् ।

८ यस क्षेत्रका नेवार समुदायमा नेवारी खानाको प्रयोग कम मात्रमा गरेको पाईन्छ भने पोखराको अन्य क्षेत्रमा बसोबास गर्ने नेवारी समुदायहरूले नेवारी खानको प्रयोग वढि मात्रामा गरेको देखिन्छ ।

८ यस क्षेत्रमा बसोबास गर्ने नेवारी समुदायका रहन-सहन र संस्कारहरूमा पश्चिमी संस्कृतिको प्रभाव अत्यन्त न्यून परेको छ भने पोखराको अन्य क्षेत्रका नेवार समुदायमा पश्चिम संस्कृतिको प्रभाव वढि परेको देखिन्छ ।

८ यहााका नेवार समुदायले आफनो संस्कार र परम्परालाई जोगाउने सर्न्दभमा खासै त्यस्तो कार्यक्रमहरू संचालन गरेको पाईदैन् भने पोखराको अन्य क्षेत्रमा बसोवास गर्ने नेवार समुदायहरूले संस्कार र परम्परालाई जोगाउनको विशेष कार्यक्रम संचालन गर्दै आएको पाइन्छ ।

९.१. कुडहर क्षेत्रका नेवार समुदायमा पाइएका विशेषताहरू :

यस क्षेत्रका सम्पूर्ण नेवारहरू काठमाण्डौं चाागुनारायण तथा भक्तपुरबाट आएका हुादा उनीहरूमा कहि नं कहि त्यस क्षेत्रका नेवारहरूको प्रभाव परेको देखिन्छ । करीव २५० वर्षको इतिहास बोकेका यस क्षेत्रका नेवार समुदायहरू केही आफ्नै किसिमको मौलिक विशेषताहरू रहेका छन भने केही काठमाण्डौं चाागुनारायण तथा भक्तपुरका नेवार समुदायहरूको प्रभाव खासगरी संस्कार र चाडपर्वहरूमा देखिन्छ । यस क्षेत्रका नेवारहरू समुदायमा पाइएका प्रमुख विशेषताहरू निम्न छन् ।

८ नेवारहरू नै यस क्षेत्रमा बसोबास गर्ने मुसलमान, ब्राह्मण पछिको जातिको रूपमा रहेका छन् । यिनीहरू पोखरा प्रवेश गरेको समय कहिले हो भन्ने एकिन नभएता पनि वि.सं. १८२६ मा निर्मित भीमसेन मन्दिरको स्थापना भएको स्रोत अनुसार करीव २५० वर्ष पुरानो समुदायको रुपमा चिनिन्छन् ।

८ प्राय गरेर यस क्षेत्रका नेवारहरू जीवनचर्याको शिलसिलामा, व्यापारको सर्न्दभलाई लिएर तथा कठिन सांस्कृतिक परम्परालाई थेग्न नसकेर पोखरा आएका र तनहु ढोरफेदीबाट गौडा सर्दै जाने क्रममा कुडहर आई बसेका हुन ।

८ यस क्षेत्रका नेवारहरूको मुख्य पेशा व्यापारको साथै कृषि पनि हो भने अन्य पेशाको रूपमा उद्योग, मजदुरी, नोकरी, पशुपालन आदि मानिन्छ ।

८ यस क्षेत्रका नेवारहरू संयुक्त परीवारको मान्यतमा आधारित छैन ।

- ८ यस क्षेत्रका नेवार समुदायमा धेरै मात्रामा मागी विवाह हुन्छ । यसको सबै व्यवस्था बावु-आमाले बन्दोबस्त मिलाइदिनुपर्छ ।
- ८ यस क्षेत्रका नेवार समुदायमा छोरीहरूको विवाह चााडै गरिन्छ ।
- ८ नेवारहरूका आफ्ना मातृभाषाको रुपमा नेवारी भाषालाई घरायसी तथा आफन्तहरूका माझमा अत्यन्त न्यून प्रयोग गरेको पाइन्छ ।
- ८ नेवार समुदायहरूमा धार्मिक, साास्कृतिक क्षेत्रमा केही खुकुलो भएको पाइन्छ ।
- ८ नेवारी महिलाहरूले नेवारी गहनाहरू कम मात्रामा प्रयोग गरेको पाइन्छ
- ८ आफनो संस्कार र परम्परालाई जोगाउने सर्न्दभमा खासै त्यस्तो कार्यक्रमहरू संचालन गरेको पाईदैन् ।
- ८ यस क्षेत्रका अधिकांश नेवारहरूले राागो अर्थात पाडोलाई काटेर खाने प्रचलन अधिक रहेको पाइन्छ ।
- ८ यस क्षेत्रमा बसोबास गर्ने सम्पूर्ण नेवार समुदाय हिन्दुधर्मलाई मान्दछन् र सम्पूर्ण संस्कारहरू पनि हिन्दु धर्ममा आधारित भएर गर्दछन् ।
- ८ यहाा खासगरी श्रेष्ठ थर भएका नेवार समुदायहरूको वाहुल्यता रहेको छ
- ८ यहााका नेवारहरू जिन्द्रे परीवार, चौधरी परीवार र अन्य समुदाय गरी तीन समूहमा विभाजन भएको पाइन्छ ।

परिच्छेद-दश

१०. निष्कर्ष :

प्राचीन कालदेखि नै नेपाल एक सुन्दर, बहुजातिय, बहुभाषिक, धार्मिक सहिष्णुता र बहुसंस्कृति भएको मुलुक हो । राष्ट्रिय एकतामा शरीर बलिदान दिने बीर बीरङ्गनाहरूको थलो र ऋषिहरूको तपोभूमिको रुपमा नेपाल प्राचिन कालबाटै चिनिदै आएको छ । चार वर्ण छत्तिस जातको साझा फूलबारी नेपालमा बसोबास गर्ने मानिसहरू सबै एकै मुलका छैनन् । नेपाली समाजको विविध समुदायहरू मध्ये विकसित समुदाय मध्ये नेवार समुदाय पनि एक हो ।

नेपाल अधिराज्यको मध्य भागमा रहेको पोखराको कुडहर एउटा छुट्टै विशेषता भएको महत्वपूर्ण प्राचीन ऐतिहासिक स्थल हो । यहाा अलग धार्मिक, साास्कृतिक परम्परालाई पछ्याएका वासिन्दाहरूको विचमा एउटा भिन्न र पृथक मुल्य र मान्यताको विचमा रहेका नेवार समुदायको वस्ती रहेको छ । दक्षिण तर्फबाट नेपाल प्रवेश गरेका नायरहरू नै नेपालका नेवारहरू हुन् । यीनै नेवारहरूका पूर्खाहरू नेपाल एकिकरण अगाडि र पछाडी राजनीतिक कारण, डरलाग्दो रोगको कारण, व्यापारको कारण, कठिन र जटिल नेवारी संस्कृतिलाई अपनाउन नसक्दा उपत्यका छाडेर पश्चिमतर्फका गौडा सर्ने क्रममा यस क्षेत्रमा आई बसोबास गरेको पाइन्छ । यस क्षेत्रमा पहिला धेरै डहर भएको कारणबाट कुडहर रहन गएको किंवदन्ती पाइन्छ ।[ज्ञद्दछ] त्यस क्षेत्रमा सबैभन्दा पहिला मुसलमानहरू आएर बसोबास गरेतापनि त्यस पश्चात ब्राह्मण अनि नेवारहरू आइ बसोबास गरेका हुन् । यस क्षेत्रका नेवारहरूको आफ्नै किसिमको भाषा, धर्म, संस्कृति र परम्परा छ । त्यसैले यस ठाउले महत्वपूर्ण विशेषता बोकेको छ । यहाँको नेवार समुदायहरूले हिन्दु धर्म मान्दछन । यीनिहरू खास गरी गणेश र भीमसेन भगवान माथि विश्वास राख्दछन् भने अन्य देवी-देवताहरूको पूजा-आजा पनि गर्दछन् । यो समुदायमा धार्मिक कट्टरता छैन् । यस क्षेत्रका नेवार समुदायहरू यस क्षेत्रका विकास निमार्ण कार्यमा अहिलेसम्म पनि नेतृत्व लिदैं

[१२५] अनिता गुरुङ्ग, **श्री गणेश तथा भद्रकाली मन्दिर सेवा समितिको एक अध्ययन,** स्नातकोत्तर तहको शोधपत्र, त्रि.वि.वि., वि.सं. २०६२, पृ. १६ ।

आईरहेका छन् । अहिले यस समुदायका धेरै मानिसहरू व्यापार तथा व्यवसाय गर्नुपर्छ भन्ने मान्यताका साथ अगाडि बढिरहेको छ ।

नेवारहरू बढीमात्रामा हिन्दु धर्मबाट प्रभावित भएको हुादा उनीहरू हिन्दु धर्म संस्कारलाई नै अगाालेका पाइन्छ । यस क्षेत्रका नेवारहरू, मुसलमान, गुरुङ तथा ब्राहृमण जातिसाग मिलेर बसेका छन् । मेलापात, भोजभतेर, चााडपर्व मनाउादा एक अर्कोलाई निमन्त्रणा दिई एक आपसमा सहभागी भई एक अर्कोलाई शुभकामना दिई मनाउादछन् । आजसम्म यस क्षेत्रका छिमेकी मुसलमान, गुरुङ समुदाय र हिन्दु नेवार समुदायको बीचमा कुनै त्यस्तो ठूलो घटना घटेको छैन् । यो नै यस क्षेत्रको विशेषता हो । धार्मिक, साांस्कृतिक शहिष्णुता भएको कारणबाट एक अर्कौ प्रति विश्वास, आस्था र कदर गर्दछन् । त्यसैले यस क्षेत्रका नेवार समुदायले अन्य धर्म प्रति आजसम्म कुनै ठेस पुग्ने काम गरेको छैन । यस क्षेत्रका नेवार समुदायहरूप्रति मुसलमान धर्म तथा बौद्ध धर्म मान्ने मानिसहरूले पनि कुनै त्यस्तो बाधा अड्चन गरेको छैन । हरेक समुदायको महान पर्वको उपलक्ष्यमा शुभकामनाको व्यानर बनाई टाास गर्ने कामको प्रारम्भ पनि भएको छ । एक अर्कोको मृत्युमा दुख व्यक्त गर्नुका साथै मलामीमा उपस्थिति हुने संस्कारले आजसम्म पनि निरन्तरता पाएको छ ।

नेपालको साांस्कृतिक इतिहासको अभियानमा एउटा छुट्टै इतिहास बोकेको समुदायमध्ये नेवार पनि एक हो । नेपाली संस्कृति भित्रको अनेक चिराहरू मध्ये एक चिरा नेवारी संस्कृति हो । नेपाली संस्कृति पनि विभिन्न धर्म, चाडपर्व, संस्कार, परम्परा आदिको सम्पूर्ण योग भएको हुादा नेपाली संस्कृतिको निमार्णमा नेवार समुदायको महत्वपूर्ण भूमिका रहेको छ । नेवारी संस्कृति भित्रपनि हिन्दु, बौद्ध, र क्रिश्चियन धर्मावलम्बीहरू छन् । जसको आ-आफ्नो परम्परा, संस्कार, चाडपर्व आदि छन् । यसो भएतापनि यी विभिन्न धर्मावलम्वीहरू विच एक आपसमा कहिल्यै पनि धार्मिक, सामाजिक तथा साास्कृतिक मत भिन्नता देखिएन बरु सबै धर्मावलम्वीहरूले एक आपसमा धार्मिक सहिष्णुता साथ एक भएर सिागों नेपाली राष्ट्रिय संस्कृतिको निमार्ण गरेका छन् । त्यसैले नेपाली संस्कृतिमा विविधता भईकन पनि एकता छ । यहि नै नेपाली संस्कृतिको महत्वपूर्ण विशेषता हो ।

१०.१ सुझावहरू :

नेपाली समाजको अभिन्न अङ्गको रूपमा रहेको र परम्परादेखि नेपालमा बसोबास गर्दै आएका अलग धर्म, भाषा र संस्कृति अपनाउादै आएका नेवार समुदायको बारेमा इतिहास लेखनमा केही अध्ययन र अनुसन्धान भएका छन् । यसमा पनि पोखरा काुडहर क्षेत्रमा कलम चलाउने इतिहासकार, अनुसन्धानकर्ता तथा अध्ययनकर्ता ज्यादै कम मात्रामा छन् । नेपालको विविध संस्कृति तथा राष्ट्रिय, संस्कृति निमार्ण गर्न टेवा पुऱ्याउने यी समुदायको उपेक्षा गर्नु ज्यादै दुःखदायी कुरा हो । त्यसैले सबै संस्कृतिको जर्गेना गर्नुपर्दछ । यिनै साास्कृतिक सम्पदाहरू नै देशका अमुल्य सम्पति हुन् । यहि सांस्कृतिक सम्पदाहरूको संरक्षण तथा सम्वर्द्धनबाट नै राष्ट्रको उन्नती हुन्छ । तसर्थ यस अध्ययनको आधारमा निम्न सुझावहरू प्रस्तुत गरिएको छ :-

८ नेवारी कला, संस्कृति र परम्परालाई बचाई राख्न धार्मिक सम्पदाको संरक्षण तथा सम्वर्दन गर्ने ।

८ धार्मिक तथा साास्कृतिक महत्व बोकेका सम्पदाहरूको संरक्षण गरी बैज्ञानिक ढंगले अभिलेख राख्ने ।

८ नेवारी कला र सास्कृतिलाई निरन्तरता दिन आाउदो पुस्तालाई सिकाउादै लैजाने ।

८ नेवारी संस्कृति झल्काउने, नाचहरू, चाडपर्वहरू, संस्कारहरू, बाजाहरू, गहनाहरू आदिको बारेमा प्रचार प्रसार गरी जानकारी गराउने । यसलाई जोगाई राख्नु पर्दछ भन्ने भावनाको विकास गराउने ।

८ मातृभाषाको रुपमा रहेको नेवारी भाषा जोगाउनको लागि परीवारसंग, चाडपर्व आदिमा नेवारी भाषाको प्रयोग गर्ने ।

८ नेवारी संस्कृतिको बारेमा प्रर्दशन गर्ने ।

८ नेवारी संस्कृति जोगाउनको लागि स्थानीय प्रतिस्पर्धा गराउने, संग्राहलय स्थापना गर्ने ।

८ नेवारी संस्कृति तथा परम्पराहरूमा वाहृय संस्कृतिको प्रभाव पर्दै गएको हादा यसलाई रोक्न नेवार समुदायहरू समयमै सचेत हुनुपर्दछ ।